

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 1995

Koldingbogen

1995

**Koldingbogen udgives af Kulturudvalget
med støtte fra følgende sponsorer:**

APV Heat Exchanger A/S
Burcharths Farve- og Lakfabrik
P. W. Christiansen A/S
Den Danske Bank
Excellent Wine
Hotel Scanticon
Infotec A/S
A/S Georg Jensen Damaskvæveriet
OptiKjær/Lauridsen Optik A/S
Munk Bog & Ide
Nordisk Solar Compagni A/S
Nykredit
Silcon Power Electronics A/S
Sparekassen Koldings Fond
Sydbank
Jørn Thomsen Offset •

Et stort tillykke til Koldingbogen, der med denne udgave udkommer for 25. gang.

Initiativtageren, teaterforlægger Axel Andersen, skrev i sit første forord i 1970:

»Og KOLDINGBOGEN er noget ganske særligt. Sådan vil den være for den, der stadig bor og færdes her. Og de derude i landet – eller ude i verden – føler det endnu stærkere.

KOLDINGBOGEN vil for dem være en hilsen fra hjembyen, og den vil tjene til at vedligeholde og styrke båndet mellem byen og byens børn«.

Efter 25 års erfaring kan vi sige: Sådan blev det!

Desværre kunne Axel Andersen kun nå endnu to udgaver af Koldingbogen inden sin død.

I 1974 påtog Kulturudvalget sig opgaven, først med journalist Knud Smith som redaktør, og siden 1975 i Lokalhistorisk Samlings (nu Kolding Stadsarkiv) regi.

Tak til de mange tekstforfattere, der har bidraget gennem tiden, og tak til vores nuværende redaktør, stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou og til personalet på Kolding Stadsarkiv for deres inspiration til forfatterne.

I 1981 gled annoncerne og dermed en væsentlig del af finansieringen af Koldingbogen ud. Siden da har lokale sponsorer årligt skulle forholde sig til, om Koldingbogen var et sponsorat værd. Rigtig mange har trofast støttet udgivelsen gennem årene. En tak til sponsorerne.

Der er endnu mange historier at fortælle om Koldingborgere og om livet på Koldingegnen: Fortæl, der lyttes!

Margit Vestbjerg
Kulturudvalgsformand

SIDE INDHOLD

5	Genforeningen set fra Kolding
Af Oluf Bech
21	Henry Larsen, kaldet Lillebror
Af Ruth Sartori m.fl.
25	Skovløberhuset i Komarksbuskene
Af Mogens Hansen
29	Ellen Jerking
Af Bodil Moestrup
39	Rydningssentrepriser efter krigen
Af H.C. Ervald
46	Jydsk Film- og Lysbilledforlag
Af Henning Pedersen
51	Sybilles Livsvækker
Af Gunhild Due
55	110 år med telefon i Kolding
Af Bent Erik Mainz
64	Plovfuren
Af H. C. Ervald
67	Mit år som enepige
på Skovridergården
Af Anneline Jensen

- 73 Hjemtransport af tyske flygtninge
fra Kolding
Af E. Lindegaard
- 81 Hverdagsliv under Besættelsen
Af Schythi Sørensen
- 86 Ure og briller i 100 år
Af Lissa Kjær
- 91 Peter Eriksen og hans slægt
Af Poul Erik Petersen
- 101 De byggede Kolding
Af Vivi Jensen
- 111 Kildevæld i Varmark
Af Ruth Krog Dahl
- 116 Jul på Dyrehavegård
Af Ove Lunden
- 121 Hvornår var det nu, det var?
Af August Lund
- 122 Koldingbegivenheder
1. september 1994 - 31. august 1995
Af Søren Flø Sørensen

Genforeningen set fra Kolding

af Oluf Bech

Oluf Bech var direktør i Nationalbankens Koldingfilial 1901-1923 og borgmester i Kolding 1916-1923. Erindringerne er skrevet i november 1924 og venligst udlånt af hans barnebarn, tidl. departementchef Ole Bech.

Så snart våbenstilstanden var sluttet den 11. november 1918, blev sindene mere og mere opfyldt af den landudvidelse, freden nødvendigvis måtte bringe os, nu da Tyskland var knækket.

Nede ved den gamle grænse havde der lige fra 1864 været stærk forbindelse mellem folkene, der boede på begge sider af den. Grænsen var trukket af prøjserne i 1864, men grænselinien kunne ikke skille slægtskabsbåndene imellem beboerne, og i adskillelisesperioden var båndene vokset stærk mellem disse. Efterhånden som man blev mere og mere sikker på, at det gamle land ville komme hjem igen, opstod så alle slags spekulationer over, hvorledes man nu bedst muligt skulle forholde sig, og hvorledes man bedst muligt skulle få sine økonomiske forhold ordnede.

Forkastede lånekonverteringer

Mark var nedadgående, de nåede i december 1918 ned midt i trediverne, og man begyndte for alvor at mene, at nu var tidspunktet inde til at konvertere sin gæld og omlægge sine prioriteter, men hvordan rejse penge? Jo, de fleste sønden

for grænsen i de nærmeste landsdele havde slægt og venner i Kongeriget, de måtte hjælpe dem til kronekreditter i Kongeriget, hvormed de kunne indkøbe mark til lav kurs og dermed indfri prioriteterne. Vennerne i Danmark var villige til at hjælpe, vore landsmænd dernede var gennemgående velstillede. Der kunne skaffes midlertidig sikkerhed i gårdene eller ejendommene, og bankerne herhjemme havde alle ret rigelige pengemidler. Forretningslivet havde længe ligget brak, og man længtes efter at få liv i omsætningen uden for de efterhånden lidet attråelsesværdige børsspekulationer. Der var derfor god jordbund for disse lån og stor tilbøjelighed til at gå i lag med dem. Disse forretninger syntes dog mig meget betænkelige. Man kunne endnu slet ikke forudse, hvorledes markkursen ville udvikle sig, og jeg nærrede selv den tro, at den måtte gå lave, idet jeg dog skal erkende, at jeg ikke dengang forudså det fuldstændige sammenbrud, der nogle år senere overgik det tyske rige. Men dernæst var der efter min mening stor risiko ved at anbringe kroner i sønderjydske ejendomme, førend fredsforhandlingerne var i orden og før man vidste, hvorledes lovgivning og administration ville blive i det land, der forhåbentlig igen skulle blive dansk. Ud fra disse betragtninger skrev jeg da til direktionen i København, gjorde dem bekendt med den bevægelse, der var ved at udfolde sig med disse lån, tilføjede mine egne betæneligheder og udtalte som min mening, at

Nationalbankens første ejendom i Kolding, Jernbanegade 29

man burde undlade i enhver henseende at være behjælpelig ved disse transaktioner, hvis rækkevidde man ikke kunne overse.

Jeg fik omgående det svar, at man i direktionen ganske delte mit syn på sagen, hvorefter jeg sammenkaldte bankdirektørerne fra de mere betydende banker langs grænsen og meddelte dem, at Nationalbanken ikke ville være medvirkende til denne lånekonvertering, hverken direkte eller indirekte. Man ville blandt andet ikke rediskontere veksler, der havde et sådant grundlag, eller rediskontere for banker, der indlod sig på disse lånetransaktioner. Filialen indlod

sig slet ikke på sådanne forretninger. Skønt de andre banker havde været enige med mig i det forkastelige i det - dog må jeg i sandhedens interesse sige, at det ikke var alle direktører, der var af den mening, - så lå de med store disponible beholdninger af kroner og mark og kunne opnå særdeles fordelagtige rentevilkår for deres penge. Den almindeligste sats blev 8-9, ja selv indtil 10% p.a., og kom efterhånden som tiden gik så langt ind i disse konverteringer, at der ved Genforeningen i 1920 var anbragt mellem 40 og 50 millioner kroner på denne måde, der i det væsentligste senere blev ombyttet med lån i Søn-

derjyllands Creditforening. Men vi i Nationalbanken havde fået ret i vor anskuelse, disse lån blev ikke til gavn for den sønderjydske befolkning, og man burde have lyttet til vor advarsel. Havde man ventet med konverteringen til Genforeningen var et fait accompli, havde man kunne indkøbe markene, der jo stadig faldt, til kurser der intet betød, og havde samtidig kunnet få de nye prioriteter uden de dyre kronelån som mellemlid. De forhastede lån blev i virkeligheden meget dyre og udjævnede den fortjeneste der var på markindkøbene, dels gennem den høje vekselsrente, dels derved, at de sønderjydske gårdejere i mange tilfælde skulle indløse deres gamle tyske lån via indkøb af Kieler Pfund Hilfe, der ved den store efterspørgsel steg i kurs til op imod 120 for 4,5% typens vedkommende. Det var virkelig trist, at befolkningen ikke den gang hørte efter Nationalbankens råd. Det havde fået den allerstørste betydning for realkreditte der-nede, om den havde gjort det.

Valutakommision, Genforeningslån og prisfald

I 1918/19 holdt varepriserne sig endnu høje, men købmændene begyndte også at få de tidligere bestilte varer hjem. For nogenlunde at kunne regulere varehandelen, ønskede regeringen at træffe dertil sigtende forholdsregler, og i efter-sommeren 1919 blev der da nedsat en valuta-kommision for at forberede og give forslag til sådanne foranstaltninger. Der kunne dog ikke i kommissionen opnås nogen som helst enighed om, hvad der skulle foretages, og den endte resultatløs. Det er min overbevisning, at dens nedsættelse gjorde erhvervslivet ubodelig skade.

Oluf Bech, foto fra 1920

Folk blev grebet af frygt for, at den skulle få iværksat forbud mod indførsel af varer for at beskytte vor valuta, og derfor greb man til at købe umådelig store vareposter i udlandet, og det på et tidspunkt, da man i høj grad nærmede sig vendepunktet i højkonjunkturen, og som derfor skulle bringe landet så umådelig tab.

Endnu i september 1919 skete der dog intet. Genforeningslånet på 145 millioner kr., der skulle benyttes til de udgifter, der måtte følge med tilbageerhvervelsen af de sønderjydske landsdele, blev udbudt og fuldt tegnet. Der var endnu penge mellem folk, og lånet blev en succes for hvem der kunne deltage. Der var begejstring for

sagen, og det gjaldt Sønderjyllands genforening med Danmark.

Hvor meget man ville få, vidste man endnu ikke. Grænselinien var endnu ikke afklaret, og afstemning havde der ihvert fald ikke været. Den kom først i februar 1920. Lånet blev altså fuldt tegnet, samtidig med at der kom et stærkt pengebegær fra erhvervslivet, der nu havde fået de tidligere bestilte vareposter hjem. De kom ligefrem strømmende ind, og man skulle have penge og valuta til at dække dem med. Ikke så snart var Genforeningslånet sikret, før det første varsel om pengevanskeligheder kom ved en advarsel fra Nationalbanken om kreditgivning og varekøb. Det var først i oktober 1919, men da var varerne allerede købt, mange var fremkomne, og nye strømmede stadig ind. Man begyndte at ane situationens alvor, men priserne holdt sig dog nogenlunde, og først i 1920 begyndte faldet for alvor at bringe ulykke og tab og i sidste halvdel af 1920 blev prisfaldet rigtig alvor.

Ture til Flensborg

I perioden fra våbenstilstanden og 1919 ud foregik fredsforhandlingerne i Versailles, og overvejelserne om Sønderjyllands tilbagegiven til Danmark. Jeg skal ikke komme ind på den politiske side her, men for mig stod det hele tiden klart, at Danmark umuligt kunne overkomme ret meget mere end til Flensborg. Jeg ville dog gerne have haft denne by med, men hvordan skulle vi magte det. I alle de år, jeg havde været i Kolding, lige indtil krigens tid, havde jeg flere gange om året besøgt Flensborg, sædvanlig i forretningsanliggender. I de første år bragte jeg ofte selv de store poster rigsmark, vi købte i Kolding, ned til Flens-

borg for at aflevere dem i filialbanken. Jeg husker fra den tid, hvor vi, når vi havde forladt Vamdrup, i det tyske tog sad og lyttede efter den lyd, hjulene frembragte på skinnerne, den var anderledes på de danske end på de tyske, jeg tror, at det var skinnernes længde, der gjorde det. Pludselig mærkede vi lyden forandres, så havde vi overskredet grænsen, hvilket også markeredes ved, at telegrafpælene nu var på den anden side af jernbanelinien, det varede dog ikke længe, før vi bestemt vidste, hvor grænsen var, og det var altid med vemodige og bedrøvede følelser, vi overskred den. Landet var af udseende jo akkurat det samme, og befolkningen var dansk, og mange af dem var beslægtede med vore venner og bekendte på Koldingegnen.

En morgen, jeg således drog til Flensborg, erindrer jeg, at jeg havde en håndtaske fyldt med tyske guldsmykker. Jeg blev siddende i kupéen i Vojens, og ind kom en tysk toldembedsmand, der på den sædvanlige måde bad mig åbne mit rejsegods ved at sige »Aufmachen« for at se, om der var noget toldpligtigt. Da han så det meget

Broen over Kongeåen ved Skodborghus

guld i tasken, for han forbavset tilbage, sagde kun »Donnerwetter« og gav, uden at undersøge min anden bagage, det sædvanlige kryds med kridt, der antydede, at jeg kunne passere med mine pakker.

Jeg satte stor pris på disse ture til Flensborg. Der var i de tider et stærkt liv i byen og havnen, hvor kajpladserne altid var optaget af lossende skibe, medens en betydelig fjordtrafik og sejlads til lyststederne ved Flensborg Fjord, til Sønderborg og de øvrige sønderjydske byer blev besørget af et flensborgsk dampskibsselskab, hvis flåde talte mange dampskibe. De var også indrettet til at kunne befordre det danske kvæg fra de jyske byer og da navnlig fra Kolding til karantænestationerne i de sønderjydske havne. Der var gjort alt muligt fra tysk side for at besværliggøre denne import af dansk kvæg, og navnlig havde man under påskud af, at man måtte befrygte, at det danske kvæg kunne være tuberkelmittet, foranstaltet, at det skulle i karantæne i en vis tid i havnen, inden det kom på jernbanerne og befordredes videre til Syd- og Mellemtyskland, ligesom man også foretog eller forlangte vistnok ganske formålsløse tuberkulinindsprøjtninger på dyrene. Nå, Flensborg var altså den gang en livlig handelsby med en dygtig købmandsstand og gode havneforhold, og marinestationen og byens store garnison gav også byen sit præg.

Byen havde mange gamle bygninger, og vor egen filialbank var således i en gammel bygning, der tilhørte banken, og som lå på Storgaden. Banklokalet var i forbygningen på første sal med indgang gennem jernporten, og det var stort og rummeligt, men uhyre spartansk i hele sit udstyr. Jeg har ofte stået deroppe og set, hvorledes de unge mennesker kom fra forretningerne, ikke

som lærlingene hjemme hos os i jakkesæt, men iført blåstribede bluser, således blev de sendt i byen. Mange unge mennesker fra store købmandshjem i Danmark fik i den periode en udmærket begyndelsesuddannelse i de solide flensborgske købmandshuse.

I filialbanken var der den gang kun 3 embedsmænd, og Ivar Jespersen var chef. Han boede nede i mellembygningen og havde dér et meget hyggeligt hjem med en lille have. Gæstfri var han, og en mængde danske har i tidernes løb tilbragt hyggelige og fornøjelige timer i hans altid åbne hjem. Min familie og jeg har alle nydt godt af denne gæstfrihed og har tilbragt mange gode timer hos ham, når forretningerne var besørgede. I reglen besøgte vi efter banktid et eller andet sted langs fjorden eller spadserede rundt i Flensborg. Ofte var vi ved krigsgravene på kirkegården eller i Borgerforeningen, og så sluttede vi dagen hos ham i hans stilfulde og hyggelige stuer, hans gæstfrihed mod os vil jeg altid bevare i venlig erindring, og mine besøg hos ham og i Flensborg blev for så vidt også af betydning for mig. Jeg fik lejlighed til at sætte mig ind i mange tyske forretnings- og bankforhold, kunne studere Reichsbanks virkemåde og fik forståelse for den betydning, vor filial på de tider havde ved pengetransaktioner med udlandet, naturligvis specielt med Tyskland.

Indtryk før afstemningen

På grund af alt dette holdt jeg uhyre meget af Flensborg, og dog var jeg betænkelig ved at få den med, kunne vi magte det økonomisk, og kunne danskheden det i denne by, hvor der så godt som udelukkende taltes tysk, og hvor

Flagkamp i Toosbuystasse inden afstemningen i 1920

tyskheden også sad til højborgs. Da jeg 8 dage før afstemningen var i Flensborg, og der så, hvorledes tyskerne agiterede, og hvor dårligt afstemningen blev forberedt fra dansk side, blev jeg overbevist om, at vi ikke ville få flertal i Flensborg, og det var så alligevel med tungt sind, jeg tog hjem og gjorde min kone og oberstløjtnant Moltke, som vi den aften spiste sammen med ved en fest for Flensborg på Hotel Kolding, bekendt med det indtryk, jeg havde fået af stemningen i byen.

Forhandlinger med den internationale kommission

Da afstemningen var endt, blev der gang i de forberedelser, der skulle træffes for at overtage administrationen og tage de genvundne landsdele i besiddelse. En dag i marts blev der ringet til mig fra Nationalbanken i København, det var omkring midten af måneden. En kommission bestående af danske embedsmænd og bankdirektører under ledelse af grev Reventlow fra

Udenrigsministeriet ville den næste morgen komme til Kolding for at fortsætte til Flensborg. Vi skulle mødes med Den internationale Kommission for at forhandle om kronemøntens indførelse i Sønderjylland, og man anmodede mig om at tiltræde denne kommission og følge med til Flensborg. Vi skulle forlade Kolding kl. 9 morgen og samledes på Hotel Kolding, hvorfra vi i biler skulle tage derned. Af deltagerne husker jeg: grev Reventlow, dr. Ussing, direktør Ringberg, Landmandsbanken, kontorchef, senere amtmand Lundby, Sønderborg, generaldirektør Kofoed, Skattepartementet, amtsforvalter, fuldmægtig, senere kontorchef Schou Nielsen, Finansministeriet, ligesom H.P. Hanssen og Martin Hammerich sluttede sig til os i Åbenrå.

Da vi kom til Flensborg, tog vi ind på Bahnhof-hotellet, og H.P. Hanssen skulle nu forberede et møde med kommissionens medlemmer, af hvilke den svenske herredshøvding v. Sydow var bortrejst, medens sir Charles Marling, Paul Claudel, generaldirektør Heftye og mr. Bruce var til stede. Kommissionen havde sæde på Flenborghof, der var fuldstændig belagt af den. Her havde de enkelte medlemmer deres boliger, her var kontorerne, og her førte kommissionen sin husholdning. Der var en stadig kommen og gåen af alle de mange, der havde ærinde på kontorerne og hos kommissionsmedlemmerne, ligesom officererne fra de engelske krigsskibe, der lå på fjorden, stadig færdedes der, når de skulle have foretræde for den engelske admiral, der også boede på hotellet, eller deltog i middagene og dansen, der ofte fandt sted på hotellet i de dage. Desuden traf man i den tid mange danske embedsmænd og danske sønderjyder, der nu var indsat i mange forskellige hverv af kommissio-

Den internationale Kommission i Flensburg, 1920

nen og derfor ofte havde noget at tale med den om.

Det varede noget, inden vi den dag fik foretræde hos kommissionen, men endelig ved etidens kom vi derop med dr. Ussing som ordfører, og hvor alle de hjemmeværende kommissionsmedlemmer var til stede. Det var dog kun et forberedende møde, men det forekom mig, at man var noget forbeholdne over for os, ligesom jeg heller ikke syntes, at vi tilstrækkelig klart fik præciseret, hvad vort ønske var. Forhandlinger-

ne måtte i hvert fald betragtes som rent foreløbige, og vi blev anmodet om at komme igen på et senere tidspunkt, som sir Marling ville bestemme, idet man så på begge sider nærmere skulle overveje sagen. Dette var om fredagen.

Der kom dog intet bud til os om at møde igen, kun grev Reventlow fik anmodning om at komme til forhandling med sir Marling, og blev, så vidt jeg husker, bedt til at spise hos ham. Vi andre var der ingen, der brød sig om, og vi tilbragte tiden med ret ørkesløse forhandlinger og

uden at lægge sagen rigtig til rette. Mit standpunkt var, at man til at begynde med skulle sende så få kroner som muligt ned til Sønderjylland, dermed naturligvis sagt, vel de nødvendige til en almindelig omsætnings brug, men ikke så mange, at der kunne blive tale om, at man dermed ville skabe muligheder for spekulation såvel i kroner som i mark. Navnlig skulle man påse et sådant forhold mellem de forskellige omsætningsmidler på mærkevarer, at varespekulationen til begge sider kunne forhindres, i hvilket begge parter både Tyskland og Danmark måtte være lige interesserede.

Der kom ikke nye forhandlinger i stand fredag, og lørdag gik ligeledes med småmøder mellem os indbyrdes, men intet hørte vi fra kommissionen. I løbet af lørdagen gjorde dr. Ussing og jeg et kort besøg hos Jespersen, men dagen forløb som sagt kun med forhandlinger uden betydning inden for den danske kommission. Forskelligt sagde mig, at vi var kommet ind i et uheldigt spor, og at vor sendelse foreløbig ikke ville medføre noget resultat i hvert fald om lørdagen, og da jeg havde en del at ordne for bank og byråd hjemme, spurgte jeg dr. Ussing, om han havde noget imod, at jeg rejste hjem lørdag aften med en Koldingbil, der netop skulle returnere, og da man ikke ventede, at der skulle blive nogen forhandlinger om søndagen, havde han ikke noget imod, at jeg tog bort, når jeg ville vende tilbage om mandagen, hvad jeg lovede.

Da jeg kom ned til min bil kl. 10 om aftenen, kom en herre hen til mig og spurgte til Haderslev. Slige anmodninger var ikke ualmindelige i de dage, da der var så dårlige forbindelser i Sønderjylland, og togene på privatbanerne, så vidt jeg husker, slet ikke var igang. Da den pågælden-

de herre præsenterede sig som pastor Troensegaard Hansen, indvilligede jeg straks i at tage ham med, og jeg fik i ham en meget interesseret, men meget talende rejsefælle, og vi kom hurtigt ind på livet i fangelejrene, hvor han havde færdedes og virket så meget. Han var lige kommet hjem fra de engelske lejre i Tyskland, og uden at jeg egentlig ved, hvorledes det gik til, førte vi samtalen på engelsk. Jeg var dog dygtig træt, og da vi kom igennem Åbenrå, faldt jeg stille hen, medens pastor Troensegaard Hansen fortsatte sine beretninger. Ved at bilen i nærheden af Haderslev på de opkørte veje kom til at gøre en stærk bevægelse, vågnede jeg, og hørte atter på pastoren, der stadig fortalte om sine oplevelser, indtil han stod ud i Haderslev, idet han takkede mig og udtalte, at han ikke håbede, han havde trættest mig, ja, det kunne jeg med sandhed udtale, at han ikke havde, da jeg havde blundet et stykke af vejen. Iøvrigt erindrer jeg ham som en særdeles elskværdig og behagelig mand, der på en meget interessant måde skildrede de sørgelige forhold i fangelejrene.

Søndag aften kom til min forbavselse hele kommissionen hjem fra Flensborg med uforrettet sag. Den internationale Kommission havde ikke så meget som holdt et møde med den, siden det forberedende møde om fredagen, og hvad der nu skulle ske, vidste man ikke.

Den følgende dag kom der imidlertid telefonsmeding til mig fra Nationalbankens direktion, om jeg den følgende dag ville ledsage grev Reventlow til Flensborg. Han skulle nu alene derned og forhandle med sir Marling og de øvrige medlemmer af Den internationale Kommission, og jeg skulle med som sagkyndig i penge-spørgsmålet. Vi kørte derned i Sønderjyds-

Flensburger Hof, hjemsted for Den internationale Kommission

Ministeriums bil og kom til Flensborg ved etiden og tog ind på Bahnhof Hotel og afleverede straks efter vort kort hos kommissionen. Efter at vi derefter havde spist vor frokost på Bahnhof og drøftet, hvad vi skulle foretage os, besluttede vi at hilse på hver enkelt af kommissionens medlemmer. Medens sir Marling modtog os meget for-

retningsmæssigt, fik vi en udmærket modtagelse hos generaldirektør Heftye der talte længe med os og hørte opmærksomt på vor fremstilling af den danske stats ønsker. Han lovede velvilligst at overveje dem nærmere og derefter tale med sine kolleger om dem.

Generaldirektør Heftye var overmåde elskværdig mod os, dertil var han forstående over for vore tanker, ligesom vi fik det indtryk, at han var meget velvillig stemt over for Danmark. Vort besøg hos Claudel var også tilfredsstillende, men vi kom dér ikke ret langt ind på sagen, der jo skulle drøftes i et fællesmøde.

Sidst var vi hos mr. Bruce. Vi traf først fruene, der på den elskværdigste måde underholdt os, indtil hendes mand kom til stede. Hun fortalte os meget interessant om afstemningsspørgsmålet i de sønderjydske landsdele, om hvorledes det var ordnet, og viste sig at være særdeles grundig inde i alle disse forhold, ligesom hun også gav os en beskrivelse af hele den store administration og husholdning på Flensburger Hof. Vi var meget taknemmelige for hendes ligefremme og fornøjelige opmærksomhed mod os, og da mr. Bruce kom til stede, introducerede hun os, og også han hørte med opmærksomhed på vort ærinde, der var det samme, som det store udvalg, der den foregående uge havde haft foretræde for kommissionen, havde forebragt.

Efter nu således at have hilst på kommissionens enkelte medlemmer og forelagt dem vort ærinde, trak vi os tilbage til vort hotel. Det var os bekendt, at kommissionen nu ville træde sammen og forhandle om vor sag. Vi forblev på vort hotel indtil kl. vistnok 7, da der kom bud, om vi ikke ville spise til middag hos kommissionen. Vi begav os derhen efter først at være blevet enige

om, at vi under middagen ikke skulle tale et ord om forretninger, hvilket så meget desto lettere lod sig praktisere, som hverken sir Marling eller Claudel deltog i middagen. Den forløb under den fornøjeligste stemning, jeg gjorde mig i hvert fald umage for at være så ligefrem og livlig som muligt, og under disse former forløb et par timer, hvor vi alle talte meget utvungen sammen, men ikke et ord om »Kronen og Marken«, men samværet fik en hyggelig og ret fortrolig karakter. Vistnok ved 12-tiden skiltes vi, uden at være kommet til resultat, og vi gik hjem i seng. Men det gjorde kommissionen ikke, den fortsatte forhandlingerne, så vidt jeg husker til kl. 3 nat.

Næste dag kl. 10 kom der bud fra sir Marling, at han gerne ville tale med grev Reventlow, senere kom jeg også til stede, og man var nu kommet så vidt, at man kunne indgå på vore forslag med nogle enkelte ændringer, og der manglede kun tilslutning fra Paris. Efter at man telegrafisk havde forestillet sagen, kom der hen på eftermiddagen svar fra Paris om, at man approberede overenskomsten, og vi kunne da telegrafere hjem, at vi havde nået det ønskede resultat. Det havde været to interessante, men meget besværlige dage, og vi ønskede begge at komme hjem til Kolding, hvorfra grev Reventlow kunne nå Københavner-nattoget og være hjemme næste morgen, og vi afslog derfor indbydelsen om at blive og spise hos kommissionen, der så stillede en af de bedste biler til vor disposition til hjemturen, der gik så hurtig, som jeg aldrig havde troet, den kunne køre. På 5 kvarter var vi i Kolding, men det var også en uhyggelig fart, vi kørte med, og vognen hoppede ofte henad den hullede vej. Da vi kom et stykke uden for Åbenrå oppe på bakken, hvor vinden den eftermiddag, det var

H. P. Hansen

ved 7-tiden, blæste friskt over vejen, mødte vi H.P. Hanssen, der kom fra Julius Niensens begravelse på Damager. Han standsede, da han længtes efter at høre resultatet af vor sendelse, og vi stod da af og havde en kort samtale med ham om sagen, under 6 øjne. Han var meget tilfreds.

På vejen hjem kom jeg til at fortælle grev Reventlow, at jeg havde en søn, der til næste år skulle tage en juridisk eksamen. Han sagde til

mig: »Får han laud, så kom op til mig med ham i Udenrigsministeriet, så kan jeg måske bruge ham«. Det var den egentlige anledning til, at Holger næste år fik ansættelse i dette ministerium, efter han i januar 1921 blev juridisk kandidat med laud (170 point). Vi havde telegraferet hjem til Kolding, at vi kom til middag, og Elisabeth havde lavet alt så hyggeligt og rart for os, at vi befandt os særdeles vel, indtil grev Reventlow forlod os med toget kl. halv tolv nat til København.

Forhandlinger om jernbaneforbindelse

Der kom senere flere lejligheder for mig til at komme til Sønderjylland, og Den internationale Kommission havde været så elskværdig at give mig pas, hvorefter jeg til enhver tid kunne passere grænsen, og de havde udstrakt deres elskværdighed til også at give Elisabeth et sådant pas. Jeg havde også hyppigt ærinde dernede. Allerede i 1919 var jeg blevet valgt ind i det udvalg, der for Kolding Sydbaners vedkommende skulle forhandle med kommunerne og kredsen i de sønderjydske landsdele om en forbindelse med Kolding Sydbaner og Christiansfeld over Taps og fra Hejlsminde til Tyrstrup på Christiansfeld-Haderslev banen, eventuelt en fortsættelse fra Taps over Christiansfeld og Haderslev til Åbenrå. Vi havde mange møder herom, og havde lejlighed til at iagttage, hvor lidt de sønderjydske folk den gang var vænnede til at deltage i offentlige kommunale sager. Det havde tyskerne selv besørget altsammen i fraskilsårene, og denne uvanthed til at deltage i offentligt arbejde besværliggjorde forhandlingerne i høj grad. Vi nåede da heller ikke til noget resultat, og banespørgsmålene blev

først ordnet gennem regeringens nedsatte parlamentariske kommission, med hvilken jeg som bestyrelsesmedlem i Kolding Sydbaner og formand for Kolding Byråds jernbaneudvalg jævnlig havde lejlighed til at konferere om de sønderjydske banelinier.

Jeg vil i denne forbindelse bemærke, at det slog mig, hvor lidt tyskerne egentlig havde taget sig af havneforholdene i de sønderjydske byer, medens deres banenet, gennem de såkaldte »Kleinbaner«, der vistnok var anlagt med strategiske mål for øje, samtidig på en fortræffelig måde knyttede oplandet til byerne.

Besøg af franske alpejægere i Kolding

Der forefaldt mange interessante møder og oplevelser i de første måneder af året 1920. Først og fremmest måtte vi i Kolding være stærkt optagne af afstemningen i Sønderjylland. Hvor mange venner og bekendte kom ikke igennem vor by på vej til Sønderjylland, og med dem var der mangt og meget af drøfte. Den dag, toget med de mange fra kongeriget passerede Kolding på vej til Flensborg for at stemme, stod jeg ved opholdet på Kolding station op på en pakkasse og bragte dem en hilsen med på deres færd.

I den periode lå de franske alpejægere i Haderslev. Livet dernede gik sin daglige gang, og officererne trængte til adspredelse. Der blev da forespurgt fra borgmesteren i Haderslev, den meget tiltalende redaktør og forfatter Svendsen, om vi i Kolding ville modtage de franske officerer med deres damer en dag på besøg. Vi svarede beredvilligt ja. Og en skønne dag kom der så vel en snes i tal med koner og børn, og vi beredte dem en hjertelig og festlig modtagelse. De var

Alpejægere i Kolding

ledsagede af borgmester Svendsen, og de beså sammen med ham vore kommunale etableringer og beundrede i høj grad den renlighed og orden, der herskede på De gamles Hjem og på vor fattiggård, sligt var de ikke vant til. Til sidst var der arrangeret en nydelig middag for dem på Hotel Kolding. Min fortræffelige hjælper

og gode ven, byrådssekretær Jacobsen, havde ordnet alt så smukt og godt. Bordet var pyntet i de franske farver med blomster og tog sig henrivende ud, det vakte almindelig beundring. Jeg havde skrevet min tale på dansk, og fru vinhandler V. Friis, der var franskfødt, havde oversat den for mig, og så meget fransk kunne jeg, at jeg kun-

ne holde den nogenlunde godt, syntes jeg selv. Vi havde bedt sådanne koldingensere med, som vi vidste talte og forstod fransk, og ritmester Aalborg, borgmester Svendsen og vinhandler Friis holdt hver især udmærkede taler på fransk. Bordet var meget fornøjeligt, der blev en festlig stemning, og man morede sig godt. Jeg havde kommandørens frue til bords, på hendes anden side sad den elskværdige og fransktalende oberstløjtnant Moltke ved grænsegendarmerne, og ved min anden side sad den franske fru Friis, så vi klarede konversationen på fransk helt godt.

Da vi havde drukket kaffe, dansede selskabet til »Madelon«, som jeg spillede på klaveret, og vi fik i det hele taget en meget smuk fest ud af dette besøg. Kl. 12 nat forlod de os i udmærket stemning. Der var flere meget smukke unge officerer med. De hverken forstod eller talte dansk, men ikke desto mindre så jeg dem efter bordet i livlig samtale med en smuk Kolding-dame, der hverken talte eller forstod fransk. De må have haft deres eget for dem forståelige sprog at underholde sig med hinanden på.

Grænsehandel

I den periode i årene 1919-1920, hvor jeg så jævnlig var nede i de sønderjydske landsdele, havde jeg også lejlighed til at erfare en del om ernæringsspørgsmålet. Lad mig straks sige, at der selvfølgelig ikke herskede nogensomhelst mangler i Den internationale Kommission i Flensborg, hvor fru Bruce vistnok en tid havde økonomien under sig, idet denne dog forestodes af hotelvært fra Esbjerg. Der var mægtige forråd af alle slags henkogte sager, af vin, tobak, kiks og hvad det nu alt sammen var, og jeg havde iøvrigt

det indtryk, at der var mange fattige, der på en god måde blev hjulpet herfra.

Første gang jeg var i Haderslev efter våbenhvilen, det var så tidligt som i januar 1919, vistnok den 2., var det meget knap med levnedsmidler dernede, og således blev det ved at være faktisk til Genforeningen var fuldbyrdet. Ved et møde, jeg var til i Åbenrå på Folkehjemmet, det var angående sparekasserne nogen tid før kronemøntens indførelse, var vi samlet med nogle andre over en kop kaffe. Ja, kaffe fik vi, men den var rigtignok meget tynd, og da jeg spurgte om noget »brød« til, så pigen, der opvartede os, forbavset på mig, og erklærede, at hun ikke havde noget brød og ej heller kunne skaffe det. Efter mødet var vi mange mennesker til bords til et middagsmåltid, jeg erindrer ikke, hvad vi fik, men det var yderst spartansk, men ordentligt og godt.

Da Den internationale Kommission havde taget styrelsen i sin hånd efter afstemningen og måske også noget forinden, blev der rigeligere med grænsepas, og da entreprenante folk havde oprettet købmandsboder ved Frederikshøj Toldsted, hvor man kunne få flæsk, margarine, kaffe og alle slags kolonialvarer, blev der stor afsætning heraf til grænsebeboerne, og der blev også tjent en del penge ved denne handel, markens uafbrudte tilbagegang gjorde dog et stort afbræk heri.

Der var livligt ved grænsestationen ved Frederikshøj i de dage. Der lå forretningsboderne, og der var toldstederne og paskontorerne på begge sider af grænsen, og de fleste tog denne vej over og tilbage, når de skulle til Sønderjylland. Der kom som sagt også mange sønderjyder over. Vi så masser i Kolding på vareindkøb. Butikkerne kun-

ne være ganske overfyldt med mennesker, der købte madvarer ind, og også her var omsætnin-
gerne store. Ligesom der var mange fra Kongeri-
gets side, der tog til Haderslev og de andre byer
og gjorde indkøb og ofte fordelagtige indkøb
hos isenkræmmere, vinhandlere og andre hand-
lende. Der var i det hele taget megen handel
over grænsen.

Vanskeligt vedblev det længe at være med
madvarer dernede, og jeg husker således, at da vi
den 20. maj 1920 var nede med de danske pen-
ge, gjorde vort medbragte smørrebrød fra Pal-
mehaven stor og fortjent lykke hos Den sles-
vigske Kreditforenings personale. Det var der, vi
tog ind, og vi havde netop af hensyn hertil med-
bragt en rigelig portion, som direktør Boysen, en
søn af gamle Boysen, Tørning Mølle, frk. Fabri-
cius og en yngre mand udtalte deres store glæde
og tilfredshed over.

Endnu et besøg i Flensborg

I hele denne periode kom jeg altså ofte ned til
Sønderjylland, både i eget ærinde og for mini-
sterierne, og senere som medlem af Kroneudval-
get. Jeg kendte snart alle egne dernede og en
mængde mennesker, og jeg færdedes gerne
nede i disse herlige egne. Hen i maj måned var
jeg dernede med fuldmægtig Schou Nielsen,
senere kontorchef i Finansministeriet, det var
nogle toldspørgsmål, vi skulle ordne. Dengang
blev vi modtaget med overordentlig venlighed af
kommissionen på Flensburger Hof, og jeg fik
den fraværende herredshøvding Sudows værelse
anvist. Vi var dernede i 3 dage og blev behandlet
med den største gæstfrihed og venlighed. Biler
blev liberalt stillet til vor disposition til udflugter,

og jeg husker således, at vi en eftermiddag hen
under aften kørte ned til Gråsten for at forhand-
le om en sag med oberstløjtnant Moltke ved
grænsegendarmerne. Han boede på Hotel
Gråsten. Det var den skønneste køretur med de
vidunderligste belysninger, og da jeg ikke havde
været i Gråsten siden før krigen engang med
Jespersen, kunne jeg næsten ikke løsrive mig fra
de skønne omgivelser nede ved slottet og søen.
Jeg glemmer sent den køretur ad den herlige vej
til Sønderborg.

Om aftenen var der livligt på Flensburger Hof.
Vi spiste ved mr. Bruces bord, det var meget for-
nøjeligt, jeg stod på den bedste fod med mr. Bru-
ce, der dog stadig titulerede mig »Den strenge
borgmester fra Kolding« - vistnok fordi jeg havde
været ret bestemt i forhandlingerne angående
kronemøntens indførelse, der var afsluttet for en
måneds tid siden. Jeg traf en aften departement-
chef Schrøder fra Justitsministeriet dernede for-
uden adskillige andre embedsmænd, og inde i
den store spisesal gik dansen om aftenen meget
muntert. Fuldmægtig Schou Nielsen var en for-
træffelig og elskværdig ledsager, og vi havde det
meget rart sammen.

Jeg bemærkede denne gang, at de engelske og
de franske soldater ikke kom rigtig godt ud af
det med hinanden, nu havde man ikke den fæl-
les fjende at vende sig mod som ude i løbegrave-
ne, men skulle få tiden til at gå i en uvirksom gar-
nisonstilværelse. Den 17. maj herskede der dog
stor enighed, idet der skulle være parade af fran-
ske og engelske soldater uden for Flensburger
Hof i anledning af den norske frihedsdag. Det
var et meget skønt vejr. Pladsen foran hotellet
blev holdt åben af gendarmer, og uden for den-
ne var der samlet en stor menneskemængde.

Schou Nielsen og jeg var indbudt hos den engelske admiral for fra hans balkon at overvære paraden. Foruden os var der samlet en mængde gæster, officerer og embedsmænd, ligesom naturligvis kommissionens medlemmer også var kommet til stede. Med musik i spidsen kom såvel de franske som de engelske soldater marcherende, og efter at de havde taget opstilling foran hotellet, gik mr. Bruce og generaldirektør Hefte ned langs fronten, medens musikken spillede »Ja, vi elsker dette landet« og »Marseillaisen«, så blev der sagt nogle ord, musikken spillede nogle stykker, og afmarchen fandt sted. Det var en smuk og stemningsfuld parade, og da den var sluttet, sagde Schou Nielsen og jeg farvel og kørte i det skønneste sommervejr tilbage til Kolding. Vor mission var endt.

Pengetransport til Sønderjylland

Jeg havde nu nogle meget travle dage. Det var blevet bestemt, at den danske krone fra den 20. maj skulle være gangbar mønt i Sønderjylland i de landsdele der skulle indlemmes, og det var overdraget mig at føre mønten derved. Jeg havde i den anledning allerede forud haft forskellige forhandlinger om, hvorledes sagen skulle gribes an, og ved venlig imødekommenhed fra Nordslesvigs Kreditforenings side havde direktionen: Schmidt Vojensgaard og Refslund Poulsen samt direktør Boysen indvilget i, at jeg måtte føre alle pengene ned til deres kontor og tilsige alle bankerne at møde der og modtage, hvad de skulle modtage. Jeg fik nu travlt med at overveje, hvor meget der skulle bruges, få det rekvireret fra København og ordnet forsendelsen videre. Vi fik lutter nye sedler og nye mønter at medtage,

og det gjorde lykke dernede, at vi kom med så gode penge.

Transporten skulle foregå tidligt om morgenen den 20. med biler fra filialen i Kolding. Sent på aftenen den 19. opdagede vi imidlertid, at vi ikke kunne tage forsendelsen i personbiler alene, vi måtte også have en lastbil, og i den sene aften var den ikke let at finde. Vor flinke vognmand Poulsen lykkedes det dog at sikre de fornødne vogne, der skulle møde næste morgen kl. 6, og vi gjorde da om aftenen i banken alt parat, således at pålæsningen kunne foregå hurtigt og nemt næste morgen.

Oluf Bech på spadseretur i Kolding

Med oberstløjtnant Moltke var der truffet aftale om, at der ved den gamle grænse skulle være gendarmer til stede, der skulle tage plads på vognene, da der var fuldt af løse personer i Sønderjylland, og i Kolding havde alle de indviede ordre til at være ganske tavse med, hvad der skulle foregå, så ingen vidste besked derom, før pengene blev bragt ned og afleveret. Jeg har senere fortrudt, at dette vogntog ikke blev fotograferet. Min kone forsløg det, med jeg var så bange for, at transporten så skulle give for megen opsigt.

Næste morgen kl. 6 kom bilerne, og pålæsnin-gen af de mange fustager og kasser med penge, der tilsammen talte mange millioner kroner. Alt gik godt for hånden. Lastbilen, der var forsynet med sæder som på en charabanc, tog alle fustagerne, og på denne vogn blev bud Steffensen og assistent Sommer placeret. Kasserer Bennetsen var på en bil, og jeg på en anden. Gustav, der var hjemme, fulgte med mig, og Poulsen selv kørte vor bil. Dernæst havde direktør Kroges fra Handelsbanken fået lov til at følge med os med penge til de banker, Handelsbanken havde overtaget, og som tidligere havde hørt til Slesvig-Holstenske Bank. Præcis kl. 7 satte vognene sig i bevægelse, og vi rullede i smukt majvejr ud af Kolding uden at vække synderlig opsigt, omend de morgenduelige koldingensere, der færdedes på gaderne, og nogle folk, der arbejdede i markerne, nysgerrigt så efter det vogntog, der her drog af. Ved grænsen kendte tolderne og statsbetjentene mig alle, og efter at vognene var blevet besat med gendarmer, min med en stabsser-gent, der fulgte mig hele dagen, rullede vi videre til Haderslev, hvor vi ankom lidt over otte, og gjorde holdt ved Kreditforeningens kontor, hvor alt var parat til at modtage os.

Der var opstillet en række borde, og herpå blev pengene anbragt, således at de lå optalt til hver bank for sig i de forskellige møntsorter, for at lette ekspeditionen, og man blev færdig hermed så betids, at alt var i orden, da bankdirektørerne kom fra Sønderborg, Tønder, Løgumkloster, Åbenrå, Haderslev og de andre bankpladser rundt om for hver at få sin part. Fordelingen gik glat fra hånden, alt stemte, og til frokosttid var vi færdige, og jeg modtog af bankdirektøren indby-delse til sammen med de sønderjydske bankdi-rektører at være Haderslev Banks gæster til fro-kost. Denne formede sig som en sammenkomst, hvor vi under selskabelige former drøftede bank-væsen i Danmark og de fremtidige former for bankvæsen i Sønderjylland, der ville blive en del forskellig fra før i tyskernes tid, og ved denne fro-kost fik jeg gjort nærmere bekendtskab med de forskellige bankdirektører i de sønderjydske banker, hvad jeg senere blev meget glad ved, da vi fik grumme meget at gøre med dem i Kolding i de følgende år.

Efter frokosten tog jeg til Åbenrå for at med-dele administrator, senere amtmand Haarløv i Haderslev, at jeg nu havde afleveret de danske kroner, og at de herefter var almindeligt beta-lingsmiddel i Sønderjylland, og ved den lejlig-hed overrakte han mig min udnævnelse til med-lem af Kroneudvalget og af bestyrelsen for Søn-derjyllands Lånekasse. Derefter vendte vi tilbage til Haderslev, ordnede sammen med kasserer Bennetsen de sidste forretninger og drog så ved ottetiden tilbage til Kolding efter at have oplevet en af de mest bemærkelsesværdige dage i mit liv, nemlig den dag, da det var pålagt og betroet mig at bringe den danske krone ned i det genvundne land.

Henry Larsen, kaldet Lillebror

af Ruth Sartori m.fl.

Den 6. juni 1995 var Lillebrors fire døtre Grethe Knudsen, Aase Andersen, Inger Olesen og Ruth Sartori samlet på Kolding Stadsarkiv. Her fortalte de om deres far, snedkermester Henry Sigfred Walther Larsen, Piledamsvej 3, der under besættelsen var bedre kendt under dæknavnet »Lillebror«.

Henry Larsen var født den 14. juni 1903 i Randers og døde den 16. marts 1986. Han flyttede til Kolding i en alder af 3 år og boede derefter resten af sit liv på Piledamsvej. Faderen var skrædder, sortsvend, førstesvenden, der kunne sy det sorte tøj, selskabstøjet, men han døde allerede i 1919. Henry Larsens mor arbejdede i 23 år på Kolding Strømpefabrik. Henry var nr. 4 af syv børn, og han fortalte, at det var kun de børn, der kom først op, der fik træsko på.

Henry Larsen gik på Drengeskolen, og kom derefter i snedkerlære hos Christian Dybkjær, hvor han også blev oplært som bedemand. Han var kun 15 år, da han første gang skulle hente en afdød i lighuset. Det var en rystende oplevelse, fortalte han døtrene

Hans første opgave som selvstændig snedker var at lave inventaret til Immanuelskirken. Det var det første arbejde, han gav tilbud på og fik. Han blev selvstændig, da han havde et dårligt ben, som han blev opereret for. Han kunne ikke få fuld svendeløn, og besluttede så at starte for sig selv. Han leverede også inventar til Kolding Sygehus, reoler til Kolding Bibliotek og inventar

til Munkekroen. Senere gik han over til bygningsnedkeri.

Fra 1937 havde han bedemandsforretning i naboejendommen Piledamsvej 5. Kisterne fik han fra en fabrik i Børkop, og han ordnede papirerne for de pårørende og arrangerede begravelsen. For ham var den sociale side af bedemandsforretningen det vigtigste. Han virkede næsten som socialrådgiver og fulgte det også op efter begravelsen.

Henry Larsen havde en kristen livsholdning,

Henry Larsen som bedemand

der gav ham mod og styrke, og for ham var det det enkelte menneske, der stod i centrum. Han var aktiv i KFUM og kom derfor meget hos gartner Johannes Nielsen på Immanuelsvej, hvor han mødte sin kone, Vera Hansen, der tjente i huset der. KFUM holdt møder i hjemmene, bl.a. i Johannes Niensens hjem. Henry og Vera Larsen blev viet i 1926 i det kapel på Immanuelsvej, der lå på det sted, hvor kirken senere blev bygget. Han var også undertiden ringer i Immanuelskirken som afløser for gartner Nielsen.

Henry Larsens døtre mindes ikke, at han var involveret i illegalt arbejde før han blev arresteret af tyskerne den 17. januar 1944. Måske har han været det, for han var i besiddelse af en pistol. De første tre døgn efter tilfangetagelsen sad han på Staldgården, derefter på Domhuset. Han var blevet taget under en razzia for at besidde illegale blade. Han fortalte, at det var Snogen, der havde angivet ham for en pakke cigaretter.

Efter opholdet i arresten engagerede han sig i arbejdet med at hjælpe fangerne på Domhuset da han havde fået kontakt til den tyske fangevogter, Fritz Rühle. Det skete på den måde, at Fritz Rühle på et tidspunkt tilsyneladende umotiveret gav ham tilladelse til at gå på toilettet uden for de vanlige, faste tider. Det var for at fortælle ham, at der samme aften ville blive hentet en fra Henry Larsens celle, der ville blive lukket ind til nogle andre, men at han der skulle holde mund. Ganske rigtigt blev der hentet en, som kom under behandling i en stikkercelle og forfærdeligt mishandlet.

Henry Larsen fandt da ud af, at han kunne stole på Fritz Rühle, og efter hans løsladelse fik han igen kontakt med ham, og det var bl.a. via Fritz Rühle, at det lykkedes for ham at bringe madpak-

ker til de indsatte i Domhuset og besked til og fra de indsattes pårørende. Han arrangerede også møder mellem dem. Henry Larsen fik efterhånden kontakt med seks af de tyske fangevogtere på Domhuset. Bortset fra Fritz Rühle, der vidste alt, vidste de andre fem ikke om de andres forbindelser med Lillebror. På Staldgården arbejdede Lillebror sammen med Frahm, der censurerede post og pakker til de danske fanger.

Derefter begyndte fru Larsen at smøre masser af madpakker til de indsatte på Domhuset. Pigerne blev sendt rundt til alle slagterne i byen for at hente pålæg til madpakkerne og hos bageren bakker til flødekager, men flødekagerne fik de aldrig! Mange andre smurte også madpakker - Suurballes, Mosbæks, Schmidt-Damkjærs. Ratio-

Anna og Fritz Rühle

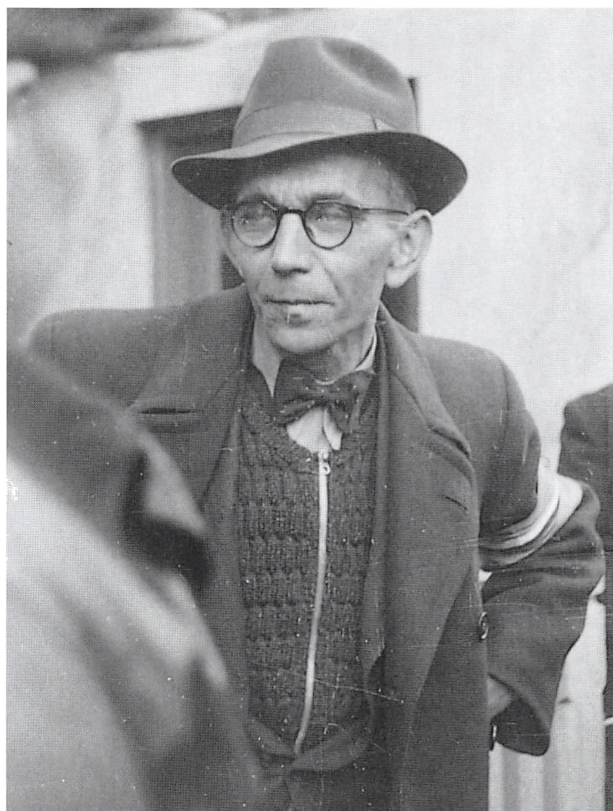
neringsmærker og penge fik Lillebror oppe på kommunkontoret, men ikke kun i Kolding Kommune, han fik også penge fra Esbjerg og Fredericia. Nonnerne på Sct. Hedvigs Klinik spillede en stor rolle, især søster Modesta.

Fra Domhuset gik vejen til Arresten ad katakomberne, den underjordiske gang, som maskinmesteren på Domhuset, Kaj Beck havde adgang til. Lillebror og Kaj Beck sørgede for, at politiets våbenkartotek blev fjernet fra Domhuset, da politiet blev taget den 19. september 1944. Det havde hjemme hos Lillebror, og datteren Grethe var med til at pakke kortene ind. Lillebror fortalte senere, at pakkerne kom i en zinkkiste, og den blev begravet i stilhed på Sdr. Kirkegård. De sørgede også for dødsannonce, og pastor Sølling fandt et brugbart navn.

Der kom mange tyskere på besøg hos Lillebror. Der var både dem, han samarbejdede med på Domhuset, men også andre tyskere, der skulle have kister til deres døde. Pigerne var vrede over dette, men det var fordi de ingenting vidste - og heller ikke måtte vide noget. Lillebror fortalte dem så, at det kun var for at hjælpe de danske i fængslet. Døtrene havde svært ved at finde ud af, hvem der var gode tyskere, og hvem der var grimme tyskere. Naboerne har også undret sig, givetvis, for tyskerne kom på de mærkeligste tider af døgnet. Henry Larsen kunne jo ikke forklare dem, hvad det i virkeligheden drejede sig om.

Lillebror krævede, når han skulle begrave tyskere, at han fik træ til kisterne. Det fik han også, men det træ fordelte han til sine kolleger, som ikke kunne få træ - selv fik han som før krigen færdige kister fra Børkop.

I den sidste del af krigen blev Lillebror bedt om at likvidere en stikker. Men da han så den

Lillebror kort efter befrielsen med frihedskæmperarmbind

pågældende sammen med sin familie, kunne han ikke få sig selv til det. Der var kun en, han kunne have skudt, fortalte han, det var »Jenny Jugo« alias stikkeren Jenny Holm. Hun kunne skyde lige godt med højre og venstre hånd, og hun gjorde det med stor fornøjelse.

Efter befrielsen fik Lillebror selvfølgelig sit frihedskæmperarmbind, og mange lykønskede pigerne og sagde, at det havde de ikke regnet med.

Men der var alligevel nogle, der satte spørgs-

Vera Larsen bager æbleskiver til asfaltballet efter befrielsen

målstegn ved hans virksomhed - formentlig fordi han havde haft omgang med tyskere under krigen. Men modstandsbevægelsens Region III kom ham til undsætning. Sven Hoffmann skriver til ham den 1. september 1945:

»Efter at Regionens Auditør har haft Lejlighed til at afhøre nogle Klagere, som havde henvendt sig til Regionen med Begæring om Undersøgelse af Deres Virksomhed for at hjælpe danske Arrestanter i den tyske Fængselsafdeling i Kolding, skal man herved meddele, at der ikke ses at være fremkommet noget, som kan begrunde hverken

Klage eller Undersøgelse, og Regionen benytter Lejligheden til at takke Dem for Deres værdifulde og dygtige Arbejde for at hjælpe vore fangne Kammerater.»

Efter krigen hjalp Henry Larsen de tyske flygtninge på Grænseborgen. Det var tre drengeskoler fra Berlin, som han sørgede for fik ophold der i 1945-47. Eleverne var i alderen 11-18 år, og med dem var deres lærere, disses koner og børn. En af pigerne, Renate Heidrich, har fortalt sine erindringer om opholdet på Grænseborgen og den hjælp, Henry Larsen ydede dem.

Skovløberhuset i Komarksbuskene

af Mogens Hansen

Efter at privatbanen Troldhedebanen var blevet anlagt fra Kolding til Troldhede i 1917, etableredes mellem Kolding og stationen i Bramdrupdam et trinbræt, der muliggjorde, at koldingenserne kunne tage med toget i skoven. Skovløberhuset blev placeret umiddelbart oven for trinbrættet. Ud over at være bolig for en skovløber var det også traktørsted for dem, der både ville nyde skoven og have en kop kaffe.

Komarksbuskene, der lå nord for Kolding Skov, ejedes af Kolding By. I 1580 skænkede Frederik II »Komarken« og »Emerholt« til Kolding By mod, at byen i løbet af to år skulle afskaffe alle de brandfarlige stråtage i byen. I 1765 købte borgmester Junghans på Kolding Købstads vegne den nærliggende Overmarken til byen ved auktionen over det kongelige ryttergods.

I begyndelsen af 1800-tallet var Komarksbuskene meget misrøgtet. Træerne var næsten helt forsvundet ved fældning eller tyveri, og området henlå som et stort kratområde. Glarmester T. Thomsen, der i 1830 var blevet eligeret borger, d.v.s. udvalgt til at bistå magistraten (borgmesteren) med de kommunale sager, satte sig for at gøre noget ved skoven. Han fik gennemført, at man ikke længere måtte fælde træer i skoven og samtidig et forbud mod, at kreaturer græssede i skoven. På byens bekostning satte man rydningsarbejde igang, der gravedes grøfter for at dræne jorden og hvert år plantedes nye træer. I løbet af 1830'erne blev der i alt plantet

13.723 nye træer - bøg, eg, poppel, pil, ask, el og gran. Det kan i detaljer følges i byens kæmnerregnskaber. Der blev plantet tjørn på de nyanlagte diger for at holde kreaturerne ude. På digerne blev også plantet frugttræer, mest æbletræer.

Midt i 1840'erne synes arbejdet at være tilendebragt. En ny skov voksede op i den smukke dal og en god kørevej forbandt »Buskene« med Kolding Skov. Som belønning fik glarmester Thomsen i 1842 Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskabs sølvbæger.

I 1913 holdtes de første møder om anlæg af Troldhedebanen og stationernes placering, og i den sammenhæng drøftedes også vejforholdene til stationerne, bl.a. reguleringen af en vej fra Kolding Skov mod nord gennem Dyrehavegårds skov til et punkt i Komarksbuskene, hvor man påtænkte at anlægge et trinbræt for Troldhedebanen. Jordarbejdet i forbindelse hermed blev udbudt i de koldingensiske aviser i oktober 1914.

Troldhedebanen var færdiganlagt i juni 1917, og fra den 25. august 1917 kørte toget i ordinær drift med passagerer og gods. Endnu var trinbrættet i Komarksbuskene omtalt som »Knud Hansens Trinbræt« ikke anlagt, men vejen forbi Ankerhus til trinbrættet var heller ikke færdig.

Den 1. juni 1918 åbnede trinbrættet ved Komarksbuskene. Koldingposten skrev: »Trinbrættet, der således bliver den første station på Troldhedebanen fra Kolding, ligger på en køn

lille plet i Komarksbuskene, og der bliver herfra let adgang til Bramdrup Skov, så der er ingen tvivl om, at det i hvert fald om sommeren vil blive stærkt benyttet af koldingensere, der vil foretage en bekvem og billig tur ud i vor kønne omegn. Foreløbig må folk, som vil spise deres mad derude foruden madkurven selv medbringe de nødvendige drikkevarer, senere er det hensigten at opføre et hus, hvis beboere kan levere vand på maskine m.v. i lighed med, hvad der tidligere fandt sted på det gamle Louisehøj.«

At byrådet omfattede trinbrættet med stor interesse kan ses af, at byrådets årlige inspektionstur (hvori også deltog den lokale presse), der fandt sted den 11. juni 1918, gik med hestevogn ad Nørremarksvejen gennem Eksercermarken og Komarksbuskene til trinbrættet. Her ventede man med spænding på Troldhedebanetogets ankomst for at se, om trinbrættet nu også blev benyttet - og man kunne med glæde konstatere, at fire personer stod af ved trinbrættet.

I november 1918 bevilgedes 5000 kr. til et skovløberhus og i maj 1919 fremgår det af avisreferaterne fra et byrådsmøde, at skovhuset i Komarksbuskene er taget i brug, at værtsfamilien er flyttet ind, og at afholdsdrikke, kaffe m.m. kan fås. To måneder efter er byrådet på den årlige udflugt til kommunens forskellige ejendomme og jorder, bl.a. til »Skovhuset«, der af Kolding Avis omtales som »et nydeligt lille stråttækt skovhus i rødt og hvidt«. Her skulle man have spist medbragt smørrebrød i det fri og derefter fortsat til fods til Marielund » en tur forøvrigt, hvis landskabelige skønhed end ikke Vejle kan overtrumfe«, men regnen forhindrede denne del af programmet, så byrådsmedlemmerne måtte have smørrebrødsfadene på skødet på den videre vej

Skovløberhuset, foto fra 1920erne

med hestevogn til Marielund. Journalistens oplysning om, at huset var stråttækt kan ikke passe. Et par år senere fremgår det af et kommunalt regnskab, at taget bliver repareret med en understrygning af tegltaget.

Der var altså nu et »skovhus«, men hvad var det for et hus? Kolding Kommunes arkivalier gav ikke noget svar på dette, men i Kolding Stadsarkivs billedsamling fandtes et gammelt billede

med følgende tekst på bagsiden: »Gammelt hus i Starup købt til opstilling i Komarksbuskene«. Det lokalhistoriske arkiv i Starup kunne ikke give oplysninger om dette, men en efterlysning, som journalist Niels Gandrup bragte i Kolding Folkeblad i december 1994, gav resultat.

Det viste sig, at huset var bygget på matr. nr. 48 på Starup Vestermark mellem 1870 og 1872. Der lå flere mindre huse i dette område, men den lille husmandskoloni gik i opløsning, fordi husene lå så afsides, at de ikke kunne komme af med

deres mælk til Andelsmejeriet. Huset blev solgt til »Bøgeskov«, der må have videresolgt det til Kolding Kommune. Det har dog ikke været muligt at finde noget nedskrevet om dette. Et barnebarn af husets oprindelige beboere har imidlertid fået fortalt, at huset ikke længere lå i Starup, at hele den lille »by« var borte, og at det nu var Skovløberhuset. Det bekræftes af, at farmoderen gemte på billedet af Skovløberhuset, som det så ud i tyerne.

Den første beboer af Skovløberhuset var skov-

Huset i Starup under nedbrydning

opsynsmand A. Lauridsen, der blev i tjenesten til 1928, da han på grund af sygdom ikke længere kunne passe sit arbejde. Stillingen blev derefter besat med skovløber J. Fuglsang, der døde efter kun tre år. Herefter blev gartner Georg Petersen ansat i stillingen. Han fik som de tidligere løn som kommunal arbejdsmand. Efter nogle skærmydsler blev det i 1937 pålagt ham at melde sig ind i en afholdsforening, hvis han ville beholde sin stilling.

Georg Petersen og Jenny Petersen boede i Skovløberhuset, indtil de gik på pension i 1968, samtidig med at Troldhedebanen ophørte. I en artikel fra Kolding Folkeblad den 10. april 1965 fortalte ægteparret om de traditioner, der knyttede sig til Skovløberhuset. Spejderne havde i mere end 25 år været faste gæster 2. juledag. Andre havde gjort det til en tradition at drikke kaffe i Skovløberhuset pinsemorgen - en tradition, Lions Club i Bramdrupdam har genoplivet. I ferierne samledes de unge, der var hjemme på ferie, med gamle kammerater i Skovløberhuset.

Der var mange foreninger, specielt for unge, der havde udflugter til Komarksbuskene og i den forbindelse besøgte Skovløberhuset, hvor de købte kaffe og de traditionelle boller og lagkage. Det var simpelthen det billigste sted, og måske var det også derfor, vi kom der så tit. Jeg begyndte selv at komme der i slutningen af 40erne og lige til skovløber Petersen holdt op. Jeg kom der mest med Vandrerlauget.

Det ny forpagterpar, Holger og Musse Lauridsen var slægtninge af den første opsynsmand Andreas Lauridsen. De genåbnede Skovløberhuset i august 1968 og ønskede at fortsætte traktørstedets traditioner suppleret med varme retter om vinteren. Kolding Kommunes udvalg for

byens jorder var interesseret i, at traktørstedet bibeholdtes, især efter at Marielundspavillonen var blevet nedrevet. Derfor bevilgedes også installation af vandkloset og afløb, hvilket Sundhedskommissionen nu også krævede for at stedet kunne fortsætte som traktørsted. Men efter de nye forpagteres overtagelse steg priserne, der blev beregnet drikkepenge, og Vandrerlaugets besøg blev færre.

Familien Lauridsen blev kun i Skovløberhuset i nogle få år. De flyttede aldrig derud, men beholdt deres lejlighed i byen. I vejviserens fagregister er Skovløberhuset anført under »Udflugtssteder« til og med 1970/71. Det var ikke længere så populært at tage i skoven og drikke kaffe. Derefter blev Skovløberhuset brugt som frokoststue for skovarbejderne og oplagsplads.

Fra oktober 1976 omdannedes Skovløberhuset til naturskole for Koldings kommunale skolevæsen på initiativ af Fælleslærerrådet. I 1981 prøvede Turistbureauet i samarbejde med Motel Tre Roser at genåbne Skovløberhuset for sommeren, men forsøget blev ikke gentaget.

I januar 1993 åbnede en skovbørnehave i huset, som stadig er der. Det er en underafdeling af den integrerede institution, Skovbrynet 1.

Lions Club Bramdrupdam står fortsat for morgenservertning i Skovløberhuset pinsemorgen.

Kilder

Komarksbuskene ved Kolding, Vejle Amts Årbøger 1929.
Forhandlingsprotokollerne for Kolding Kommune: Forsknelsesudvalget, Markudvalget, Jernbaneudvalget, Udvalget for byens jorder mv., Økonomiudvalget, Byrådet.
Aviserne Kolding Folkeblad, Kolding Avis, Kolding Socialdemokrat og Venstrebladet.
Oplysninger modtaget af Eva Sejer Hansen, Vejle.

Ellen Jerking

af Bodil Moestrup

Min mor var Ellen Rigmor Jensen, Ellen Jerking, Ellen Strange Petersen. Journalist ved Jydske Tidende i Kolding 1932-1949, medlem af Kolding Byråd 1943-1949 og af Folketinget for De Konservative 1959-1973.

For nylig så jeg en kopi af en optagelse fra Danmarks Radios serie »Her er dit liv«, hvor hovedpersonen var mors veninde gennem 50 år, Nele Poul-Sørensen. Mor er med i nogle minutter, fortæller om tiden, de havde sammen på Jydske Tidende før og efter besættelsen. Optagelserne er fra 1984, og mor er mærket af den sygdom, som hun kæmpede imod. Mor kæmpede for meget i sit liv. For kvindesagen, især for ligestillingen mellem mænd og kvinder. For sine politiske synspunkter, og for det enkelte individs ret overfor samfundet.

Min mor blev født i Dronningensgade 20 i Fredericia den 8. september 1913. Hendes forældre var guldsmed Holger Jensen og Martha Jensen. Min morfar var udlært hos Cohr i Fredericia. I 1920 flyttede familien til Clemensgade 9 i Kolding, hvor min morfar blev selvstændig med en guldsmedforretning i Søndergade 25. I 1934 flyttede forretningen til den nuværende placering, Søndergade 29. Nuværende ejer er min morbror, guldsmed Ivar Elbro Jensen (Elbro betyder Ellens bror). Mor havde været enebarn i 17 år og gik i 2.G., da hun fik sin lillebror.

Det var en hård tid at starte forretning efter 1. verdenskrig, og det kneb med kunderne. Min

morfar havde derfor god tid til at skrive dagbog. Fra 1932 til 1936 har jeg i min morfars dagbog fundet følgende optegnelser om mor:

Den 8. juni 1932: Hun har altid været noget for sig selv, Ellen. I skolen har hun stedse hørt til de allerdygtigste. Jeg gad nok vide, hvor mange uger, hun er kommet hjem med, det er ikke få. Da hun var 11 år, kom hun over på Latinskolen på friplads. I sin fritid sad hun altid og læste i en bog, hun gik aldrig ned på gaden til de andre børn, men læste en uhyre mængde bøger. I 1929 tog hun mellemskoleeksamen med 7.17 som nr. 2 af 30-40 elever. Nu for tiden er hun oppe til studentereksamen.

Den 28. juni 1932: I går blev Ellen student, hun opnåede 7,24 i gennemsnit og blev nr. 2 af studenterne her. Det var en flot eksamen, hun tog, men hun har også fortjent det smukke resultat, for er der nogen, der har slidt, så er det nok Ellen, hun har i 8 uger læst fra morgen til aften. I går var det festdag for Ellen, straks om morgenen var de oppe i sidste fag. Derefter fik de huen og var lige hjemme og vise den. Derefter mødtes de ved skolen kl. 12, hvortil der var rekvireret 2 charabancer. Og nu kørte de under latter og hurraråb rundt til de i byen boende forældre. Kl. 6 tog de med bil alle 14 ud til en kro ca. 20 km herfra. Der spiste de og dansede til den årle morgen.

Den 27. juli 1932: Ellen har været så heldig at få plads på Jydske Tidende som elev den 18. august

Guldsmed Holger Jensen, 1936

1932. Hun skal have 50 kr. månedlig til at begynde med.

Den 30. november 1932: Ellen er begyndt at skrive til ugebladene, i går sendte hun sin første artikel afsted og går nu og venter på svar, hun er meget spændt på, om de betaler hende ordentligt for den.

Den 21. oktober 1933: I dag er Ellen rejst til Paris. Hun har de fineste anbefalinger fra Jydske Tidende, og i det hele taget er hun helt bekendt her i byen for sin dygtighed og pågåenhed. Vi venter ikke at se hende før om 6 måneder tidligst.

Mor havde taget stilling som au pair pige på et pensionat for kunstnere i Paris for at lære fransk. Senere fik hun et bedre betalt job som stuepige på slottet Sct. Auguelen i Auvergne.

Den 16. juli 1933: Ellen har vi hørt fra for en uges tid siden. Hun slider i det som stuepige nede i Frankrig et sted. Hun arbejder fra morgen kl. 6 til sent aften og tænk, det er ganske frivilligt, hun slider sådan. Hun har kun taget pladsen for at lære perfekt fransk.

Mor kom hjem i oktober 1934, da hun fik brev fra daværende chefredaktør Ejnar Nielsen, at hvis hun ønskede at beholde sin elevplads, måtte hun komme hjem og erstatte en anden journalistlev (senere chefredaktør) Otto Fog-Petersen, der var indkaldt til militæret.

Den 15. februar 1935 skriver min morfar: Ellen skal til København den 20. ds. for 4. gang. Denne gang som medlem af Den konservative Kvindekreds. Hun skal til møde på Rigsdagen for at overvære arbejdet, hun er dog ikke rigsdagsmand endnu, men det er såmænd ikke umuligt, at hun også bliver det engang.

Den 12. maj 1936: Det er over et kvart år siden, jeg har haft tid til at skrive i dagbogen. Ellen er blevet gift den 8. marts 1936 med adjunkt Jerking. Vi synes om ham og håber, det må blive et godt ægteskab.

Min far var adjunkt på Kolding højere Almen-skole. Han var 17 år ældre end mor. Far havde forhøjet blodtryk og forventede ikke at blive gammel, og derfor insisterede han på, at mor beholdt sit arbejde som journalist på Jydske Tidende. Det var dengang ret usædvanligt som gift kvinde at have arbejde, arbejdsløsheden var stor og den almindelige holdning var ikke særlig positiv til, at mor beholdt sit arbejde, når hun var gift med en tjenestemand.

I 1938 blev jeg født og året efter min søster. Mine forældre havde købt et hus på Jens Skyttesvej. Vi havde ung pige og anden hjælp i huset,

når der var behov for det. Min farmor boede også hos os, og en overgang en sygelig farbror. Det blev dog for meget for mor, og både farbror og farmor flyttede efter et par år.

På min søsters 2-års fødselsdag fik min far en hjerneblødning og blev lam i venstre side. Han døde 2 år senere i 1943, kun 46 år gammel. Det var to meget svære år for min mor.

Min søster og jeg elskede og forgudede vores mor. Vogtede over hende. Jeg tror, vi var bange for også at miste hende. Mor var blevet indvalgt i Kolding Byråd som konservativt medlem, 29 år og landets yngste kvindelige byrådsmedlem, sagde hun.

Huset var stort og af flere grunde bl.a. økonomiske, begyndte mor at leje værelser ud. Mest til unge journalistelever på Jydske Tidende.

En eftermiddag i efteråret 1944 kom en mand med en lille kasse børster og spurgte efter mor. Han sad i flere timer ved siden af telefonen og ventede på, at mor skulle komme hjem. Han flyttede ind hos os, og sagde, at han var børstegrosserer. Mor fortalte senere, at hun havde bedt ham ikke at slå hælene sammen, når han hilste, det kunne afsløre, at han ikke var repræsentant!

Mor blev en sen aften, da hun kom hjem fra arbejde, holdt op med projektører af et par tyske soldater, der spurgte efter en ung journalist, Erik Svensson, som boede i et kælderværelse. Han var heldigvis ikke hjemme. Næste dag, den 18. december 1944, fik vi besøg af Gestapo. Der var ialt fire mænd, en stod ved hoveddøren, to var i kælderen, og den fjerde gik rundt i huset. Mor holdt et barn i hver hånd, medens en dansk Gestapomand tømte skabe og skuffer i Erik Svenssons kælderværelse. Jeg husker, at jeg spurgte mor, om hun frøs, fordi hun havde »gåsehud« på armene. Hun trak os til side og

Ellen Jerking, 1945. (Foto Knudsen & Jochumsen)

bad os tie stille - ikke en lyd måtte vi sige. Da han gik ud af kælderen, lod han en finger glide langs et skab foroven og fik støv på fingeren. Han bemærkede til mor, at der nok ikke var gjort rent i dag, hvortil mor svarede, at hun ikke havde ventet så fine gæster! Børstegrosserereren sad og læste avis på førstesal, da den fjerde mand lukkede døren op uden at banke på, han sagde blot undskyld og gik igen. Han vidste heldigvis ikke, at børstegrosserereren var lederen af Modstandsbe-

vægelsens Region III, den senere general Højland Christensen, han boede hos os i ca. 4 måneder.

Under besættelsen læste mor historier højt fra Niels Holgersens vidunderlige Rejse, bl.a. om grårotterne, der ville jage sortrotterne ud af Skåne, men hvordan sortrotterne ved snilde fik jaget grårotterne tilbage, selvom grårotterne var langt i overtal. Min søster og jeg syntes, at det var meget hyggeligt, når mor havde tid til at læse højt for os, det skete ikke så tit.

Ved middagsbordet fortalte mor via sit politiske arbejde historier fra Børneværnet, f.eks. om en dreng, der havde stjålet mælkemandens hest, og andre pædagogiske historier om slemme børn.

Mor var altid på jagt efter en historie. Når vores unge pige læste op af avisen, kunne jeg genkende ting, jeg havde fortalt mor, f.eks. at jeg ønskede mig en kalender med røde søndage, så jeg kunne se, hvornår hun var hjemme. At hun havde skaffet nye strømper til min søster og mig under krigen, men at vi ikke ville gå med dem, fordi der ikke var stopninger på knæene! Det var ikke altid lige morsomt at have en mor, som var journalist.

Under besættelsen tog mor os søndag efter søndag med til Koldinghus, hun havde pressekort, så hun kom gratis ind, og der var et dukkehus på 2. sal, som var meget spændende at se på. På vejen var vi omkring redaktionen på Jydske Tidende for at se efter telegrammer, og tit fik vi en kage på Saxildhus sammen med Bertram Knudsen. Vi sad inde i restauranten i et lille rum omgivet af kulørt glas. Man kunne se ud, men ikke ind.

Jeg husker også, at mor, når hun skulle skrive

en artikel, ikke var til at råbe op, medens hun tænkte. Så satte hun sig ved skrivemaskinen, artiklen var hurtigt færdig, og mor var i strålende humør. Maskinen hed Erica, og det var også det mærke, hun brugte, når der ikke var navn under artiklerne. Mor holdt af sit arbejde. Hun elskede at skrive.

I 1931 gik min mor som 18-årig gymnasiast til et politisk møde på Højskolehjemmet i Kolding, hvor bl.a. Christmas Møller og socialdemokraten Knud Hansen talte. Hun blev så begejstret for Christmas Møller, at hun kort efter meldte sig ind i KU. Senere blev hun medlem af Den konservative Vælgerforening og var med i den første kvindekreds, der blev oprettet i Kolding.

I en artikel i Kolding Vælgerforenings jubilæumskrift 1966 skrev hun:

- Via kvindekredsen kom jeg i vælgerforeningens bestyrelse og blev valgt ind i byrådet i 1943, og indtil jeg flyttede til Århus i 1949 deltog jeg i alle konservative arrangementer i Kolding. Såvel kvindekredsens som vælgerforeningens aktive medlemmer står for mig som venner, livsvarige venner. Landsretssagfører Valdemar Juhl var i de fire år af min byrådstid en inspirerende borgmester, der ikke var bange for at give sine byrådskolleger opgaver at tumle med. Man mødte i byrådsgruppen, i vælgerforeningen og i kvindekredsen hinanden med tillid, og ikke mindst i krigsårene var det stærke bånd, der dermed blev knyttet.

Jeg husker, at mor fik frihedskæmpernes armbind i maj 1945, fordi hun havde huset adskillige illegale personer under krigen. Hun var utrolig glad og stolt. »Jeg vil tage det på til byrådsmødet«, sagde hun. Da hun kom hjem, spurgte jeg hende, hvorfor hun ikke havde det på. »Der var

ikke så mange, der havde fået et, så jeg lagde det i tasken«, svarede hun.

Mor havde livet igennem venner fra skoletiden. Hendes gymnasietid betød utroligt meget for hende, bl.a. Esther West Nielsen, der var med til utallige vælgermøder og også stillede mange spørgsmål!

Mor kunne holde taler. Hun var ikke sentimental og havde ofte en overraskende pointe. Fra en tale fra omkring 1946, hvor Venstre og Konservative kæmpede mod hinanden, citerer jeg: »Og derfor tror jeg på Det konservative Folkepartis fremgang. Jeg tror på, at kvindernes vågnende interesse for samfundsproblemer bliver til styrke for de ideer, vi her arbejder på. Det har tidligere været sørgeligt almindeligt at høre en kvinde sige: Jeg stemmer Venstre som min mand. Nok sætter jeg ægteskabet højt, men meningen med valgloven er dog ikke, at en gift mand skal have to stemmer!«

En lille sølvvase stod altid på hendes skrivebord, i forårstiden altid med liljekonvaller. Mor havde fået den som ung journalist af sølvsmed Hans Hansen, som havde ringet til hende og bedt hende komme forbi hans forretning. Mor regnede med at blive skældt ud for et eller andet, hun havde skrevet, i stedet forærede han hende vasen som en tak for hendes artikler.

Mor var ikke materialist, dog elskede hun store huse, hvor hun kunne gå rundt i sine stuer og kunne lægge hus til møder og fester. Hun mente selv, det var fordi, hun var opvokset i en lille 3-værelses lejlighed i Clemensgade i Kolding.

Min søster og jeg var med til mange møder som små, når hun skulle referere, og senere til valgmøder i utallige forsamlingshuse. Jeg kunne græde af harme, når en politisk modstander var

hård ved hende, men hun trøstede mig bagefter ved at sige, at det ikke altid er vinderen, der får det sidste ord.

Mor arbejdede på Jydske Tidende, som var en morgenavis. Det betød, at hendes arbejdstid begyndte kl. 11 om formiddagen, og at hun meget ofte først var hjemme kl. 23 eller 24. Der var også meget, der skulle refereres lørdag og søndag. Hun blev efter krigen opstillet til Folketinget, og hun blev brugt meget som taler.

Mor var ikke meget hjemme! En dag, da jeg var 7-8 år, kom jeg hjem og ville fortælle mor noget, som hun ikke gav sig tid til at høre. Hun

Ellen Jerking på sin plads i byrådssalen mellem H. Hardorf og F. J. Berring, 1943

Ellen Jerking (yderst til højre) på udflugt med Kolding Byråd, 1945

skulle til byrådsmøde og ville sove lidt først. Jeg var meget skuffet og næste tanke var: ingen taske - intet møde. Jeg lagde mors taske under min dyne i min seng. Så gik jeg ned til min morfar, som altid var i forretningen, d.v.s. i værkstedet i kælderen i Søndergade. Jeg satte mig på en af taburetterne ved siden af ham. Lidt efter ringede telefonen. Det var mor, om morfar havde set mig. Han så på mig og fortalte, at mor ikke kunne finde sin taske, og det var nok bedst, at jeg gik

hjem og hjalp med at lede. Jeg fandt tasken. Mor var vred, da hun gik til møde.

Det var på samme tid, lige efter krigens afslutning, at jeg en aften, da min lillesøster og jeg var alene hjemme, fik besøg af en mand, hoveddøren var aldrig låst. Jeg ringede til mor på bladet og fortalte, at der sad en mand på min seng, og jeg ikke kunne forstå, hvad han sagde. Mor var hjemme som et lyn. Det viste sig at være en tysk gymnasielærer fra Berlin. Han var i de sidste

måneder af krigen flygtet med en klasse 14-15 års drenge. De boede i en træbarak i skoven. Deres forældre vidste ikke, om børnene var i live, og han havde læst, at hun skulle til Berlin. Han ville bede mor tage breve med og evt. få breve med tilbage.

Mor havde bil, en DKW med to-takts-motor. Den havde været opklodset under krigen, bortset fra krigens sidste del, hvor Vagtværnet havde brugt den. En af mors gode venner, journalist ved Berlingske Aftenavis Nele Topsøe (senere Nele Poul-Sørensen) havde en far i Berlin, som hun gerne ville besøge. Sammen besluttede de at køre til Berlin i mors bil. De fik fat i et par uniformer og rejste som korrespondenter. De havde en begivenhedsrig tur, som førte til mange avisartikler om forholdene i efterkrigstidens sønderbombede Tyskland med sult og fattigdom. Mor fik også arrangeret et møde med gymnasiebørnenes forældre og afleverede brevene og fik andre med hjem. Det gjorde et stort indtryk på hende, at mange slægtninge til børnene var omkommet i krigens sidste uger.

I 1949 var mor med i 14 foreninger og udvalg, og hun sagde ja, da hun fik en stilling tilbudt ved Århus Stiftstidende. Det var en større avis og et eftermiddagsblad, arbejdstiden var fra 7.30 til kl. 15.00. Hun måtte i første omgang opgive sin politiske karriere, da avisens redaktør Louis Schmidt ikke brød sig om, at journalisterne var politisk engagerede. Han døde i begyndelsen af halvtredserne, og senere redaktører havde ikke noget at indvende mod hendes politiske arbejde, og mor var med igen.

Det var en brat overgang at flytte til Århus. Fra at være kendt i Kolding af mange mennesker, var hun fuldstændig anonym i Århus. Enlig mor

med 2 børn. Hun startede med at skulle redigere siden »Frue og Frøken« med madopskrifter og andet »kvindestof«. Det havde aldrig haft mors største interesse, selvom hun godt kunne lave mad. Hun syltede og henkogte tit om aftenen og satte sirligt maskinskrevne etiketter på. Men det var politik, der interesserede hende.

I bogen *Århus Konservatisme 100 år* fra 1973 skriver hun om sine år i Folketinget:

»I 14 år har jeg i Folketinget repræsenteret Det Konservative Folkeparti i Århus Amt. Jeg er blevet valgt fem gange, og jeg er taknemmelig over den tillid, der derigennem er vist mig, og over, at jeg i mange år har haft mulighed for at beskæftige mig med de samfundsspørgsmål, jeg hele livet har interesseret mig for. Jeg blev opstillet til Folketingsvalget i 1957 i Århus Midtkreds og Skjoldlevkreds og blev ved valget 1. suppleant. I januar 1959 ville folketingsmand, professor, dr. theol. Flemming Hvidberg på en rejse til Israel, og han spurgte mig nogen tid forinden, om jeg ville rykke ind i Folketinget som stedfortræder, mens han var bortrejst. På det tidspunkt var jeg journalist ved Århus Stiftstidende og stod over for at skulle giftes med den daværende konservative viceborgmester i Århus, professor O. Strange Petersen. Han opmuntrede mig til at tage denne, formentlige kortvarige oplevelse med. Så kunne jeg kalde mig fhv. folketingsmedlem resten af mit liv, sagde han!

Kort før Hvidbergs afrejse var vi sammen med ham og ønskede ham en god rejse. - Forbered Dem hellere på at blive i Folketinget, sagde Hvidberg til mig, - for jeg vender ikke levende hjem. Hvidberg og jeg havde mødt hinanden mange år tidligere, da striden om Christmas Møllers Sydslesvig-politik rasede i partiet, og vi havde

Ellen og Orla Strange Petersens bryllupsbillede, 1959

fulgt samme kurs, Christmas Møllers. Som andre konservative i Århus satte jeg Hvidberg højt. Hans dystre bemærkning tog jeg overhovedet ikke alvorligt.

Den 22. januar rykkede jeg ind i Folketinget som midlertidigt medlem, som en slags gæst på Hvidbergs plads. Få dage senere skete den store katastrofe med Grønlandsskibet »Hans Hedtoft«s forlis. Alle besætningsmedlemmer og pas-

sagerer, deriblandt den grønlandske folketingsmand Augo Lynge, omkom, og en knugende stemning prægede Christiansborg. Og så kom 21. februar budskabet om, at Flemming Hvidberg var død pludseligt i Jerusalem af hjertelammelse.

Jeg havde beholdt min stilling på Århus Stiftstidende og passet arbejdet i den udstrækning, det lod sig gøre for folketingsarbejdet. Det betød, at jeg sad på mit kontor på bladet hin lørdag aften, da redaktionssekretæren kom med Ritzautelegrammet, der fortalte, at Hvidberg var død og bad mig skrive nekrologen. Det var et stort tab for Det konservative Folkeparti og for konservatismen i Århus, og jeg håber, at jeg trods det chok, meddelelsen gav mig, fik skrevet en nekrolog, der ydede Hvidberg retfærdighed. Først derefter kunne jeg begynde at tænke på, at dødsfaldet medførte en kritisk valgsituation for mig: skulle jeg fortsætte i Folketinget eller sige fra nu, da jeg i privatlivet havde fået ny opgave med nyt hjem og sammenbragte børn? Igen opmuntrede min mand mig til det politiske arbejde, og det fortsatte han med både i de lyse og muntre år, vi havde, mens han var rask, og senere da sygdom kom til, og det ofte føltes svært for mig at være hjemmefra«.

Mor skiftede navn, da hun blev gift med Orla Strange Petersen. Det var lidt besværligt. Han kaldte hende ydermere Rigmor, som var hendes mellemnavn. Orla Strange Petersen var et menneske, jeg føler mig rigere over at have kendt. Han var lysende intelligent, morsom og meget rar. Han havde fire børn og var enkemand.

Jeg var selv blevet gift 2 år før med stud. med. Jens Moestrup. En af hans bedste venner var Orlas ældste søn Ebbe, som også læste medicin.

Ellen Strange Petersen, ca. 1975

Børn og svigerbørn var meget lige. Huset var gæstfrit, vi kom der alle meget tit og havde mange gode diskussioner. Mor og Orla Strange supplerede hinanden meget fint politisk og menneskeligt. Det var her, mor indførte sit »valgsprog«. Når hun sad for enden af sit store spisebord, havde lavet dejlig mad og så på hele sin flok af børn og børnebørn, sagde hun: »Har vi det ikke dejligt!« Sætningen bliver stadig brugt, når jeg er sammen med børn og børnebørn af mine børn med et lille glimt i øjet. De mindes deres gæstfrie og kærlige mormor.

I 1965 udkom bogen »Kvinderne og Valgretten« i anledning af 50-året for, at kvinderne

opnåede valgret. Mor redigerede den, og jeg husker, at hun sagde, da jeg fik bogen foræret: »Læg mærke til den sidste sætning i forordet«. Den lyder: »Bogen indeholder ikke alt, hvad enhver kvinde bør vide, men enhver kvinde bør vide besked med det, den omhandler«.

I 1971 døde Orla Strange Petersen. Mor var på dette tidspunkt flittigere end nogen sinde. Studenteroprøret i 1968 bekymrede hende. Hun var meget bange for kommunismen og indoktrineringen af Maoismen på universiteterne og andre læresteder. Hendes pen var skarp. I en kronik i Berlingske Tidende i august 1972 kaldte hun Roskilde Universitet for en kæmpesandkasse. Det medførte megen debat i Folketinget. Hun markerede sig også stærkt i debatten om Jens Jørgen Thorsens film om Jesus, som hun mente var blasfemi. Fristaden Christiania var også en mærkesag for hende. Knap så offentligt var arbejdet som formand for Folketingets indfødsretsudvalg. Mor fremsatte i 1972 et lovforslag om, at børn med en dansk far eller mor skulle have dansk indfødsret, hidtil havde kun faderens nationalitet været afgørende, når barnet var født i ægteskab.

I december 1973 var der valg. Mor havde et pænt valg med 4195 personlige stemmer, men Fremskridspartiet, som stillede op for første gang, gjorde et stort indhug i de konservative stemmer, og mor opnåede efter 15 år i Folketinget ikke genvalg. Mor var lige blevet 60 år og tog sit politiske nederlag med fatning. At blive stemt ud af Folketinget er demokratiets vilkår.

Næppe var valgresultatet blevet kendt, før hun blev ringet op af Jyllands-Postens daværende redaktør Ole Bernt Henriksen, som tilbød hende at skrive »meninger« i Jyllands-Posten om

aktuelle emner. Det blev til mange. En af de mange hed »Byg Koldinghus op i sten - nu har vi arbejdskraften.« Den kom i 1974. Jeg kunne have undt mor at se Koldinghus, som det blev udført, hun ville have glædet sig.

Mor boede nu alene i sin villa i Birketinget i Århus. En overgang havde hun 6 børnebørn i skoler og gymnasier indenfor en radius af 100 m, som dagligt besøgte hende. Det var en stor glæde for hende, at min ældste datter, Anne, blev cand. mag. i dansk og skrev speciale om Pauline Worm, en af 1800-tallets store personligheder i kampen for kvinders valgret. Min mors villa var familiens naturlige midtpunkt, og mor den centrale figur.

Mange mennesker kom for at få råd og vejledning. Mange problemer blev til en mening i Jyllandsposten eller en kronik. Mor var for mange en god rådgiver. Hun havde en evne til at se frem, nøgternt og klart. Man kunne godt være gode venner uden at have samme politiske overbevisning. Det gjorde hende oprigtig ondt at opleve de stridigheder, der fandtes i partiet, og hun frygtede mere end noget andet, at befolkningen skulle få et ønske om en stærk mand som leder af landet.

Mor opstillede sidste gang til Folketinget i 1974, men opnåede ikke valg. Med et lille smil fortalte hun, at hun en dag havde en mandlig vælger i telefonen, der bad om et råd om, hvem han skulle stemme på. Min kone stemmer jo på Dem, men hvor skal jeg sætte min stemme?

Mor døde efter længere tids sygdom den 31. maj 1984 i sin villa. Til det sidste var hun aktiv som journalist. Den 24. maj 1984 dikterede hun et forord til en bog, der havde ligget i skuffen siden 1938, og fortalte, at den var selvbiografisk og bad mig passe på den. Den handler om hen-

des oplevelser som stuepige i 1932 på slottet i Frankrig. Jeg overvejer at udgive den til hendes efterkommere.

Noter:

Kraks Blå Bog 1979:

Petersen, Ellen Strange journalist, R; f. 8/9 1913 i Fredericia: datter af guldsmed Holger Jensen (død 1954) og hustru Martha f. Nielsen (død 1952); gift 1. gang 8/4 1936 m. adjunkt S.F. Jerking, f. 23/5 1897 i Hjarup, død 1943; 2. gang 4/4 1959 m. professor O. Strange Petersen, død 1971. Student (Kolding) 1932; journalist ved Jydske Tidende, Kolding 1932-1949 (bortset fra ophold i Frankrig 1933-1934) og ved Aarhus Stiftstidende 1949-1959. Free-lance journalist fra 1973.

Medl. af Kolding Byråd 1943-1949, af Folketinget (Det konservative Folkeparti) 1959-1973, af bestyrelsen for Dansk Journalistforening 1954-1960, af repræsentantskabet for Statens Kunstfond fra 1964 og af Kvindekommissionen 1965-1974, af Overbevillingsnævnet 1968-1970, af repræsentantskabet for Danmarks Nationalbank 1970-1972, af bestyrelsen for Kongeriget Danmarks Hypotekbank 1972-1978, af bestyrelsen for Århus socialpædagogiske Seminarium 1978.

Red. af: Kvinderne og Valgretten (1965); Erhvervslivets krav til ungdommens uddannelse (1978) Adresse: Birketinget 14, Århus C

Rydningsentrepriser

af H. C. Ervald

Tankgrave

I 33 år fra 1946 til 1979 har jeg drevet entreprenørvirksomhed i Kolding.

Hvor mange entrepriser og hvor mange forskellige medarbejdere, jeg har haft i den tid, har jeg ingen oversigt over.

I 1946 var der nok at tage fat på. Der var mangel på alt, på boliger, veje, kloakker, industri anlæg m.m. - alt havde været sat i stå under krigen.

Heldigvis havde Danmark, bortset fra Bornholm ikke været berørt af direkte krigshandlinger. Men overalt i landet var der mange spor efter tyskerne - befæstningsanlæg og andet, som nu skulle sløjfes. Som entreprenør i Kolding blev jeg også involveret i sådanne opgaver.

Rundt omkring Kolding by var der i krigens sidste periode anlagt en "tankgrav". Meningen med den var sikkert, at hvis tyskernes fjender skulle angribe Kolding, skulle denne grav være en spærring. Det havde den næppe været, men nu efter krigen var den til gene og skulle naturligvis hurtigst muligt sløjfes.

Hvilken dansk myndighed, der stod for oprydningen efter tyskerne, er jeg ikke klar over, men graven var blevet målt op med længde og kubikmeter, og herefter blev sløjfningen af passende strækninger tilbudt forskellige entreprenørfirmaer.

I Kolding fik mit firma tilbudt arbejdet med at sløjfe strækningen fra Hørfabrikken til Dalby

mølle bortset fra strækningen gennem Aksel Olsens Planteskole. Denne strækning sløjfede Aksel Olsen selv, han kunne bedst passe på sine planter og muldjord.

Prisen var fastsat, jeg gætter på, at den var ca. 3,50 kr. pr. m³.

Tankgraven var at se som en stor grøft, omkring 3 m dyb og 3 m bred i bunden. Siderne stod med den naturlige hældning. Nogle steder var siderne afstivet med faskiner. Den opgravede jord var lagt op og planeret langs med graven - nogle steder kun til den ene side. Muldjorden var omhyggeligt lagt øverst.

Ved arbejdet med sløjfningen, som jo bestod i at fylde den opgravede jord tilbage i grøften, skulle muldjorden igen placeres øverst. Al fylden skulle bruges, og da arbejdet foregik med håndkraft og uden komprimering, kom "grøften" nu til at fremstå som en flad bakke.

Med tiden har fylden sat sig, og terrænet har fået sit tidligere udseende.

Jeg opdagede hurtigt, at den foretagne opmåling var utrolig sjusket udført, men den var heldigvis til min fordel.

Jeg foretog selv en opmåling og delte strækningen op i små parceller passende til en akkord for en enkelt mand en halv snes dage.

Manden kunne nu arbejde lidt eller meget, som det passede ham, han fik kun betaling for det præstere arbejde.

Timelønnen har dengang været ca. 1,50 kr.

Tankgravene ved Harteværket fotograferet i 1946 af H. C. Ervald

Arbejdernes akkordpris var 1,10 pr. m³ samt nogle tillæg for længere tril end 8 m og evt. stigninger på trillebanen. De af arbejderne, der kunne og ville, tjente på akkorden ca. dobbelt timeløn.

Udover arbejdslønnen havde jeg udgifter til trillebøre, trilleplanker og skure. Trilleplanker var lidt af et problem. Nye planker forsvandt hurtigt, de blev stjålet, træ var der mangel på.

Statens tilsynsførende med arbejdet var civilingeniør P.H.Clausager, og han godkendte det færdige arbejde uden kommentarer.

Jeg var godt tilfreds med entreprisen, fortjeningen var tilfredsstillende, og jeg fik kontakt med mange gode nye medarbejdere.

I forbindelse med ovennævnte entreprise udførte jeg som regningsarbejde sløjfning af nogle jordhuller "maskingeværreder" noget i den retning af pigtrådsspærringer omkring på "Bondebjerget". Det er, hvor Apostolsk Højskole ved Lykkegårdsvej i dag er beliggende. Her havde tyskerne haft en observations- og lyttepost.

Al pigtråden blev samlet sammen og begravet i store huller. Det var pastor Beck, som gik deroppe og kiggede efter, hvad vi lavede, ikke særlig tilfreds med. I dag er pigtråden sikkert forlængst helt forsvundet, rustet væk.

De Belgiske Haller

Sådan kaldte man dem og med rette, for belgiske det var de, hallerne, der lå derude på havnen strækkende sig fra, hvor vi i dag har Kraftemballagen og hen forbi S.A.Christensen.

Jeg husker hallerne. Det var et imponerende areal, de dækkede.

Hallerne havde oprindeligt stået i Antwerpen, men var af tyskerne blevet flyttet (stjålet) og genopbygget i Kolding i krigens sidste år.

Jeg forstår godt tyskernes interesse for netop disse haller. De var som skabt til at blive flyttet. Det har været meget enkelt at nedtage dem og stille dem op igen. De var opbygget af ensartede elementer, søjler, bjælker, stivere og gitterspær af profiljern, tagplader og vægplader af bølgede jernplader, tagrender, nedløbsrør osv., også af jern. Kun portene var af træ, alle delene i ensartede mål, så de kunne anvendes overalt, og det hele var samlet med skruer og bolte som et andet mekanosæt.

Jeg mener at huske, at Kolding Kommune var interesseret i at beholde hallerne i Kolding, men det kunne ikke lade sig gøre. Hvorfor ved jeg ikke. Hallerne skulle tilbage til Antwerpen.

Jeg tror, det var i foråret 1948, der kom et hold belgiske montører til Kolding for at demontere hallerne.

På den tid havde jeg en kompagnon, som hed Kihlström. Han kunne tale fransk. Måske var det

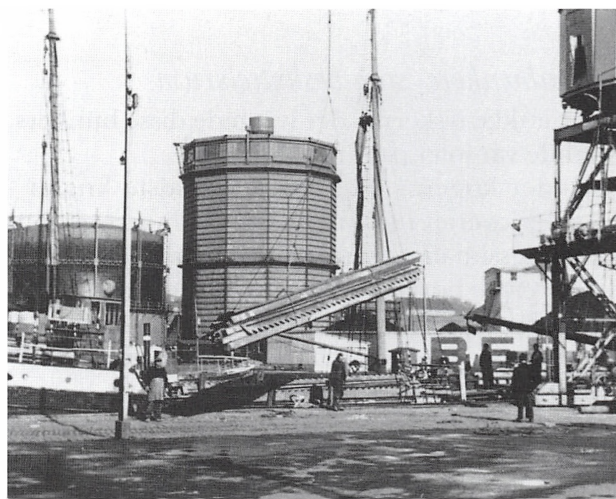
derfor, vi kom i kontakt med det belgiske firma.

Vi fik i alle tilfælde en entrepriise med at transportere elementerne fra Nordhavnen og laste dem ombord i skibe på Sydhavnen. Til det brug havde vi selv en traktor og en enkelt vogn. 3 - 4 vogne med gummihjul havde vi lejet hos nogle landmænd i Dalby.

Vi klarede opgaven. Men at det gik godt var lidt af et held. Det var mildt sagt nogle pjaltede vogne, vi transportererede elementerne på. Bremses og andet sikkerhedsudstyr eksisterede ikke. Intet af det materiel, vi benyttede os af, hverken traktor eller vogne ville kunne tilfredsstille myndighedernes krav i dag.

Så vidt jeg husker, fik vi ikke nogen særlig fortjeneste ud af det. Fortjenesten var nærmest kun, at vi fik en tur med vore koner til Begien, hvilket den gang var en stor oplevelse. I Belgien flød det med rigtig kaffe, bananer, appelsiner osv., alle de

Transport og lastning af jerndelev fra de belgiske haller på Kolding Havn, 1948

gode ting, som vi endnu ikke kunne købe i Danmark.

Belgierne, som arbejdede på havnen i Kolding, imponerede os meget med deres dygtighed, deres pæne ensartede blå overalls, deres værktøj og deres små mobile kraner. De var effektive.

Vi grinede lidt af deres madpakker, som de havde med fra Belgien. Kæmpemadpakker var det, med store franskbrød og masser af dejligt pålæg. Da de kom til Danmark, troede de, at folk gik og sultede, og det skulle belgierne i alle tilfælde ikke.

Jeg husker, at chefen for det belgiske firma hed Magniette. Han undrede sig over, at hallerne skulle føres tilbage til Belgien.

Han tilbød min kompagnon og mig, at vi kunne købe hallerne i Kolding, men det var ikke noget, vi kunne påtage os.

De havde rigeligt med haller i Belgien, sagde han, og hvis der manglede, ville det ikke være noget problem for ham at bygge nye.

Betonbunkere som beskyttelsesrum

Det var ikke tyskerne, der byggede disse bunkers. Men de var jo et produkt af krigen.

Under krigen - vel særlig i de sidste krigsår - blev der overalt i Danmark bygget bunkers som i en krigssituation skulle tjene som tilflugtsrum for de civile borgere. De fleste af disse bunkers var kuppelformede, nogle også tunnelformede, alle udført i beton og halvvejs nedgravede i terrænet og dækket med jord.

I Kolding var bunkererne godt fordelt over den ganske by, placeret i gader, på pladser, i rabatter og på tomme byggegrunde.

Efter krigen kom mange af dem hurtigt til at være i vejen for et nyt gadeprojekt, byggeprojekt eller lign. De måtte så med myndighedernes accept fjernes.

I dag har vi endnu fra den tid 25 bunkeranlæg rundt om i byen. Det er svært at få øje på dem. De er alle næsten skjulte af træer og buske. De er i øjeblikket tomme, men holdt i god stand og kan i en krigssituation hurtigt gøres klar med bænke og toiletter m.m..

Forhåbentligt bliver der aldrig brug for dem.

I 1946 blev de første bunkers til nedbrydning udbudt i licitation. Intet var for stort eller for småt for mig, så jeg var hurtigt klar med et tilbud.

Mit tilbud for nedbrydning af 1 stk. bunker var ca. 1.200 kr. Der var vist ikke andre tilbud end mit. Tilbudet har omfattet en fuldstændig fjernelse af bunkeren og planering af grunden.

1.200 kr. lyder billigt, men det var faktisk den rigtige pris. Prisen skal sammenlignes med, at timelønnen til en arbejdsmand på den tid incl.

Før nedbrydning af bunker i Sydbanegade

alle tillæg har været ca. 1,50 kr. Da jeg kunne bruge brokkerne som bundsten i et vejanlæg, som jeg havde i entreprise på samme tid, husker jeg, at fortjenesten var ganske tilfredsstillende.

Alt arbejde på den tid foregik endnu med håndkraft. Gravemaskiner, bulldozere osv. var kun lige begyndt at dukke frem. Først skulle bunkeren graves fri. Det var der ingen kunst i. Bare i gang med skovlene. Så stod den nøgne bunker der. Dens kuppelform betød, at den var stærk som en æggeskal. Det gjalt om at angribe den på det svageste punkt.

Det svageste punkt var på toppen af bunkeren. Her var der et lille tårn, en luftsluse. I hjørnet her - mellem den vandrette og lodrette flade - forsøgte jeg at sprænge et hul med en ladning trotyl, men det fik vi ikke noget ud af, kun at en del ruder gik i stykker i de nærmeste huse.

Hurtigt fandt vi ud af at montere en udliggerbom på vor rambuks fod således, at vi kunne hejse rambukkens ramslag op og lade det falde ned på bunkerens overflade som en kæmpehammer. Det var det rigtige våben, den og nogle forhamre, store springmejsler og kraftige dunkrafter, og nogle stærke og ivrige mænd. Bunkeren var nu hurtigt brudt ned, og brokkerne knust i passende størrelser.

Midt på bunkeren var der en armeringsring af et kraftigt stykke rundjern. Da vi først havde fået dette slået løs, kunne vi med dunkraftene indvendigt fra presse siderne ud, ligesom når man skræller skallen af en appelsin.

Jeg tror, mine folk nød arbejdet. Der ligger nok et eller andet gemt i mennesker, at de somme tider finder fornøjelse i at smadre noget. Små drenge baldrer ruder. Nu baldrede vi en bunker. Mange mennesker stod og betragtede

Mine folk i gang med »afskrællingen« af bunkerens sider

begivenheden med interesse, og jeg selv syntes da også, det var helt sjovt.

Jeg mener, at jeg som entreprenør har fjernet ca. 10 bunkersanlæg. Lidt efter forholdene har jeg varieret mine tilbud, og jeg mener, at det billigste tilbud, jeg har afgivet på fjernelse af en enkelt bunker, har været 800 kr.

Selv om jeg ikke havde nogen konkurrence, var det ikke altid, jeg fik entreprisen overdraget. Nogle gange ville ejeren af grunden, hvor bunkeren lå, selv foretage nedbrydningen, og det blev så til den pris, jeg havde afgivet.

I sådanne tilfælde blev bunkeren sjældent fjernet fuldstændigt - ofte kun det, der stak for højt op over terrænet.

Trotyl

Den første tid efter krigen var noget urolig. De engelske soldater var i landet. Der var tyske flygt-

ninge, rationering og "sortbørs" og mange andre ting, som gav en særlig stemning. Jeg vil ikke kalde det for en katastrofestemning men alligevel var der en slags kaos til stede i samfundet.

Jeg boede lige efter den 5. maj hos min mor og hendes mand på Brinken nr. 5. Der skete mange ting der. Da de engelske soldater rykkede ind i Kolding den 5. eller 6. maj, blev de overalt modtaget med jubel, og de blev inviteret til at komme i de private hjem. Hos min mor og hendes mand kom der næsten hver aften 3 englændere. De hørte til Montgomerys "Desert rats". De var glade for at komme i et privat hjem, og vi havde også megen fornøjelse af deres besøg. De var stationeret i Vejle. Almindeligvis kom de kørende i en gummihjuls-panservogn - ellers i en mindre militærbil.

Benzin havde de nok af, og hver gang de kom, havde de nogle kanistre á 20 l med til mig. Efterhånden havde jeg et ret stort lager af benzin stående i kælderen på Brinken.

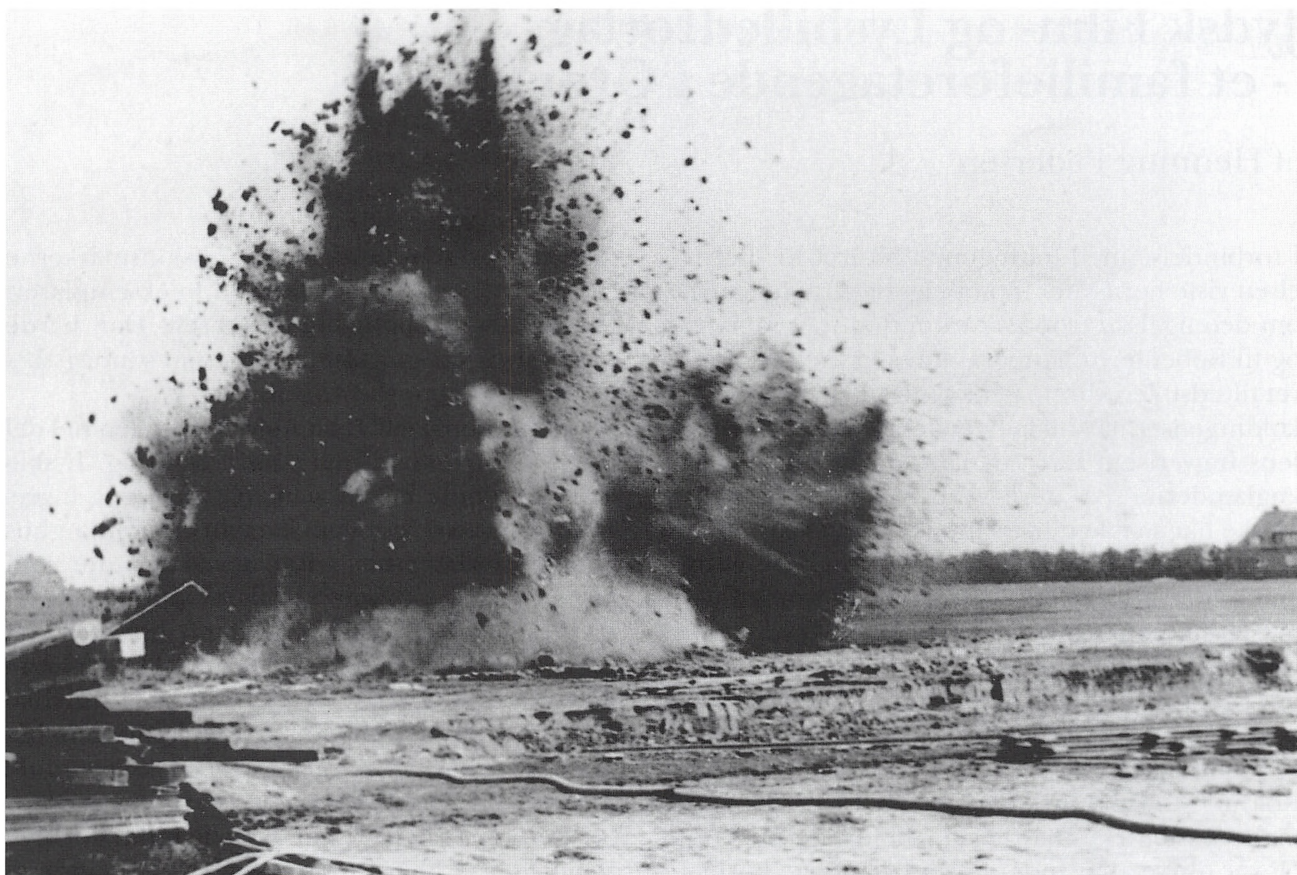
I august fik vi besøg af min fætter, Flemming fra København. Han var genindkaldt til det danske militær og udstationeret i nærheden af Ringkøbing. Han var kornet eller korporal og førte på det tidspunkt tilsyn med tyske soldater, der var sat til at rydde minefelter, indsamle ammunition, rydde pigtrådsspæringer osv. Han spurgte mig: »Har du ikke somme tider brug for noget sprængstof til rydning af træer, sten eller lign.?« Det svarede jeg bekræftende på. »Ja, men så kommer jeg med noget til dig«, sagde han. Kort tid efter rullede der en dansk militærlastbil op foran Brinken. I førerhuset sad Flemming, og på ladet på en hel masse trækasser sad 2 tyske soldater.

Midt i hver rum i Bunkeren var anbragt en afmålt ladning Trotyl. Efter at alle huller var tætnede, blev bunkeren fyldt med vand

»Så har jeg noget sprængstof til dig. Hvor vil du have det hen?« »Vi må have det ned i kælderen«, sagde jeg. Og så gik soldaterne i gang med at bære trækasserne ned i kælderen. Jeg var lidt beklemmt ved situationen. Ca. 10 kasser med 50-100 kg trotyl i hver, 1 kasse med måske 1 km detonerende fængtråd og en mængde små æsker med fænghætter til både fængtråd og elektricitet samt en stor håndfuld "tændblyanter" i forskellige farver. Det så farligt ud, men trotyl kan man godt smide ind i et flammende bål. Der sker ikke andet, end at det brænder. Kun hvis det antændes med en fænghætte, kan det eksplodere. Fænghætterne opbevarede jeg på min fars adresse på Skovhøj, så var det ufarligt.

Jeg husker dagen med denne fantastiske leverance tydeligt, det var få dage efter, at atombomben var faldet over Hiroshima. Flemming og jeg talte om det. De to tyske soldater forstod ingen-

Efter at bunkeren var fyldt med vand, blev trotylen aktiveret. Da eksplosionen skete i vand fordelte trykket sig til hver cm² i bunkeren. Sønderdelingen af bunkerens kraftigt armerede sider og dæk var total. Det hele kunne nu trækkes til side med et kraftigt spil på traktoren.

ting. Jeg husker tyskerne som meget underdannede nærmest slaveagtige.

Mellem 500 og 1000 kg trotyl havde jeg, det var egentlig ikke noget problem for mig. Det ville det helt bestemt have været, hvis det var sket i dag.

Trotylen kom til at gøre god nytte et par år

senere. Da blev den brugt i en entrepriser, vi havde med nedbrydning af ca. 40 stk. tyske bunkers i Måde ved Esbjerg.

Tændblyanterne kunne vi ikke bruge til noget, så dem dumpede jeg i 1950 i mudderet fra Saftstationen. De ligger godt begravet under bygningen ved Lystbådehavn Syd.

Jydsk Film- og Lysbilledforlag - et familieforetagende i Grønnegade

af Henning Pedersen

I forbindelse med fejringen af 50-året for Befrielsen viste fjernsynet filmoptagelser fra dengang om de engelske troppers triumftog fra grænsen og til København. Fotografernes navne var angivet til sidst. Jeg kunne tænke mig, at en og anden koldingenser har nikket genkendende til navnet Jens Ingvertsen. Det var ham, der havde filmet englænderne på deres vej gennem Kolding. Måske har snakken over aftenkaffen hist og her i Kolding, hvor der har været repræsentanter for den ældre generation til stede, gået om malermesteren, søndagsskolelæreren og KFUM-lederen fra Grønnegade 8, som stiftede et filmforlag, der i 40'erne og 50'erne var blandt landets største.

Jens Ingvertsen var min morfar. Han blev født i 1883 i Lejrskov og kom som ung malersvend til Kolding, hvor han snart etablerede sig som malermester. Han havde sin rod i Indre Mission og var uhyre aktiv indenfor det kristelige børne- og ungdomsarbejde. Ældre koldingensere vil kunne huske ham som lejrleder på KFUMs sommerlejre i Grænseborgen eller som søndagsskolelærer i Bethel, hvor han også en periode var vært. Og det er her, vi finder den spæde begyndelse til det, der med tiden blev til Jydsk Film- og Lysbilledforlag.

Jens Ingvertsen var specielt interesseret i Ydre Mission, og i sit samarbejde med mangfoldige missionærer omkring foredrag og udstillinger, udviklede han efterhånden en fast praksis. Af

deres medbragte billeder fra missionsmarkerne fabrikerede han lysbilledserier i to eksemplarer: Et til missionæren og et til sig selv. Han havde god brug for disse billeder dels som søndagsskolelærer, dels som KFUM-leder.

Lysbillederne var i 8x8 format - altså en hel del større end de dias, der anvendes i dag. Lysbilledapparaterne lavede han selv. En vigtig ingrediens var de engang så populære Koldinghus Margarine-kagedåser, fabrikken anvendte som julegaver til kunderne. Jeg har et sådant apparat endnu. Der er ikke så mange dikkedarer og ingen moderne teknik, så det fungerer glimrende stadigvæk.

I begyndelsen af 30'erne udviklede aktiviteten sig til et egentligt lysbilledforlag. Mange af de serier, der kom til, omhandlede kristeligt børne- og ungdomsarbejde i ind- og udland, og mange af billederne havde morfar selv taget. Han indledte også et samarbejde med fotograf Boilesen om konvertering af billeder fra bøger til lysbilleder. Som oftest var det fotografier i sort/hvid, som min morfar så farvelagde. De fleste af lysbilledserierne er med andre ord i farver. Der var serier om Ansgar og Martin Luther, der var serier om folkeliv fra fjerne lande, der var bibelske serier, og der var f.eks. også en serie på 45 farvelagte billeder over bogen Robinson Crusoe. Min morfar udgav sit første katalog, og han udlejede efterhånden lysbilleder til det meste af landet.

Til søndagsskoler, skoler, forsamlingshuse, foreninger, enkeltpersoner osv. Til de enkelte serier udarbejdede han teksthæfter, og i mange tilfælde var han selv med ude at vise billederne og holde foredrag.

Filmene kom til i slutningen af 30'erne. Det første filmkatalog er fra november 1939 og er udsendt som et tillægskatalog til lysbilledkataloget. I første omgang drejer det sig kun om 7 film, alle 16 mm stumfilm med engelske tekster. Lejen var 4 kroner for en dag. Af titlerne kan nævnes: Afrikansk Storvildt, Krigen i Kina og En dag i Zoologisk Have.

Samtidig med købet af de første film var Morfar selv begyndt at optage film. Vi har familiefilm helt tilbage til den tid, men han optog også film til udlejningsbrug, endda indimellem farvefilm, hvad der var helt ekseptionelt på den tid, og han købte flere og flere film: Tegnefilm (bl.a. meget tidlige Disneyfilm), film om kongefamilien (som var uhyre populære under og efter krigen), sportsfilm (bl.a. en hel serie om Berlin-Olympiaden i 1936), landskabsfilm, naturfilm, folkelivsfilm, film fra foreningslivet, film fra fjerne lande o.m.a. Der var ingen egentlige spillefilm, men dog enkelte hvad man kunne kalde halvdokumentariske problemrelaterede film som f.eks. Skæbner i Storbyen, hvor der medvirkede et par skuespillere. Men alt var naturligvis stumfilm.

Filmene komplicerede naturligvis forlagsvirksomheden. Der var f.eks. ikke mange, der forstod at håndtere en filmfremviser dengang, så Morfar eller min far eller folk, som Morfar hyrede, måtte ofte med ud og være operatører. Det at være operatør blev efterhånden en virksomhed i sig selv, som de fleste i familien stiftede bekendtskab med. Og når filmene kom tilbage fra udlej-

ning, skulle de spoles tilbage, ses efter og måske splejse. Lyden af spoleapparaterne kan jeg stadigvæk høre for mig, og fingerstillingen, når vi under tilbagespolingen mærkede efter brud i takkerne, kan jeg også nemt finde. Men for os børn - 4 af Morfars børnebørn boede i Grønne-gade 8 - var filmene nu mest leg. De herlige filmspoler kunne bruges til meget, og Morfar kunne nemt lokkes til at vise en lille film. Så var der selvfølgelig pakkerne til banen og til posthu-

Jens Ingværtsen i gang med at filme. Foto: N. Lisberg

set. De kunne godt forstyrre en leg, der var godt i gang på gaden, men de var også adgangsbillet til de første selvstændigt tjente penge.

En helt speciel skæbne overgik filmen Vinterkrigen i Finland. Den var der vældigt bud efter lige før krigen, men da tyskerne kom, besluttede de den. Det var en økonomisk bet, for den havde været dyr at anskaffe. Efter krigen fik vi den igen - i øvrigt sammen med forskelligt beslægtet tysk filmmateriale.

Den 4. maj 1945 befandt vi os i sommerhus ved Grønninghoved, men fra det øjeblik, befrielsesbudskabet lød, havde Morfar hverken rist eller ro. Det kunne ikke gå hurtigt nok med at komme til Kolding. Morfar ville filme englændernes ankomst, og det fik alle landets seere så gavn af i år. Forresten husker jeg min store 5-årige undren over, at mørklægningsgardinerne skulle smides ud. Jeg troede, de var der, fordi vi skulle kunne mørklægge til fremvisning, og utallige er de gange, jeg i årenes løb har sendt dem en venlig tanke, når folk har futtet rundt i en lejlighed efter alverdens mærkværdige ting til at stoppe i revner og sprækker ved alt for lyse gardiner, når der skulle vises lysbilleder. Min forkærlighed for mørklægningsgardiner må vel anses for en miljøskade, som forhåbentlig ingen vil rubricere under landsskadelig tankevirkning.

I begyndelse af 1946 døde Jens Ingvertsen. Hans forlag var da en blomstrende virksomhed - et solidt drevet familieforetagende. Min mor overtog det, og som nævnt var det meste af familien involveret. I begyndelsen gik alt også godt. Der blev købt flere film, bl.a. adskillige tegnefilm, men også deciderede spillefilm købt hos filmmagnaten Rank i London. Det var film over temaer fra Bibelen. En af de store arbejdsopga-

ver i forlaget - som nu kom til at hedde Jydsk Film- og Lysbilledforlag - var tekstningen. Alle filmene var jo som nævnt 16 mm stumfilm, og mange af dem måtte forlaget selv forsyne med tekster, som skulle skrives på en helt speciel måde, derefter filmes og indsættes utallige steder i filmen. Det betød overklipninger og splejsninger i en uendelighed. Der sad man så bøjet over en lup på jagt efter det rigtige sted, mens man spolede langsomt. Lugten af splejselimen glemmer jeg aldrig. Den var noget helt for sig selv.

Filmudlejningen havde sin egen rytme. Der var stille perioder af året, hvor legen kun sjældent blev afbrudt af pakkeudbringning, og der var højsæsonerne - ikke mindst julen. Jeg mener at erindre op til 16 pakker på cyklen. Op til kongens fødselsdag blev der også langt op i 50erne ekspederet i snesevis af pakker. Skolerne var stortagere. I de gamle regnskabsbøger optræder utallige førstelærere og skoleinspektører fra hele landet. Præster og foreningsledere ligesådan.

Ved visse lejligheder var det en stor fordel at være født i et filmforetagende. Børnefødselsdage i Grønnegade 8 var således i høj kurs. Her blev der vist Mickey Mouse som mekaniker eller Bord dæk dig, som var en marionetfilm. Vi havde adskillige Disney-film og altså også dukkefilm over mange eventyr.

Det er ikke vanskeligt at få øje på de mørke skyer, der tegnede sig i horisonten. Fjernsynet begyndte at blive hver mands eje fra slutningen af 50erne, men allerede inden da var en alvorlig konkurrent dukket op, nemlig Statens Filmcentral. Jydsk Film- og Lysbilledforlag kunne selvfølgelig ikke konkurrere med et foretagende, der var statsligt subsidieret. Visse ambassader - f.eks.

den amerikanske og den australske - begyndte man endda at kunne rekvirere gratis film hos. De film, der stod sig bedst hos Jydsk Film, var naturligvis dem, der var uden konkurrence, nemlig tegnefilmene og filmene om kongefamilien. De to kategorier klarede sig helt op til midten af 60erne. Så blev i hvert fald tegnefilmene overha-

let af fjernsynet. Lysbillederne havde da for længst været på retur. At få dem nedkopieret til 5x5 format, som alle lysbilledapparater efterhånden var beregnet til, ville blive en udgift, der aldrig ville kunne tjenes ind igen, så med enkelte undtagelser fik de lov at ligge.

Det sidste filmkatalog, forlaget udsendte, kom

**JYDSK FILM- OG
LYSBILLED-FORLAG
KOLDING**

SMALFILM
Katalog
16 mm Stumfilm
1948

Udlejning - Produktion

KOLDING
Telefon 1052 - Giro 16 415
Grønnegade 8

**JENS INGVERTSENS
EFTF.**
Specialkatalog for
Lysbilleder forefindes

Vort Filmsbibliotek
suppleres stadig med nye Film i det Omfang,
det er muligt.

*

16 mm Stumfilmgengivere
til Udleje inden for begrænset Omraade.

*

Vi paatager os Fremvisning
— eventuelt med Foredrag — af saavel Film som
Lysbilleder efter Aftale.

*

Vort Lysbilledbibliotek omfatter
ca. 150 Serier med Teksthefte til hver Serie.
Forlang specielt Katalog.

*

Bemærk Koldings centrale
Beliggenhed i Trafiklinierne, hvilket
muliggør meget hurtig Forsendelse til alle
Landets forskellige Egne.

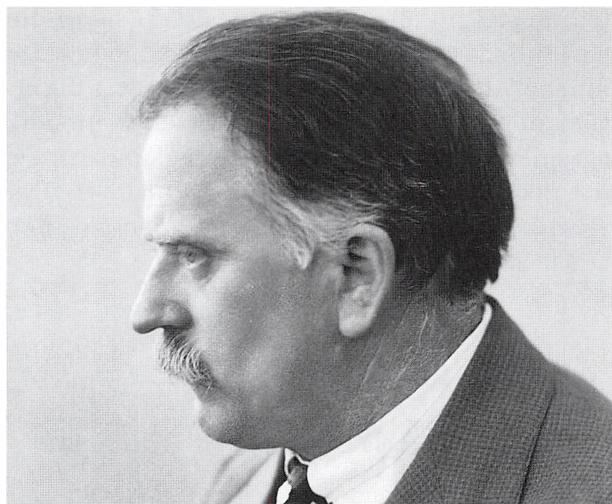
KOLDING ARBEJDSKRETS
BOOMSTRØM-KOLDING

i 1958. Det er stadig præget af de kategorier, der hele tiden havde været ryggraden i forlaget, men der er f.eks. kommet flere sportsfilm. En af dem - om skihop på Holmenkollen - er et godt billede på forlagets nedgangstid. Den blev en stor underskudsforretning. I det hele taget er der mange film i det katalog, der aldrig tjente sig ind. Færre og færre ville se stumfilm, og investeringer med henblik på tonefilm var ikke lige sagen, når konkurrenten hed Statens Filmcentral. Lave udlejningspriser var ikke nok; men firmaet bevarede den idealisme, der havde været kendetegnende for det helt fra starten. F.eks. var der altid 20% rabat til alt hvad der blev vist i KFUM-regi.

En skønne dag blev nøglen så drejet uigenkaldeligt om. Jeg lejede et par film til et behandlingshjem, hvor jeg arbejdede, omkring 1970. Det har nok været den allersidste udlejning. Da mine forældre flyttede fra Grønnegade i 1972, fik jeg filmene med mig, og de befinder sig nu sammen med gamle fremvisere, regnskabsbøger, splejseapparater, stempler o.m.a. i en garage i Hersom nord for Viborg.

I 1980 kontaktede jeg Ole Brage fra fjernsynet, og det blev til en aftale om renovering og nye kopier af et antal titler, fjernsynet var interesseret i. Disse titler har det godt såvel i garagen som hos DR-TV (den omtalte film om de engelske tropper bl.a.), mens f.eks. alle tegnefilmene ligger og føler sig ret så gamle. De vil inden for en overskuelig årrække være totalt kaput, hvis ikke eksperter tager hånd om dem. Det ser heldigvis nu ud til at blive tilfældet.

I forvejen er en bestemt genre af de mange film blevet gennemset og for en stor dels vedkommende overspillet til video. Det drejer sig

om de mange film om KFUM-spejderne i Kolding. Hele familien var ivrige spejdere, og der er taget mange tusind meter film om spejderliv - det meste med min far som fotograf. Dem fik Frits Jensen fra KFUM-spejderne i Kolding overdraget for en halv snes år siden, og det er der kommet en fin video ud af, som bl.a. blev vist ved de lokale KFUM-spejders 75 års jubilæum sidste år.

Til sidst kan jeg ikke lade være med at komme med et lille hjertesuk. Netop i år, hvor filmen fylder hundrede år, er det vel også tid at gøre status over, hvad den har betydet. For Jens Ingvertsen og hans efterfølgere var der aldrig tvivl om, at filmen skulle bruges i en god sags tjeneste. Nok var filmen også til fornøjelse, men den var først og fremmest folkeoplysning. Vore dages zapperkultur med for 80% vedkommende underlødige programmer må vel nærmest betegnes som folkefordummelse. Der er områder, hvor fremskridtet kan være svært at få øje på.

Sybilles Livsvækker, et fornærmet sogneråd og en politisag

af Gunhild Due

Den 17. september 1897 blev politiretten sat på Mikkell Uldall Juhls gård i Agtrup ved Sønder Bjert under forsæde af dommer, kammerjunker Tillisch og diverse vidner.

Agtrupgård, som her 100 år efter stadig eksisterer, ligger på hjørnet af Stenderupvej og Engløkke i Agtrup. De statelige nyere udlænger lukker af for en stor gårdsplads, hvor det gamle stuehus opført i 1855 endnu står.

I 1897 sad Mikkell Uldall Juhl som sognerådsformand i Bjert sogn. Mikkell Uldall Juhl hørte til de gamle proprietærslægter, som gennem generationer havde styret sognet.

Over for ham har vi den 72-årige enke Dorthe Kjær, som ejer et gammelt ubeboeligt hus, men nu er husholder for Hans Sørensen i Skartved, der som hun selv får alderdomsunderstøttelse.

Denne Dorthe Kjær har haft mod til at vandre over den store gårdsplads og op ad trappen til det anseelige stuehus og dér møde sognets store mand for at anmode om en større alderdomsunderstøttelse, og det på trods af, at hun allerede en gang har fået afslag på sit ønske. Hun har også klaget til amtet over dette afslag, og er ligeledes dér blevet afvist. Endnu engang forsøger hun og afvises. Hun sender en ny klage til amtet, og det er denne klage, der foranlediger den senere politisag.

Med hensyn til alderdomsunderstøttelse kom der i 1891 en lov om understøttelse til værdigt

trængende uden for fattigvæsenet. For at være værdigt trængende måtte man ikke have modtaget fattighjælp de sidste ti år, man måtte ikke have bedrevet løsgængeri eller tiggeri, og man måtte aldrig have været straffet. Der skulle naturligvis oplyses om økonomiske forhold, herunder fast ejendom og løsøre, altså alt indbo. Der skulle også oplyses om årsag til trangen, helbredstilstand, arbejdsdygtighed med mere. Man skulle endvidere oplyse, om man kunne forvente arv eller understøttelse fra slægtninge.

Der blev sat skel mellem de mennesker, som blev forsørget efter fattigloven med tab af stemmeret og ægteskabsret, og som blev anbragt på fattiggårde med tvangsarbejde, oftest under usle fængselslignende forhold. Der var en udtrykkelig lovbestemmelse om, at de værdigt trængende alderdomsunderstøttelsesberettigede ikke måtte anbringes på fattiggårde, men skulle om nødvendigt forsørges på særlige asyler, forløberer for de senere alderdomshjem.

Den enkelte kommunalbestyrelse bestemte, om der skulle ydes alderdomsunderstøttelse og fastsatte beløbets størrelse. Herover kunne der så eventuelt klages til amtet.

Først ved lov om aldersrente i 1922 fastsattes bestemte beløb, dog med tre forskellige satser for henholdsvis København, købstæderne og landsognene. Disse forskelle blev først ophævet i 1963, og jeg husker, at forskellene og beløbene

størrelse forbitrede livet for mangen en aldersrentenyder, der ikke kunne se, at eksempelvis de økonomiske levevilkår i Kolding og Sønder Bjert berettigede til forskel i ydelserne.

I 1933 ved socialreformen blev retten til at modtage aldersrente afhængig af medlemskab af sygekassen. Det betød, at der stadig var en gruppe, som ikke kom med, men hørte ind under forsorgslovgivningen og dermed kunne miste såvel valgbarhed som stemmeret og ægte-skabsret. Disse bestemmelser blev først ophævet ved lov i 1961. Således beriget med forkundskaber, der som bekendt er nyttige, går vi tilbage til politisagen på Agtrupgård.

Politisagen var ønsket af sognerådet, der ville have Dorthe Kjær sat under anklage efter straffelovens kapitel 12, paragrafferne 98 og 101, der drejer sig om forbrydelser mod offentlig myndighed og orden, hvor det fremgår, at de, som med hån, skældsord eller anden fornærmelig tiltale overfalder en embedsmand, kan straffes med fængsel eller bøder.

Sognerådets anklage mod Dorthe Kjær går på, at hun i sin klage til amtet har beskyldt Mikkell Uldall Juhl for at være inhuman, misundelig og have en gemen tænke måde.

Begrundelsen for Dorthe Kjærs ønske om en forhøjet alderdomsydelse er især, at hun ellers ikke kan få råd til at købe »Sybilles Livsvækker«, som ikke fås på apoteket, og som hun mener er nødvendig for hendes helbred. Det er det i øvrigt også for den mand, hun er husholder for.

Dorthe Kjær har som en del af alderdomsunderstøttelsen fri læge og medicin, men lægen vil ikke skrive recept på »Sybilles Livsvækker«, som sælges hos materialisten Aagaard.

Den eneste ægte Brama-Livs-Elixir.

Diætetisk Taffel-Bitter-Essents, beskytter Sundheden og opholder derved Livet i længst mulige Tid, fjærner alle døvne Vædster af Legemet, renses Mave og Indboldene, forøger Appetiten, styrker Larmene, fremmer Stoffskiftet, saa at der tilflyder Legemet fornyet Kraft, Livsaanderne oplives, Sanserne skærpes. Den er i en Menneſtealder af Væger og Vægfolk anerkjendt som det bedste diætetiske Middel til at holde Mave i Orden.

Saaes i Kolding kun ægte hos **B. Aagaard** samt
i Afløv hos **Thorvald Møller,**
i Aagaard hos **A. Hansen,**
i Brørup hos **B. Schmidt,**
i Holsted hos **J. J. Boisen** og **A. A. Kjeldsen,**
i Kjær Mølle hos **S. S. Dall,**
i Bamdrup hos **S. J. Jørgensen,**
i Bejen hos **Th. Rasmussen,**
i Højs Kro hos **Chr. Hansen.**

Da man har forsøgt at bringe falske Efterligninger (som Væger advare imod) i Handelen, saa mærk Kjendetegnene paa den eneste ægte: Hver Flaske bærer Seglet **MB. & L.** i grøn Lat og paa Etiketten sees Fabrikens Vaaben:

en blaa Løve og en Guldhane.

Mansfeld-Wüllner & Lassen,
eneste Fabrikant af den ægte, prisbelønnede
Brama-Livs-Elixir,
Kjøbenhavn.

Desværre har det ikke været muligt at finde frem til, hvad »Sybilles Livsvækker« var for noget, hverken på apotekerne trods velvillige forsøg eller på Farmaceutisk Højskole. Heller ikke hos Dansk Folkemindesamling har man kunnet finde frem til midlet. I en artikel om livet i den gamle material-handel i Koldingbogen 1971 nævnes »Sybilles Livsvækker« sammen med noget, der hed »Bramas Livselixir«. I annoncer fra gamle vejvisere fra omkring århundredskiftet reklameres for den sidste med oplysning om en række ting, den skulle hjælpe for, f.eks. mavesyre, migræne, hæmorrhoider, søsyge og meget andet, ligesom den påstås at beskytte mod malaria, tyfus, kopper og skarlagensfeber, så man forstår jo godt, at en sådan elixir kunne være meget nødvendig. Hvad indholdet angår, kan man gætte på en slags bitter af en eller anden art.

I Dorthe Kjærs lange klage beskylder hun også Mikkel Uldall Juhl for forfølgelse. Hun mener også, han er misundelig, fordi hun har testamenteret den smule bohave, hun ejer, til den mand hun er husholder for. En beskyldning der lyder noget urimelig, når man betænker Mikkel Uldall Juhls store stuehus sandsynligvis fyldt med gamle arvestykker og et passende bohave i øvrigt.

Da Dorthe Kjær i sin tid forlod sit faldefærdige hus for at flytte ind hos den ligeledes alderdoms-understøttede Hans Sørensen i Skartved, talte hun først med sognerådsformanden om det. Han kunne anbefale arrangementet med den begrundelse, at så kunne begges understøttelse bedre slå til. Under forhøret understreger Mikkel Uldall Juhl omhyggeligt, at han i den anledning alvorligt havde formanet Dorthe Kjær til, hvis hun tog pladsen, at de da ikke måtte have

Mikkel Uldall Juhl, Agtrupgård

noget forargeligt samliv med hinanden, som kunne give anledning til klager.

Angående klageskrivelsen erklærer Dorthe Kjær, at hun rent tilfældigt møder en mand i Kolding, som tilbyder at skrive klagen for hende, men erklærer på det bestemteste, at hun ikke har bedt om, at der skulle være fornærmelige udtryk mod sognerådsformanden eller sognerådet deri.

Foreholdt de famøse udtryk i skrivelsen undskylder hun sig med, at hun har svært ved at læse skrift og ikke var klar over, hvad der stod, men hun er villig til at beklage udtrykkene.

Det lykkes imidlertid den høje ret at finde frem til den såkaldte anonyme mand, en malermester ved navn Søren Christian Mathiesen. Det fremgår af forhøret af ham, at den gode Dorthe omgås en anelse usikkert med sandheden. I følge Mathiesen havde hun forlangt, det skulle være en hård skrivelse og indgående diskuteret indholdet samt fået skrivelser læst op for sig. Hun havde endvidere betalt 2 kr. for arbejdet, hvilket tyder på, at manden var kendt for at kunne skrive for folk, hvilket også forklarer, at retten kunne finde frem til ham.

De omhyggelige forhør fandt sted i september 1897, og i oktober samme år kommer der så brev til sognerådet fra øvrigheden, hvor man tjenstligt melder, at der efter de under det optagne forhør fremkomne oplysninger ikke findes føje til at foretage sig videre i sagen. Men at man iøvrigt ikke giver Dorthe Kjær medhold med hensyn til ønsket om en større alderdomsunderstøttelse.

Denne besked har bestemt ikke behaget Mikkel Uldall Juhl, der i et lidt spidst brev til amtet udbeder sig en afskrift af forhørene, for at han kan forelægge det for sognerådet og bestemme, om man vil lade sagen falde. Det er så grunden til, at der pludselig findes afskrift af dette politiforhør mellem gamle skøder og lignende.

Set med nutidige øjne kan man undre sig over så megen vrede fra sognerådsformandens side, så det medfører krav om at få Dorthe Kjær straffet - en ganske alvorlig ting i de dage, som blandt andet ville flytte hende over til fattigforsorgen, da alderdomsunderstøttelsen var betinget af, at man aldrig havde været straffet.

Måske findes en slags forklaring i Valdemar Juhls bog om Sønder Bjert Sogn. Valdemar Juhl var søn af Mikkel Uldall Juhl. I bogen findes optrykt et tidsbillede fra Kolding Folkeblad skrevet af en lærer J.P. Christensen. I det tegnes et billede af Mikkel Uldall Juhl som en omsorgsfuld fader for landsbyens beboere, en mand man gik til, når man havde problemer. Hvis dette billede også var Mikkel Uldall Juhls egen selvopfattelse, er det klart, at den obsternasige Dorthe Kjær, som ikke var spor taknemmelig eller ydmyg, er kommet slemt på tværs. Iøvrigt tegner den omtalte lærer Christensen et overmåde idyllisk billede af datidens landsbyliv sluttende med følgende citat: »En stor, uvurderlig åndelig rigdom var også skænket denne landsby ved at eje stærke, fromme ledere i dens midte blandt åndens og håndens arbejdere.“

Kilder:

Kolding Herreds Politiprotokol 17. september 1897.

Almindelig borgerlig straffelov 10. februar 1866.

Socialministeriets betænkninger og historiske oversigter over alderdomsunderstøttelse og folkepensionslovgivning fra 1891 - 1961.

Cirkulære af 9. april 1891 »Begæring om Alderdomsunderstøttelse“.

»Livet i den gamle materialhandel« af Harald Brogaard, Koldingbogen 1971.

Kolding Avis 1897, 2. december

110 år med telefon i Kolding

af Bent Erik Mainz

Den 10. marts 1876 lykkedes det for Alexander Graham Bell at gennemføre historiens første telefonsamtale. Det foregik i Court Street 109 i Boston, Massachusetts, USA mellem Bell og hjælperen Thomas Watson. Allerede samme år kunne Bell præsentere telefonen på verdensudstillingen i Philadelphia i en teknisk brugbar form. Bell var dengang kun 29 år gammel.

Telefon i Danmark

Kun tre år efter opfindelsen kom telefonen til Danmark nemlig i 1879. Det begyndte i København, men allerede i løbet af 1880'erne bredte interessen sig til det øvrige land. Der blev stiftet et betydeligt antal telefonselskaber, ofte med købstæderne som basis. Men også mange mindre byer fik deres eget telefonselskab.

Telefon i Kolding

1881 og 1882 blev tanken om at oprette et telefonselskab i Kolding bragt frem af murermester S.L. Gynther. Den 13. oktober 1884 blev et selskab stiftet. Den 3. november 1884 døbtes det og fik navnet »Kolding Telefonselskab«. Bestyrelsen bestod af vinhandler Christian Friis, købmand, konsul Rasmus Kaalund, sagfører Jens Laurits Hansen, købmand Andreas Frederik Templer Heinrichsen og tømremester Carl Henrik Møller.

Der skulle nu kun gå godt et halvt års tid, inden det første telefonanlæg i Kolding kunne indvies. Med telefoncentralen placeret i Vestergade 22, hvor der også var posthus, og med ca. 100 abonnenter, startede man den 29. maj 1885. Telefonforbindelserne var alle luftledninger.

Ved den første generalforsamling i selskabet i 1886 kunne man konstatere, at abonnentantallet var steget til 126. På generalforsamlingen vedtog man også, at fremtidige abonnenter skulle deponere 200 kr. i selskabet ved oprettelsen.

Hurtigt viste der sig et stort problem. Som abonnent i Kolding kunne man nemlig kun føre indenbysamtaler. Selskabet havde ingen udenbysforbindelser. Røster i forretningsverdenen var utålmodige og samtidig af den mening, at man var sakket helt bagud i forhold til udviklin-

Vestergade 22, telefoncentralens første placering

gen, når man ikke kunne kommunikere med det øvrige land og udlandet.

I 1895 kom der en løsning på dette problem. Det var dog ikke Kolding Telefonselskab, der kom med løsningen. Der blev i byen oprettet en »statstelefonstation«, hvorfra man nu kunne føre såvel indenlandske som udenlandske samtaler.

Forenede Sydjydske Telefonselskab

Den 1. oktober 1896 blev Forenede Sydjydske Telefonselskab stiftet. I dette selskab indgik Kolding, Horsens, Fredericia, Esbjerg og Varde Telefonselskaber. Dette selskab havde 999 abonnenter, hvoraf de 178 var i Kolding.

Telefoncentralen i Kolding blev nu flyttet til Akseltorv 4. Centralen var en faldklapcentral fabrikeret af K. Kirk. Forbindelserne til abonnenterne var stadig luftledninger.

I 1920 begyndte der at vise sig tydelig pladsmangel og ikke store udvidelsesmuligheder. Man flyttede derfor i 1921 til den nuværende placering på hjørnet af Klostergade og Munkegade. Den tekniske del af centralen blev udført af det svenske firma L.M. Ericsson A/S.

Jydsk Telefon-Aktieselskab

Jydsk Telefon-Aktieselskab var allerede blevet stiftet den 26. november 1895. Heri indgik en stor del af de jyske købstæder. Allerede i 1914 blev Vejle Telefonselskab opkøbt af Jydsk Telefon.

Den 15. marts 1922 overgik så Forenede Sydjydske Telefonselskab til Jydsk Telefon-Aktieselskab. Det sydjyske selskab indgik i Jydsk Telefon

Axeltorv 4 med telefoncentralen. Foto: Bech

som det 3. distrikt med hovedsæde i Kolding. I forvejen havde man distrikt 1 i Århus og distrikt 2 i Ålborg. Alle 3 distrikter var organiseret med egne ledelser, ingeniørkontorer og ekspeditionskontorer. Under distrikterne var et antal telefonmesterområder med eget mesterkontor og produktionsstab. Alt var dog centralt styret fra de tre distriktsbyer.

Ved Forenede Sydjydske Telefonselskabs overgang til Jydsk Telefon var Koldingcentralen vokset til ca. 1500 abonnenter, og personalet var på 30 damer.

Gadenavnene Klostergade, Munkegade, Gråbrødregade henviser til Gråbrødreklostret, der blev grundlagt i 1288. I forbindelse med reformationen blev klostret nedlagt i 1530, og man antager, at klostrets bygningsværker var fuldstændig brudt ned før år 1557.

På telefonhusets grund er man ved byggeaktiviteter og gravearbejde ofte stødt på fortiden. Meget tyder på, at telefonhuset ligger på en del

Skelet af munk i munkekiste udgravet 7.6.1932

af en kirkegård. Midt i 1930'erne stødte man ved gravearbejder i centralgården på en del knogler. Nogle kunne identificeres som menneskeknogler, andre som dyreknogler og endelig var der også et velbevaret hestekranium. På et enkelt sted, var der et tyndt lag kalk, som kunne lede tankerne hen i retning af begravelser efter pest.

FDB foretog i 1941 nogle udgravninger på den sydlige del af Klostergade. Her fandt man også en del kister og bl.a. et velbevaret skelet af en dværg og et kvindeskelet.

I 1961 i forbindelse med udgravning til den nye kontorbygning mod Klostergade stødte man på et velbevaret skelet. Omkring skelettet var der spor efter de gamle karakteristiske kister med sideplader afstivet med tremmer og trælåg, og ved kabelarbejde i eftersommeren 1961 fandt man i Klostergades sydlige fortov rester af 3 sammenstillede kister med skeletdele.

I 1963 brød FDB nogle bygninger ned, for at lave parkeringsplads ud mod Klostergade. Ved vestgavlen af det gamle hotel »Ansgar« blev der ligeledes fundet en del kister. Et andet sted på pladsen fandt man en ret stor syldsten og rester af munkestensmurværk.

Telefonhuset

Før der blev telefonhus på hjørnet af Klostergade og Munkegade, tjente den daværende bygning som restaurant og café. Indehaveren hed C.B.P. Strandby og navnet på restaurant og café var »Golden Gate«. Den blev også omtalt som Klostergades forpost, det var sømændenes første bekendtskab med byen på vej fra havnen.

Før Buen blev anlagt, var der direkte forbindelse over sporene fra Tolddodgade til Klostergade.

Inden bygningen kunne anvendes som telefoncentral, blev der i 1920/1921 bygget en etage på. Mod Munkegade ved porten til gården blev der bygget et trappetårn som hovedadgang mellem etagerne. Den lave bygning på den anden side af porten havde tidligere været udstillingslokale for A.K. Heicks udsalg af havebrugs- og landbrugsmaskiner. Denne bygning kom senere til at indeholde flere funktioner som fjernkabelrum, mesterkontor, lager, mandskabsrum og endelig et par garager.

I 1948 erhvervede man naboejendommen Klo-

stergade 23, kunstmaler Anton Schrøders ejendom med henblik på en udvidelse af centralbygningen. Man var klar over, at en udbedring af den gamle bygnings fundament var nødvendig, og her stødte man på alvorlige overraskelser.

I 1930 var der af Kolding Kommune blevet nedlagt en ny hovedkloakledning forbi ejendommen. Man konstaterede nu et net af forskydningsrevner, revner i trappetårnet og endelig, at bygningen sank i midterpartiet. Man måtte antage, at kloakarbejdet havde virket som et dræn, og derved var grundvandstanden sunket. Det viste sig, at under kampestenssoklen var der mod sædvane piloteret med 2-3 m lange bølgepæle. De øverste 30 cm. af pælene var meget medtagne af råd og meget farlige at basere noget på.

Afstivnings- og funderingsarbejdet blev løst på en meget interessant og ny måde som »for-spændt murværk«. Man spændte det gode murværk under kældervinduerne sammen, så det virkede som en vandret bjælke. Herefter nedpressede man ny pilotering og foretog understøbning af det bestående murværk. En genial og opsigtsvækkende løsning, når man tænker på datidens muligheder.

Som det kræves af en arbejdsplads af telefonhusets størrelse, havde vi et bedriftsværn. Der var en ledelse, brandhold, afstivningshold, samariter, ordonnanser m.m. I kælderen var der indrettet et rum til bedriftsværnets udrustning. Der var alt lige fra slanger, strålerør, forgreningsled til personlig udrustning med kedeldragter, stålhjelme, træskostøvler, økser og andre hjælpemidler. Alt dette var anbragt på garderobeskabs-lignende hylder og bøjlestænger, blot var der ingen låger for. For at beskytte mod støv og nysgerrige var der i stedet for låger sat beskyttende

Koldingcentralen som den så ud i 1950erne

brunt indpakningspapir på, fastgjort med tegnestifter. I samme rum var der midt i lokalet anbragt en skrivepult. I bedriftsværnsøjemed fungerede den som kommandocentral. I det daglige var den tilholdssted for apparatfejlretteren i byen. I 1954 opstod der brand i bedriftsværnsrummet. Branden forårsagedes derved, at fejlret-

terens tændte cigar ubemærket var trillet ned fra askebægeret med ild i. Det brune indpakningspapir, et godt offer for en cigarglød, og fantasien klarer resten. Ilden kom hurtigt under kontrol, det meste af den personlige udrustning udbrændte. Det var ikke det, udrustningen var beregnet til!

Automatisering og udflytning

I 1960 begyndte man at forberede automatiseringen af Kolding central. Det betød at nogle af de gamle bygninger skulle vige for henholdsvis en ny central og en ny kontorfløj. Den gamle bygning på hjørnet af Klostergade og Munkegade, der indeholdt den manuelle central, skulle blive stående til den nye automatcentral var sat i drift. I denne bygning befandt sig i hele dette tidsrum: Driftschefens kontor, skrivestue, ekspeditionskontor, bordsal med telefonister, personale til betjening af krydsfeltet, hvor forbindelserne blev koblet mellem adresse og telefonnummer.

1. etape i byggeriet var, at den gamle lagerbygning mod Munkegade skulle nedrives og erstattes af en centralfløj. Mod Klostergade var der dels kunstmaler A. Schrøders hus, der havde tjent som tegnestue, og det senest opkøbte vaskeeri »Frem«. Begge disse ejendomme skulle nedrives, og her skulle så opføres første del af kontorfløjen.

Når automatcentralen var idriftsat, skulle som etape 2 den gamle hjørnebygning nedrives, og de to nye fløje fra Munkegade og Klostergade bygges sammen til en færdig hjørneejendom.

I 3. etape skulle de to sidst opkøbte ejendomme i Munkegade, nemlig kafferisteriet og naboejendommen, hvor cykelhandler Ib Andreasen havde træskofabrik, nedrives. Herefter skulle der laves en tilbygning til den nye bygning i samme stil som en udvidelse af centralfløjen.

Automatiseringen af centralerne under Sydjyske Distrikt foregik fra den 26. maj 1962 til den 10. marts 1971. Før man påbegyndte automatiseringen var der i distriktet 177 centraler.

Heraf blev de 51 mindste nedlagt, og abonnenterne lagt ind under andre centraler. Ved automatiseringens afslutning var der således 126 centraler tilbage.

Den 22. februar 1964 blev den automatiske telefoncentral i Kolding idriftsat. Det skete altsammen på 4 minutter.

Kl. 19.59 Bad telefonisterne alle abonnenter, der havde en forbindelse, om at bryde, idet centralen skulle lukke.

Telefonistinder før automatiseringen. Foto fra 1920erne

- Kl. 20.00 Stilhed
- Kl. 20.01 Direktør Paul Draminsky får bekræftet af overforstanderinden, at alle forbindelser var taget.
- Kl. 20.02 Direktøren beder om at overforstanderinden symbolsk klipper den sidste snøre til den sidste forbindelse over.
- Kl. 20.03 Direktøren giver ordre til overkobling af abonnenterne til den nye automatcentral.

På automatiseringstidspunktet var der ca. 6.600 abonnenter i Kolding.

Festlighederne i anledning af automatiseringen blev samme aften holdt på henholdsvis Hotel Kolding på Akseltorv og på Hotel Grand i Jernbanegade.

Af en anonym forfatter var der lavet en »hymne ved en kær vens bortgang«, hvor næstsidste vers lød:

Vor kære abonnenter sig selv nu klare må
 Der må nok findes andre, som de nu kan skyde på
 Nu kan de bare dreje rundt og rundt og rundt
 og så slå vand i blodet, for det skal være sundt
 For nu har de jo selv fejlen

Bygningen og centralerne

Bygningen er udført med sidetrykssikrede ydervægge. Det vil sige jernbeton bag de tækkelige røde facadesten. Etageadskillelserne er beregnet til at kunne klare en belastning på 850 kg/m².

Bygningen kostede 2,5 mill. kroner. Centraludstyret var igen som i 1921 fra den svenske fabrik L. M. Ericsson A/S, som også denne gang

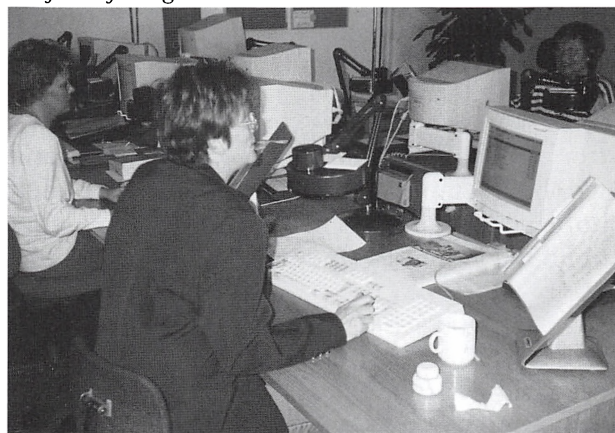
installerede centralen. Centraludstyret inklusive krydsfeltet kostede 17 mill. kroner.

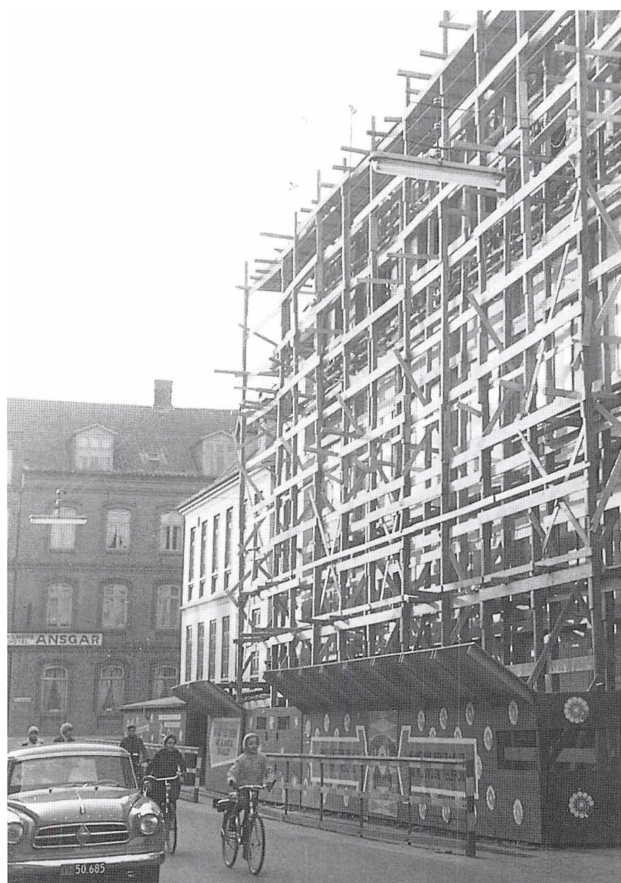
Der blev installeret 2 centraler i bygningen på hver sin etage, henholdsvis en lokalcentral på 1. sal og en mellembyscentral på 2. sal. Lokalcentralen blev forsynet med udstyr til 8000 abonnenter ved idriftsættelsen. Der var sikret mulighed for udbygning til at rumme udstyr til 20.000 abonnenter. Mellembyscentralen fik tilsluttet ca. 1400 udenbys- og oplandslinier samt 125 linier til telefonistbordsalen. Mellembyscentralen blev også forsynet med 800 dobbeltrettede ledninger, 700 afgående linier og 800 ankommende linier.

Bordsalen blev som noget nyt indrettet i to afdelinger. Den ene for Post- og Telegrafvæsenet med 20 ekspeditionspladser, 1 oplysningsplads og 1 vagtchefplads. Den anden afdeling for Jydsk Telefon med 8 ekspeditionspladser, 8 særtjenestepladser og 1 forstanderindeplads.

I tilknytning til mellembys- og transitcentralen fik Post- og Telegrafvæsenet etableret en ny forstærkerstation i det ny telefonhus.

Telefonbetjening i 1995

Byggefase 1, foto fra 1962

Efter automatiseringen kunne man så gå i gang med byggetape 2 og 3. Hjørneejendommen kunne så derefter igen fremtræde som en samlet enhed med en ny og anderledes facade i bybilledet.

Midlertidige flytninger

Mens byggeriet i Klostergade/Munkegade stod

Byggefase 3, foto fra ca. 1970

på måtte man finde egnede lokaler for de funktioner, der måtte flytte en tid.

På Snerlevej, nabo til Borks Patenttavler, havde Jydsk Telefon allerede en del år haft kabel- og stanglager. Telefonmesterkontoret med montørstab og lager blev lejet ind på H.C. Petersens Vej i Industrigården (Kaalunds Sæbefabrik). Efter at have været her nogle år flyttede man til Banegårdspladsen i Post og Telegrafvæsenets bygning

indtil de nuværende bygninger på Niels Bohrs Vej kunne tages i brug midt i 1975. Ingeniørkontoret og tegnestue kom ind på 2.-salen i KFUM-bygningens sydfløj i Bredgade. Her blev man helt til 1969.

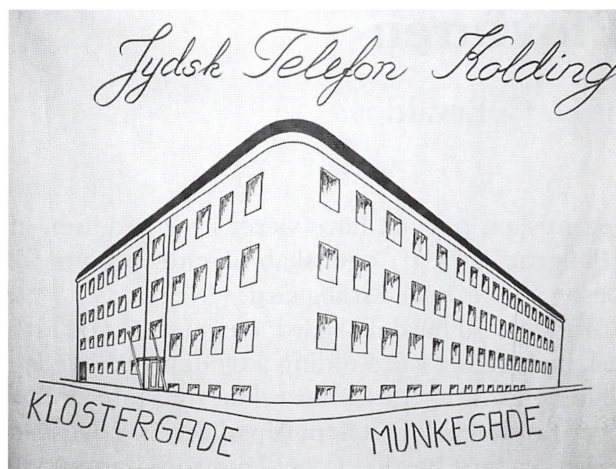
Digitalisering

Ved alle tidligere faser, når telefoncentralen enten skulle udvides eller automatiseres, har dette altid været synliggjort i form af aktiviteter og byggeri, som offentligheden kunne følge. I dag, hvor man er i gang med digitaliseringen af alle Jydsk Telefons centraler, er der ingen synlige tegn på dette. Enheder og teknik er blevet meget mindre i fysisk omfang. Det vil sige, at man nu kan erstatte gammelt udstyr med nyt, som kræver betydelig mindre plads. Det hele foregår nu i de bestående lokaliteter.

Digitalcentralerne er computerstyrede centraler, der arbejder i elektroniske kredsløb i modsætning til automatcentralerne, der havde en del mekaniske dele så som relæer og vælgere. I løbet af en ca. 10 årig periode forventer man at have digitaliseret alle centraler i Jydsk Telefons område.

Tele Danmark

Fra Kolding Telefonselskab og frem til i dag er udviklingsmønsteret helt klart. Det lokale selskab gik efter kun 11 år ind i det meget større Forenede Sydjydske Telefonselskab. Efter igen 26 års forløb blev enheden så til Jydsk Telefon-Aktieselskab. Der har så i Kolding været fred i 73 år. Men nu i 100 året for Jydsk Telefons stiftelse står man så med mere end det ene ben i Tele

Tegning af forfatteren

Danmark, det nye landsdækkende telefonselskab.

Efter de seneste års liberalisering, er monopollet på mange områder fjernet. Telemarkedet er ikke kun for telefonselskaber – der er mange andre, der kunne tænke sig en del af kagen. Dette giver anledning til at omorganisere, rationalisere og styrke de bestående telefonselskaber gennem det ny Tele Danmark.

Tele Danmark bliver delt op i syv regioner. En region i København, en for Sjælland, Lolland, Falster og Bornholm, en region, der tager Fyn og det sydfynske øhav, og endelig fire regioner i Jylland. Fra årsskiftet 1995/1996 vil telefonhuset skifte fra at være et distriktskontor under Jydsk Telefon til at blive et regionshovedsæde under Tele Danmark.

Plovfuren

af H. C. Ervald

Jeg husker, det må have været i begyndelsen af 1950'erne, at jeg i egenskab af entreprenør fik besøg af gårdejer Kirkegaard.

Kirkegaard havde en gård, meget smukt og idyllisk beliggende ved Kolding å og den vej, vi i dag kalder "Plovfuren". Det er vejen, som løber tværs over Kolding ådal mellem Alpedalsvej og Seest.

Kirkegaard havde et problem, som han nu ville høre, om jeg kunne hjælpe ham ud af. Problemet var, at broen, som førte vejen over åen, var brudt sammen, og han kunne ikke længere få afleveret sin mælk til mejeriet. Det samme problem havde et par andre landmænd. Vognmanden kunne ikke, nu da broen var væk, køre sin sædvanlige rute, og han ville ikke køre en lang omvej på sin mælketur for at hente deres mælk.

Kort tid før mit møde med Kirkegaard var der sket det, at netop, da lastvognen med mælkejungerne havde passeret broen, og alle bilens hjul var på fast vej, brasede broen sammen med et brag.

Det var en træbro, sikkert slet ikke dimensioneret til at bære en tung lastvogn, og efterhånden har den vel også været halvrudden, og nu lå stumperne af den nede i åen, og passagen over åen var der ikke mere.

Kunne jeg bygge en ny bro, og hvad ville det koste, og det skulle jo også gerne gå hurtigt. Det var det, der var spørgsmålet.

Jeg gik straks i gang med opgaven. På en lagerplads på hjørnet af Dalbygade/ Sydbanega-

de havde jeg ofte kigget på fire kraftige jernbjælker. De havde et ejendommeligt udseende, brede på midten og smalle i enderne. Det var tyske pionerbjælker, og den særlige facon betød, de havde en stor bæreevne med den mindst mulige egenvægt. Hvordan de var havnet på dette sted, ved jeg ikke, men jeg havde ofte tænkt: Hvad mon man egentlig kunne bruge dem til ?

Bjælkerne var nu i mine tanker til den nye bro. Jeg målte dem op og beregnede deres bæreevne og de var rigeligt stærke - to af dem ville være passende til broen. De var lidt for korte, men det kunne nemt klares ved at svejse et ca. 75 cm langt DIP jern på dem i den ene ende, så jeg købte alle bjælkerne for næsten ingenting. Ejeren var bare glad for at slippe af med dem.

Da de eksisterende bropiller så meget usolide ud, ville det være nødvendigt at støbe to nye bropiller ført ned til at stå på en god fast bund.

Jeg lavede en tegning af den nye bro med nye fundamenter og udarbejdede et tilbud på opførelsen af den. Desværre har jeg ikke gemt på mine papirer fra den tid, så jeg fortæller det, som jeg husker det.

Tilbudet har omfattet: Fjernelse af den gamle bro og fundamenter, spunsvæg i åen for opførelse af nye bropiller, støbning af bropiller, 2 bærende jernbjælker, et brodæk af træbjælker på tværs og planker på langs samt et rækværk i begge sider af træ. Tilbudet har lydt på omkring kr. 10.000.

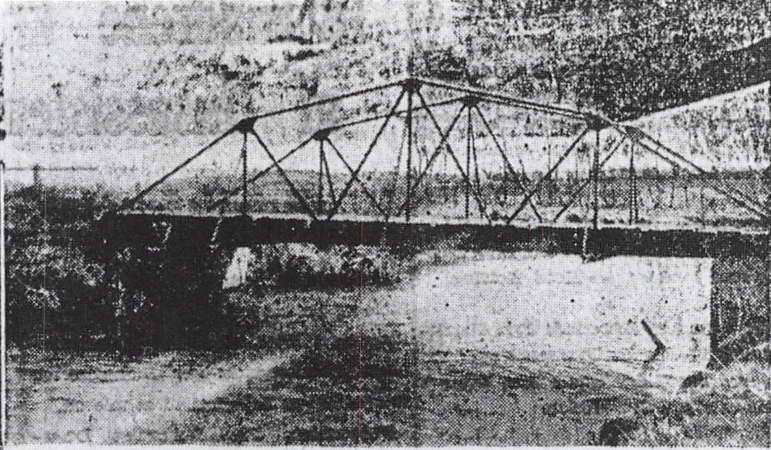
Jeg fik straks accept på entreprisen og blev bedt om at gå i gang med det samme, og jeg tror, at mindre end en måned senere var der igen en bro klar til den daglige mælkekørsel.

Jeg mener, at Kolding Andelsmejeri betalte det meste af regningen. Ingen myndigheder var dengang impliceret i broens opførelse - vi byggede den bare. Sådan kunne man gøre dengang.

Det var også en god og solid bro. Den står der stadig. Selve trædækket er blevet udskiftet, og der er lagt jernplader til at køre på. Nu står der et skilt på begge sider af broen: "Max 3.5 t". Det

kan jeg smile lidt ad, for jeg tænker, at bjælkerne hver kan bære det ti-dobbelte.

Nu er der bygget Bro over Aaen i Alpedalen

*Koldingenserne har faaet en smuk Spadseretur, Seest og
Harte-Bramdrap en Forbindelse over Aaen.*

**Naar det Offentlige ikke vil lave Vej, saa kan jeg selv, siger
Gaardejer Kirkegaard.**

Til venstre: Manden, der kunde selv —
Gaardejer Alfred Kirkegaard. Han er
fotograferet paa den Bro, der fører hans
nye Vej over Kolding Aa. Til højre:
Broen — lige færdigbygget af

1. Maj ligger der en fuldt færdig Vej | Jernbanesveller, hvilende paa et Par me-

Denne avisartikel, som fortæller om bygningen af den første bro over åen og anlæggelsen af vejen, var at læse i Jydske Tidende den 27. marts 1933.

Billedet er ikke helt tydeligt, men man får alligevel et godt indtryk af, hvordan broen har set ud. Den bærende konstruktion er ejendommeligt, en gitterkonstruktion, som ser ud til at være lavet af tynde jernrør. Ikke så mærkeligt, at broen kun holdt i ca. 15 år.

Navnet "Alpedalen" er forkert. Åen hedder Kolding å, og dalen, den løber i, hedder Kolding ådal.

Alpedal er navnet på dalen, der løber fra lidt vest for "Alpedalslyst" i retning nord/øst op mod Gl. Esbjergvej. Dalen blev i tidligere tider kaldt "Kohaven". Området har tilhørt en lærer Langeløf i Harte, og det er ham, som omkring 1880 har givet denne dal eller kløft navnet Alpedal.

Mit år som enepige på Skovridergården i Sdr. Stenderup

af Anneline Jensen

Siden 1953 har jeg boet i Kolding. De første 16 år af mit liv har jeg levet i den sydvestlige del af Sønderjylland. I 1942 tog jeg præliminæreksamen. Min far var landarbejder, så der var absolut ikke råd til at følge min læselyst længere og komme på seminariet. Jeg havde allerede været 2 år længere hjemme end mine jævnaldrende fra landsbyskolen. Jeg prøvede at få plads som lærling i en manufakturhandel. Min mor syede for naboer og bekendte, og tøj havde altid interesseret mig. Det var umuligt i 1942. Krigen var skyld i, at der ikke var ret meget at handle med - og altså heller ikke brug for elever. Jeg kom så på en privat telefoncentral i Sønderjylland, hvor jeg også skulle hjælpe i huset. Efter kort tid begyndte jeg at læse annoncer om plads i huset. Der skulle helst være børn i familien.

Jeg søgte og fik pladsen som enepige på Skovridergården i Sdr. Stenderup fra 1. november 1942. Lønnen var 45 kr. om måneden. Jeg fik et pænt lille værelse, og jeg havde normalt fri hver aften, når der var vasket op efter middagen. Hver 3. uge skulle jeg have fri fra lørdag middag til søndag aften. Det var fine betingelser dengang.

Familien bestod af skovrider Lassen, fru Lassen og to små finnedrenge, Kauko og Vecko, som de havde taget i pleje efter Vinterkrigen. Kauko var 6 år og Vecko 5 år, da jeg startede i pladsen. Familien var ny på egnen, var kommet fra Hille-rød om sommeren og kendte endnu ikke ret

mange, så selskabelighed var der ikke ret meget af. Udover familien boede der en forstelev på gården. Han spiste dog ikke hos os. Og så var der en dejlig cockerspaniel - Lassie - endnu hvalp. Til storvask, hovedrengøring og ved andre særlige lejligheder var der konehjælp.

I stueetagen var der en stor entré, legestue til drengene, et stort køkken, anretterværelse, spisestue, en stor havestue, dagligstue, en lille verandastue - fruens eget rum og skovriders kontor. På 1. sal var der soveværelse med udgang til terrassen, børnenes soveværelse, nogle gæsteværelser, forstelevens værelse, et rum til sytøj og lignende og mit værelse. Både fra køkken og entre var der nedgang til kælderen, hvor der også var mange rum: fyrrum med brændefyr, badeværelse, frugtrum med hylder til de mange æbler, som vi havde i haven, madkælder, vaske-rum og altmuligrum, hvor jeg bl.a. skulle pudse familiens sko. Dog ikke fodtøjet til skovbrug, det var forstelevens job at passe skovstøvlerne, og der skulle bruges både knofedt og læderfedt.

Min dag begyndte kl. 6.15, hvor skovrideren kaldte på mig, inden han gik ned. Jeg skulle starte med at tænde op i det store komfur i køkkenet, og så skulle der koges havregrød til skovrideren. 10 minutter i 7 skulle grøden hældes op, og tallerkenen stilles ud på terrassen til afkøling, inden han efter den daglige gymnastik kom for at spise. Et par gange faldt jeg i søvn igen - og grøden kom for sent ud. Det var ikke rart. Skovri-

Kauko, Vecko og Anneline Jensen med hunden Lassie, november 1942

deren var selv et meget pligtopfyldende menneske, så det var uhyre flot, at han skulle vente, fordi jeg havde snydt mig til et kvarters ekstra morgensøvn.

Fru Lassen stod først op kl. 8 og spiste sammen med drengene kl. halvni, så jeg kunne nå at støvsuge og tørre støv af i dagligstuen og kontoret, inden de kom ned. Jeg spiste i køkkenet. Derefter skulle de forskellige rum i huset ordnes, inden vi gik i gang med forberedelserne til frokosten.

Fru Lassen var utrolig dygtig i huset, og jeg har lært meget af hende. Familien indtog måltiderne i spisestuen, mens jeg spiste i køkkenet. Denne opdeling føltes lidt underlig i starten, men jeg vænnede mig hurtigt til det. Værre var det, at jeg helst skulle sige »Fruen« og »Skovrideren« i tiltale i stedet for »De«. Det lød kunstigt i mine øre. Hjemme sagde alle du til hinanden, undtagen til præsten og degnen.

Fra ca. kl. et til kl. halvtre kunne jeg gå op på mit værelse og holde fri, men ofte brugte jeg tiden til at være sammen med drengene. Fra halvtre skulle der laves eftermiddagskaffe, og så var der tid til at gå igang med middagen. Når jeg dækkede bord til middagen, skulle der sættes nogle grønne glasskåle ind - halvt fyldt med vand - og jeg undrede mig længe over hvorfor, da de så urørte ud, når jeg tog dem ud igen. Fruen ringede med en lille klokke, når de var færdige med første ret, og en dag, da jeg kom ind for at tage tallerkener ud, så jeg skovrideren dyppe fingrene og tørre dem i servietten bagefter. Så forstod jeg pludselig navnet »skylleskåle«, og de var jo faktisk meget praktiske, så ofte som der var fugl og fisk på menuen. Tøjservietter blev brugt flere dage, og de skulle rulles pænt sammen og lægges i de forskellige servietringe, så de ikke blev byttet rundt. Der blev altid dækket med smukke glas, sølvtøj og fint porcelæn - håndmalet af et kunstnerisk familiemedlem. Motiverne var skovens planter og træer, og alle var forskellige. Fru Lassen mente, det skulle bruges hver dag, så de kunne glæde sig over det dagligt. Jeg var lidt bange for i starten at slå noget i stykker; men efterhånden blev det en vane at passe på uden at tænke over det. En gang gik det dog galt. Et fint glas gled fra mig og splintredes på gulvet. Da jeg ulykkeligt

undskyldte uheldet, sagde fru en blot: »Det var en skam, men den slags kan da ske,« og så blev der ikke mere snak om det glas.

Når jeg var færdig med opvask og oprydning efter middagen, skulle der sættes små skåle bag på komfuret med mælk og kærnemælk. De blev tildækket med runde træbrikker, så støv og fluer ikke kunne komme deri. Det blev til tykmælk til fru en, børnene og mig til næste dag.

Vi havde en stor have, dyrkede en del grønsager, havde mange frugtbuske, og så var der flere sorter af æbler, så både grønsager og frugt indgik i den daglige husholdning. Overskud af frugt og grønsager blev syltet eller henkogt til senere brug.

En gang om ugen kom en fisker med sæsonens fisk. Jeg havde aldrig rensset fisk før, og jeg fik kvalme af at røre ved den kolde slimede torsk, som var den første, jeg blev repræsenteret for. Fru Lassen så det og tog fisken, hvorefter hun bad mig se på, mens hun viste mig, hvordan sådan en torsk skulle renses og gøres klar, og så kunne jeg jo ikke være andet bekendt end at klare det selv næste gang. Vi fik også ofte vildt - d.v.s. fugle og indmad af dyr, når der havde været jagt; men fuglene var taget ud, når de kom ind i køkkenet.

Kort før jul slagtede vi gris. Slagteren parterede den, og da tror jeg også, at vi havde konehjælp. Der blev lavet blodbudding i forme, sylte, medisterpølse, leverpostej m.m. En del blev henkogt, noget skulle i saltkarret i kælderen, bl.a. skinken og flæskesiderne, der efter nogen tid blev sendt til røgning. Fryser var dengang et ukendt begreb. I de dage havde vi virkelig travlt, selv om fru en var god til at tilrettelægge arbejdet på den mest praktiske måde.

Skovridergården i april 1943 set fra vejen

Jeg tror, at grisen kom fra forpagterboligen, hvor Jørgen Bruun boede med sin familie. Der var en dreng og en pige på omtrent samme alder som Kauko og Vecko, så selv om der var ca. 2 km til den nærmeste nabo, havde børnene gode legemuligheder. Der var også en ung pige på forpagtergården, 14 år gammel. Hun kom samtidig med mig. Den forrige pige hos forpagteren havde fru Lassen kontaktet, for at jeg skulle lære nogle flere unge at kende. Hun var der fra egnen, og vi var jævnaldrende. Det blev til et årelangt venskab. På den måde kom jeg i kontakt med mange unge. Tre gange om ugen i vinterhalvåret cyklede eller gik jeg afhængigt af vejret til Sdr. Stenderup, ca. 4 km, for at deltage i gymnastik, folkedans og samariterkursus.

I sommerhalvåret spillede vi håndbold, eller vi cyklede til en af de nærmeste strande for at bade. Alle disse ting kunne jeg deltage i, fordi jeg havde fri så godt som hver aften. Kun når skovrideren og fru en skulle ud, og det var ikke ret tit, skulle jeg være hjemme hos drengene. Når vi

Skovriderfamilien på trappen, maj 1943

havde gæster, skulle jeg selvfølgelig også være der og hjælpe til, men det var sjældent.

Mit værelse var hyggeligt med skråvægge og møbleret pænt. Jeg havde en seng, der om dagen lignede en ottoman, fordi dynen blev rullet ind i sengetæppet som en rygpølle. Desuden var der en stol, et indbygget skab til tøj og et pænt lille sybord. Jeg måtte tage en kurv æbler med op, så ofte jeg ville, så der var rart, når min veninde og jeg hyggede os der om aftenen, bl.a. med striketøj.

Der blev også bagt meget til jul. Formkager, småkager, lagkager og gærbrød. Vi bagte selv sigtebrød. Der var kvæder i haven, og vi lavede kvædebrød som julekonfekt. Det tog tid, men det smagte dejligt. Både til madlavning og bagning brugte vi mange æbler, fordi der i haven var så mange slags æbler, både tidlige og sene.

Jeg fik fri hele julen. Juleaftensdag fik jeg lov til at cykle hjem. Mine forældre var flyttet til Tyrstrup ved Christiansfeld, så når jeg cyklede ind over Skamling og Vejstrup var der knap 20 km. Inden jeg drog afsted fik jeg en papkasse med

gaver fra drengene og herskabet. Den blev bundet bag på min cykel sammen med min taske. Cykeldæk og slanger var ikke for gode mere. Det var ikke let at få nyt cykelgummi, hvis man ikke havde særlige forbindelser. En cykelpumpe havde jeg heller ikke, så da jeg tabte mere og mere luft i baghjulet, måtte jeg til sidst gå, indtil jeg mødte en anden cyklist med pumpe - eller kom forbi et hus, hvor jeg kunne låne en pumpe. Hårdt pumpet kunne luften holde få km, inden hjulet igen var fladt. På den måde kom jeg til at gå mindst halvdelen af vejen hjem. Da jeg om aftenen pakkede papkassen ud og fandt 4 små nyttegaver, viste den ene sig at være en lang rund pakke. Ja, det var en cykelpumpe. Efter juledagene kom jeg tilbage til Skovridergården med en lappet slange og ekstra »kapper« af gamle dæk uden om de mest tyndslidte steder på dækket. Da jeg fortalte fru Lassen om min »gåtur«, sagde hun: »Ja, vi havde talt om, at De skulle vide, at der var en pumpe i den ene pakke; men vi blev enige om, at det var mere spændende ikke at kende gaverne på forhånd«. Jeg tog forresten

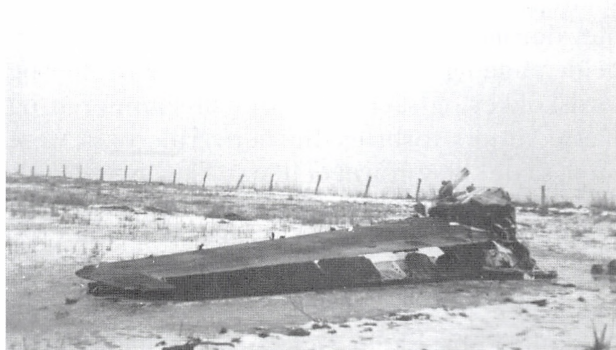
Skovridergårdens pigeværelse, juni 1943

ikke skade af den tur - og nåede rettidigt hjem til jul.

På Skovridergården havde der været liggende gæster i julen, bl.a. den dame der malede porcelæn, så der var kommet et par nye tallerkener i anretterskabet. Gæsterne rejste igen mellem jul og nytår. Omkring nytår var skovrideren udrejst et par dage, og nytårsaften bød fru Lassen mig ind i dagligstuen, da jeg havde spist, og drengene var kommet i seng. Vi fik kaffe og hørte radio med nytårsudsendelse og tale kl. 24, inden vi gik i seng. Det var en stille og rolig aften, som jeg virkelig nød.

Efter nytår skulle vi have gulvet i havestuen slebet af og poleret op. Vi havde fine bonede parketgulve. Om aftenen den 17. januar 1943 gik fru og jeg og ryddede møbler ud, da maleren skulle komme næste dag. Pludselig hørte vi flylarm og skud. Lyset blev slukket i en fart, for mørklægningsgardinerne var ikke trukket ned. Få sekunder senere stoppede motorlarmen, og vi hørte braget, da flyet styrtede ned i nærheden. Alle gik ud i gården, og et øjeblik efter kom en person hurtigt gående ind i gården. Det var 1. piloten, som var kommet ned i faldskærm i nærheden af gården. Han ville vide, hvor langt der var til Sverige, men da skovrideren fortalte, at han både skulle over Storebælt og Øresund, opgav han at prøve. I øvrigt lå der et lag nysne, så han ville være alt for let at spore. Han gik med ind og fik lidt mad og kaffe, inden han blev hentet af det danske politi efter ca. 2 timer. At det varede så længe, skyldtes skovriderens uvilje mod at ringe til politiet. Der var ekstra klokke på telefonen, og jeg undrede mig over, at vi ikke hørte den. Der gik nok tre kvarter, hvorefter skovride-

Vingen af den nedskudte maskine, styrtet 17. januar 1943 kl. ca. 22, fotograferet den 19. januar

ren kom ind i stuen og sagde til piloten: »Jeg kan ikke ringe. Vil du ikke prøve, om du kan klare det?« Den unge pilot mente ikke, han havde en chance, ukendt som han var med forholdene, sneen ville jo røbe, hvor han gik hen. Ca. en halv time efter opringningen kom 2 tyske soldater og en dansk vejviser og hentede ham. Jeg ved, at der fra Skovridergården blev sendt Røde Kors pakker med bl.a. bøger til Ian Brownley i krigsfangelejren.

Aftenen efter gik jeg sammen med en del andre unge hen til flyvraget, der havde lavet et stort hul i jorden på Mørkholtgårds mark. De fire forbrændte besætningsmedlemmer sad endnu i vraget som mumier. Det var en barsk oplevelse for en 17-årig pige, og det rokkede lidt ved min tryghed i skoven, hvor jeg altid gik selv de sidste to km. Flydelene var spredt vidt omkring, og den ene vinge lå på stranden lige neden for gårdens have, og haleroret lå i den nederste del af haven.

Resten af vinteren gik med indendørssysler.

Jeg hjalp også med stopning af strømper og småreparationer af vasketøj. Da foråret kom, blev der udover de daglige gøremål også havearbejde at gå i gang med. Der blev sat kartofler og jordskokker og sået grønsager til sommeren og næste vinters forbrug. Børnene ville også være med, så der blev gravet et lille stykke, hvor de selv fik lov at så radiser og sommerblomster.

Om sommeren kom der besked om, at Kauko - den ældste af drengene - skulle tilbage til sit hjem i Finland, da han havde nået skolealderen og skulle i finsk skole. Der var et par måneder til at forberede ham på det. Han havde været i Danmark i ca. 3 år og kunne ikke det finske sprog mere. Hans hjem var fattigt, vidste fru. Faderen var invalid fra Vinterkrigen, og der var flere små søskende, som han aldrig havde set.

Den 22. september 1943 blev han sendt med toget fra Kolding Banegård, hvor jeg fik lov at være med for at vinke farvel til ham. Hvor må det være svært for en lille 7-årig dreng at komme hjem til et sprog og hjem, han slet ikke kendte. Det gik da heller ikke godt. Han kunne slet ikke falde til, og inden jeg rejste derfra, bad forældrene om at han måtte komme tilbage igen. Det blev der selvfølgelig sagt ja til. Senere hørte jeg, at han var druknet i en våge i isen, kort før han skulle rejse til Danmark, så han kom aldrig tilbage. Det var en trist meddelelse at få.

Den 1. november 1943 var jeg flyttet til en ny plads på Mols. Jeg har altid tænkt tilbage på det år med stor glæde; men jeg var nok heldig at få en virkelig god og lærerig plads dengang.

I år har jeg igen haft en god oplevelse i tilknytning til min tid på Skovridergården. Jeg fik lov at være med, da Ian Brownley - den unge pilot fra 1943 - sammen med sin kone deltog ved afslørin-

Kauko og Vecko på Kolding Banegård, september 1943

gen af mindsteningen for flystyrtet opsat af Lokalhistorisk Forening på Mørkholtvej. Det var spændende at hilse på ham og dejligt at høre ham fortælle, at han mente, han havde haft et godt liv indtil nu. Jeg skænkede en kop kaffe for ham. Det var så den anden kop kaffe, du har skænket for mig i 52 år, sagde han. Så der var vel egentlig ikke noget at sige til, at vi ikke rigtig kunne genkende hinanden.

Hjemtransport af tyske flygtninge fra Kolding - og betragtninger i forbindelse hermed

af E. Lindegaard

1995 - 50-året for 2. verdenskrigs afslutning og Danmarks befrielse – blev i tiden op til 5. maj markeret overalt i landet på forskellig måde. Her i Kolding havde interesserede lejlighed til at høre flere foredrag om besættelsestiden arrangeret af Kolding Stadsarkiv. Med baggrund i Arne Gammelgaards foredrag »Tyske flygtninge i Danmark 1945-49« bragte Kolding Ugeavis flere artikler om de tyske flygtninge skrevet af Lars Gregers Hansen.

Selv deltog jeg i november/december 1947 i to hjemsendelsestransporter med tyske flygtninge til den britiske besættelseszone.

Inspirationen til at skrive om det fik jeg efter at have hørt Arne Gammelgaards foredrag, men allerede i 1971 som tilflytter i Kolding Kommune dukkede tanken op - senere forstærket ved læsning af Henrik Havreheds bog »De tyske flygtninge i Danmark 1945-49« samt Arne Gammelgaards bøger »Mennesker i Malstrøm« og »Drivtømmer«. Koldingenserens Johs. Nielsen, som på et kassettebånd har fortalt om Kolding lige før og under krigen og især flygtningebevogtningen i tiden efter befrielsen, var så venlig at vise mig de steder, hvor gennemgangslejren(e) for de tyske flygtninge dengang var placeret.

Forhistorien til min deltagelse i flygtningetransporterne var følgende:

Pr. 1. juli 1947 var jeg blevet indkaldt til CBU Fynske Udrykningskolonne, som havde til huse

på Sandholt Slot på Midtfn. Grundskolen omfattede brandslukning af enhver art, entreprenørarbejde og sanitetstjeneste. Efter kort tid blev jeg overført til begrebet »faste afgivelser« - d.v.s. efter morgenappel ud af geledet til f.eks. kontorarbejde, postture eller chaufførjobs.

I begyndelsen af november måned blev det pludselig meddelt os, at man i kolonnen skulle afgive 8 mand til en anden form for udrykning, nemlig som assistance ved flygtningetransporter fra Kolding til Tyskland. Da jeg kendte nyheden en anelse før mine kammerater, var jeg også den første til at stille spørgsmålet til mig selv: Hvad kan jeg gøre for at blive en af de otte? Jeg var så heldig at være blandt de udtagne, og ved de afsluttende samtaler fik jeg bemærket, at jeg både talte og skrev tysk. Det tegnede jo helt spændende. Vi tilhørte jo alle en generation, som på grund af krigen og endnu to år efter dens afslutning, aldrig havde været uden for landets grænser, bortset fra, at jeg havde været et smut til Sverige.

En glædelig ting, som faldt delvis sammen med vor udtagelse, var udlevering af de nye blå CBU-uniformer med revers og beregnet for slips. Dette var en landsdækkende begivenhed for alle i civilforsvarskorpset, men vores gruppe fik som noget særligt påsyet røde mærker med ordet DANMARK på ærmet i skulderhøjde. Nu lignede vi da noget! Med visumstempel i passet fra Military Permit Office, København, af 13.

Tyske flygtninge stiger på toget i Kolding på vej tilbage til Tyskland. Foto fra Nationaltidende

november 1947, var vi klar til at blive kørt til Kolding.

I Kolding kom vi til at forrette tjeneste ved gennemgangslejren - Tvedvej II - hvorfra den første transport med lidt over 1000 flygtninge var afgået 1. november 1946, altså året før. Vores opgave var at ledsage flygtningene på hele turen og at få det tomme tog med tilbage.

Inden vi kom afsted på den første transport, gik nogle få dage, hvor vi deltog i forskellige opgaver, ligesom vi på skift overvågede ind- og udgang gennem portvagten. Den egentlige bevogtning var på det tidspunkt overgået til politiet. I portvagten kunne man via lejrens telefoncentral komme i kontakt med andre afdelinger, ligesom man kunne ringe ud i byen efter omstil-

ling og ekspedition. Telefoncentralen blev betjent af to tyske damer.

Torsdag den 20. november 1947 kl. 12.00 var tidspunktet for vor første transports afgang. Jeg husker ikke helt, hvor mange person- og godsvogne, toget bestod af, men transporten, som var godkendt forud af CRX (det interallierede hjemsendelseskontor, britisk element), Berlin omfattede lidt over 700 personer til Niedersachsen. Ved en afkontrollering af navnelister i flygtningeadministrationen fandt man imidlertid ud af, at kun ca. 420 godkendte personer endnu befandt sig her i landet. Det skyldtes en forældelse af listerne, skrev den danske militærmission i Berlin til den britiske afdeling af det allierede kontrolråd den 17. november 1947.

Antagelig har der været omkring 9-10 vogne ialt af typen med åben for- og bagperron og midtergang i kupeen, samt 2-3 af den tids almindelige godsvogne. Midt i togstammen var indkoblet den såkaldte kommandovogn med sideindgang og med såvel fremad- som bagudrettet højttaler på taget. Transporten blev ledet af en transportofficer. Jeg mener også, at en sygeplejerske ledsagede transporten.

I kommandovognen var opstillet etage-kaserne senge for vores gruppe på otte mand. Førturen var ledsagemandskabet blevet forsynet med den nødvendige tørkostforplejning, indkøbt hos en herværende skibsproviantering. Det var altsammen førsteklases og lignede bestemt ikke det, som flygtningene havde fået. Det var fineste skinke, ost, brød, marmelade, gryn, mælk og andre drikkevarer. Flygtningenes marchforplejning for 3 dage (den almindelige for den britiske zone) androg pr. dag 500 g rugbrød, 250 g sigtebrød, 25 g margarine, 25 g ost, 50 g pølse, 15

g sukker. Børn (0-15 år) fik voksenration minus 200 g rugbrød, men med tillæg af 1/2 l mælk for rejser ud over Padborg.

Med toget indtil grænsen fulgte omkring 25-30 politibetjente, hvis opgave var at sørge for, at alle i toget registrerede flygtninge også kom til Tyskland, og at ingen prøvede at hoppe af undervejs. Vores opgave var at aflevere flygtningene på den rigtige adresse, afstemme optællinger, evt. give en hånd med bagagen, sørge for at få kvittering for modtagelsen og for, at toget kom tilbage til Kolding.

Ved grænsen steg derfor alle politifolk af, og toget fortsatte nu med tyske lokomotiver. Vi konstaterede ingen uro mellem alle disse mennesker, snarere en afdæmpet, men spændt forventning til, hvad fremtiden ville bringe. Langt de fleste flygtninge i Danmark var jo kommet fra de tyske Østersøprovinser, så den del af Tyskland, de nu sendtes til, var fremmed for dem, og det var fjerne slægtninge eller bekendte, som havde skaffet grundlaget for deres hjemrejsetilladelse.

Vi CBU'ere var selvfølgelig også spændte på, hvad sådan en tur mon ville bringe os af oplevelser i et næsten totalt ødelagt Tyskland. Vi vidste jo, at dets mange storbyer, jernbaner, fabrikker, broer m.m. havde været udsat for voldsomme luftangreb. Vi havde også hørt lidt om de tidligere vintres nød, især den sidste 1946/47, hvor levnedsmiddelrationerne mange steder kom under 1000 kalorier pr. dag, hvor der ikke kunne skaffes brændsel, hvor det endnu var umuligt at skaffe varme i sammenstyrtede boligblokke, hvor folk endnu boede under ruinerne i kælderregioner, tæt sammenkrøbne og som regel uden mulighed for regulær varme. Herhjemme havde vi jo selv oplevet isvinteren med trafikvanskelig-

heder og brændselsmangel. Det kunne vore medbragte flygtninge sikkert have talt med om, for overalt i flygtningelejrene havde man frosset.

Den første del af turen gennem det flade land viste dog ikke meget af den art, det hele virkede blot trist og gråt. I Flensburg var Tysk Røde Kors mødt op, og under ophold ved perronen blev der sørget for drikke og også ekstra vand i transportspande. Ved Rendsburg løber jernbanen i en stor kurve med tiltagende stigning for at bringe os op i højde med jernbanebroen, der fører over Kielerkanalen. Under broen fandtes en såkaldt svævefærge, som førte f.eks. gående over på det sted.

I Neumünster så vi de første bombeskader, og ved indkørslen til Hamburg konstaterede vi, at belysningen var meget sparsom. Den ene bydel efter den anden viste sammenstyrtede huse, fabrikker og forretningsejendomme i et omfang, som vi dengang ikke havde forestillet os. Nogle

Kielerkanalen, november 1947

Hamburg, november 1947

bydele var blevet til bjerge af rødt eller gult sand og grus. Under den langsomme kørsel kiggede vi ud på de omfattende sporarealer, hvor de vigtigste forlængst var sat i stand og således dannede en livsnerve til og fra byen. Andre var endnu ubrugelige. Mellem skinnerne gik i hundredvis af mennesker, flest kvinder, med tasker og kurve. Alle ledte de efter kul, som tabtes af de passerende tog, og alle håbede de at kunne sikre sig bare et par af de eftertragtede klumper. En gang imellem var der en enkelt, der, uden at vide, hvem vi var, løftede hånden til et apatisk vink. Hele sceneriet gjorde et stort indtryk på os, og jeg er sikker på, at det også gjorde det på vort togs passagerer. De så her en bekræftelse på de oplysninger, som i beskedent omfang havde været at læse i lejrviser rundt om i landet.

Endelig nåede vi Hannover, og vi gjorde os klar til at aflevere vore flygtninge og hjælpe med bagageudlevering fra de medførte godsvogne. Hver flygtning kunne medbringe bevisligt personlige ejendele og i pengebeløb 1000 RM. Hvis man havde flere kontante penge, krævedes det

overskydende beløb deponeret ved ankomsten til Tyskland. Bagagen var i gennemsnit beskedent og af ringe standard, men i nogle få tilfælde ret omfattende, hvis man havde været heldig at redde lidt under flugten, og måske yderligere havde kunnet supplere den under 2 1/2 års ophold i Danmark. Mange hundrede flygtninge her i landet havde fået sendt virkelig gode og omfattende gavepakker fra enten slægtninge eller organisationer i USA. Som regel bestod dog en families habengut af nogle sammenbundne store bylter, tilsømmede trækasser og almindelige pakker. Enkelte havde dog også den tids kufferter af varierende kvalitet, men alle bar de præg af, at de havde været længe i brug.

Flere var allerede stået ud af toget, da vi opdagede, at der var problemer. Måske fejl fra den ene eller anden instans på grund af de langsomme kommandoveje med tilladelser, registrering o.s.v. mellem tyske lokalmyndigheder og de mange allierede og danske kontrolmyndigheder. Forståeligt nok, når man betænker det undertiden spinkle grundlag, alle hjemrejsetilladelser måtte hvile på, forstærket af de elendige forhold i Tyskland. Flygtningene kunne næsten ikke bære, at nye problemer syntes at tårne sig op. Det endte med, at vi måtte køre hele toget ca. 100 km. tilbage mod nordøst til byen Uelzen. Allerede dengang et opsamlingscenter for flygtninge fra øst.

Derefter gik det hjemad med det tomme tog, og vi genoplevede hele sceneriet en gang til.

Allerede et par dage efter, den 27. november, skulle en ny transport afgang med bestemmelsessted Wipperfürth i Nordrhein-Westfalen. Her i Kolding var proceduren ved afgang den samme. Det oprindeligt godkendte antal personer

E. Lindegaard som CBU'er.

omfattede 1962 personer, hvilket normalt ville have betydet 2 transportere, men da antallet var reduceret af samme årsager som på vor første transport, mener jeg, at alle nu kom afsted i én transport, hvorefter der sikkert har været omkring 950 personer, og dermed et tog med 16-18 personvogne og omkring 5 godsvogne. Toget var i hvert fald betydeligt længere end toget ugedagen før.

Den første del af turen kendte vi, men da kørestrækningen var ca. dobbelt så lang, så vi frem til nye oplevelser og indtryk. Ved grænsen fik vi igen tyske lokomotiver foran. De var, som alle andre vi havde set, betydeligt større end de fleste af vore hjemlige. Alle havde tilsyneladende gjort krigen med og havde adskillige gange været ramt

af projektiler fra lavtgående jagerflys hamrende maskinkanoner, men formentlig hurtigt sat i stand igen, idet man simpelthen påsvejsede plader på lokomotivets kedel. Men køre kunne de, og farten var ganske god, kun afbrudt af enkelte stop eller langsom kørsel ved reparationer på spor eller sporskifter.

Ved passage af Kielerkanalen havde vi håbet at kunne se et større skib gå igennem. Kanalen var, trods sænkning af forskellige skibe, igen gjort brugelig for den internationale skibstrafik. Praktisk talt alle broer og vigtige vejoverføringer i det meste af Slesvig-Holsten var blevet skånet af briterne, vel vidende, at man kunne få brug for dem selv ved den sidste fremrykning.

Da vi kørte gennem Hamburg var billedet det samme som dagene før. Vi var forfærdede, men efterhånden blev vi dog så hærdede, at vi også gav os tid til at spise lidt en gang imellem.

Ødelæggelsernes omfang har sikkert påvirket flygtningene lige så meget. De var som omtalt næsten alle fra Tysklands østlige områder, Østprøjsen, Königsberg, Danzig, Pommern osv. og havde ikke i krigens forløb oplevet nævneværdige luftbombardementer. Til gengæld havde de i løbet af krigens sidste 4-5 måneder været på flugt for de hurtigt fremrykkende sovjethære, været udsat for ufattelige lidelser, stridt sig frem ad isglatte veje, i snestorm og under beskydning fra fly i forsøget på at nå frem til kysten og komme om bord på et af de mange skibe som den tyske krigsmarine satte ind. Efterhånden som alt snævredes ind, forsøgte mange at komme over isen til Frische Nehrung. Da isen på det tidspunkt var under optøning, og der ikke altid blev holdt den foreskrevne afstand, blev nogle vidner til, at hele vogntog gik gennem isen. Skibene var

uden undtagelse fuldstændig overfyldte, både med civile flygtninge, sårede soldater, fødende kvinder og børn, som var kommet bort fra nærmeste familie. Da russerne tilmed nu i krigens sidste dage forsøgte at markere sig på den maritime front ved indsættelse af nogle få ubåde, skete der flere torpederinger med kolossale tabstal. Mange mistede her nære familiemedlemmer eller gode venner. Det skete også for nogle efter ankomst til vestlig tysk eller dansk havn, idet mange på grund af sygdom, udmattelse og ufattelige strabadser bukkede under efter ankomsten. Indtil 5. maj alene 6.580 personer, fra den 6. maj til 30. juni 7.362, og fra 1. juli til 30. september 1.566. Af disse var 7.307 børn.

Lad mig imidlertid komme tilbage til togrejsen på vej sydvestover, hvor vi passerede de store byer Osnabrück og Münster. På de store sporarealer i Münsters udkant så vi, hvordan der endnu lå væltede lokomotiver, filtret ind i skinner, der stræbte mod himlen i kunstfærdige slyngninger. Nogle lokomotiver stod på næsen, boret dybt ned i jorden, et helt fantastisk syn.

Efter at have passeret Ruhrområdet og senere Hamm og Hagen kom vi til Wipperfürth i nærheden af Wuppertal. I dette område var overgangen fra den ene by til den anden næsten umærkelig. Dengang kunne man køre med elsporvogn over mere end 100 km. Vi blev i området nogle dage og prøvede at køre i sporvogn ind til Wuppertal. I Wuppertal gik der en hængende monorail over floden, og den prøvede vi også at køre med. Den første aften var vi i biografen i nærheden af det sted, hvor toget holdt. Her kom også nogle af de flygtninge, vi havde haft med. Vi så en amerikansk eller engelsk film, synkroniseret til tysk tale. Biografen var fyldt. Vi fik også

Wuppertal, 1947

held til at finde lidt souvenirs, som vi betalte med hård valuta - ikke dollars, men medbragt dansk håndsæbe, 40 og 60%, og lidt cigaretter.

På transportens 4. dag påbegyndtes hjemreisen, som vi trætte af oplevelserne nu kunne tage lidt mere afslappet, enten ved vinduet eller henslængt på kommandovognens opstillede senge. Flygtningene havde heller ikke på denne tur skabt problemer for os. Alle havde været stiltfærdige og resignerede, som afspejlede den spænding, de sikkert alle havde til fremtiden på det

foreløbige nye opholdssted, langt fra den hjemstavn, de havde måttet forlade.

Da vort tog efter en ubesværet kørsel nåede tilbage til Padborg og de to store tyske lokomotiver nu holdt stille, løb jeg hen til lokomotivføreren og rakte ham et stort stykke ost med tak for en helt suveræn hjemkørsel. I hans røgsværtede ansigt viste sig et taknemmeligt smil, som jeg husker den dag i dag, 48 år efter.

Vi var nu nået til 2. december 1947, og der var endnu ca. 74.000 flygtninge tilbage i Danmark, men vi fik ikke besked om flere ture sydpå. Vi gik bare og ventede. På mine aftenvagter snakkede jeg en del med en af de tyske telefondamer og fik hendes livshistorie.

Faktisk var hun her i Danmark kommet på den »rigtige hylde«. Før flugten havde hun været ansat i Telefonamt Stolpmünde i byen af samme navn, som er beliggende i det østligste Pommern, ca. 130 km vest for Danzig. Moderen var død i 1943/44. Sammen med sin gamle far, som havde været rangermester i Deutsche Reichsbahn, var hun flygtet som tusinder andre. Til fods tilbagelagde de over 80 km langs kysten, passerede vandløb m.v., inden de fandt en båd og kom med et skib til Danmark, formentlig København. Hun huskede ikke - eller ville ikke fortælle - alle enkeltheder, men hun havde været en tid i Randers i tiden før kapitulationen. Her fungerede hun som Schwester, d.v.s. sygeassistenter, og var så senere kommet sammen med faderen til Kolding. Faderen var død den 7. november 1946 her i Kolding som følge af strabadserne under flugten, 67 år gammel. Han ligger begravet på Sdr. Kirkegård sammen med andre tyske flygtninge

Vores lille gruppe fik kort efter årsskiftet

1947/48 meddelelse om, at vi skulle tilbage til Fynske CBU Kolonne på Sandholt. Jeg fandt senere ud af, at telefondamen, hvis skæbne havde berørt mig, i 1948 fik tilladelse til at rejse til Sverige. Der var i Sverige behov for kvinder, der ville arbejde i huset og man efterspurgte derfor et antal tyske kvinder, der skulle opfylde visse uddannelseskraev, have en bestemt alder og et godt helbred samt være politisk ubelastede. Senere efterspurgte svenskerne tyske sygeplejersker på tilsvarende vilkår. Ialt rejste 900 tyske kvinder i alderen 17-40 år til Sverige for at arbejde som hushjælp, og ca. 100 for at arbejde som sygeplejersker.

Dette skulle foregå i al stilhed, idet man i den danske flygtningeadministration ikke ønskede, at der skulle rejse sig en stemning for at give flygtningene adgang til det danske arbejdsmarked! På den anden side ville man ikke modsætte sig disse udrejser, da enhver mulighed for at blive af med flygtningene skulle udnyttes!

Telefondamen kom i huset hos en stockholmsk ingeniørfamilie med 3 børn og blev der indtil sommeren 1950, hvorefter hun rejste hjem til Tyskland. Efter et kortere ophold i Slesvig-Holsten fik hun ansættelse hos en doktorfamilie i Hamburg, hvor hun var i mere end 35 år, nærmest som en Laura i »Matador«. I oktober i år kan hun fejre sin 80 års fødselsdag - én skæbne ud af de mange, som i nogle år ufrivilligt havde de i flygtningelejrene i Kolding.

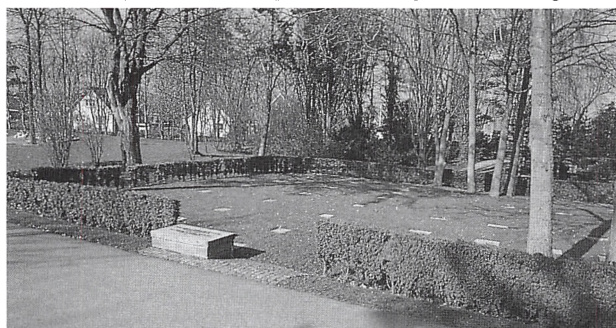
Under de tyske flygtninges ophold her i landet blev deres vilkår kommenteret i dagspressen, undertiden med karakter af hetz. At man ikke kunne have alle de mange tusinde flygtninge rendende rundt i det danske samfund var sikkert rigtigt, men frygten for, at de ville slå sig ned her,

var næppe rigtig. De flygtninge, jeg har haft lidt berøring med og kunnet iagttage, var kun interesseret i at komme til Tyskland, selvom det for de flestes vedkommende blev til den britiske zone med de største ødelæggelser.

De kom fra en nation, som havde været årsag til 2. verdenskrigs udbrud, havde påført andre lande kolossale ødelæggelser, uendelige lidelser og tab, været skyld i millioners død. Overfor Danmark havde denne nation tilsidesat alle regler om god opførsel og troværdighed. Som tyskere måtte de bære det fælles ansvar, men flygtningene, der dengang kom, var mennesker i nød.

Om de tyske flygtninge har historien vist, at nationen (Vesttyskland) efter sult, savn og nedværdigelse, i juni 1948, hvor Ludwig Erhardt bekendtgjorde, at Tysklands nye valuta fra den dag ville være D-marken, med ét slag fik nyt mod, uanset at de sidste flygtninge endnu ikke var hjemsendt fra Danmark, og selvom der fortsat strømmede millioner af mennesker ind fra øst, forflyttet eller bortdrevet. I den opvågning, som fandt sted, deltog alle flygtningene, først som nydende, men senere også som ydende, og bidrog således til den tyske genopbygning.

De tyske flygtninges grave på Sdr. Kirkegård i Kolding

Hverdagsliv under Besættelsen

af Schythy Sørensen

Når jeg skal fortælle om hverdagen under besættelsen, må jeg allerførst gøre opmærksom på, at levevilkårene og behovene dengang var helt, helt anderledes for en almindelig dansk familie, end de er i dag. Vilkårene vi levede under, var altså ikke en følge af besættelsen, men vores enkle hverdag blev gjort mere og mere besværlig for os, efterhånden som besættelsesårene gik.

Mørklægning og rationeringskort

Den 9. april 1940 var den dag, hvor lyset gik ud i Danmark. Der blev befalet mørkelægning overalt. Alle fik travlt med at købe sort papir i forretningerne, men det slap jo hurtigt op, så de første dage brugte vi aviser eller hængte tæpper for vinduerne. Eller vi gik bare i seng, når det blev mørkt.

Jeg var i lære på sidste år som frisør og gik hver aften på Teknisk Skole fra kl. 18 til kl. 21. Jeg mindes endnu den første aften, hvor vi fra skolen i Vesterbrogade kom ud i den totalt mørkelagte by. Alt gadelys og butiksllys var slukket, så vi famlede os gennem den bælgmørke by med hvidt armbind på frakkeærmet. Armbindet skulle gøre det lettere at få øje på hinanden, men alligevel ramlede vi ind i mange andre mennesker. Underligt nok var vi slet ikke bange, for vold kendte vi ikke noget til dengang.

Alt, hvad der kunne være farligt for den gående trafik, fik hvidmalede striber - kantsten, det

nederste trappetrin og lygtepælene, men det, der gjorde det nemmere, var nok, at man kendte sin egen by godt.

Den almindelige mening i sommeren 1940 var, at tyskerne nok snart ville forlade vores land igen, så ovenpå forskrækkelsen fortsatte hverdagen som førhen, men hurtigt med den forandring, at vi fik rationeringskort på de fleste fødevarer. De varer, der ikke var rationeret, fik de handlende kun meget små tildelinger af, og de handlende bestemte selv, hvordan de ville fordele dem. Vi lærte hurtigt at stå i kø for at få del i sådanne varer.

Boligforhold

I 1937 kom jeg i lære i Kolding som frisør og blev udlært i oktober 1941. I denne periode traf jeg min mand, Poul Sørensen, Kolding, der blev udlært som maler i 1939, og i februar 1942 blev vi gift. Min mand havde igennem lang tid forsøgt at få en lejlighed til os, men uden held, idet boligsituationen var håbløs.

Fra 9. april 1940 var alt boligbyggeri ophørt, derfor var det næsten umuligt at få en lejlighed eller bare et værelse.

De fleste nygifte startede med at flytte ind hos forældrene. Min mands forældre havde en lille lejlighed, der bestod af en stue, et soveværelse og et køkken. Intet badeværelse og wc i gården. Der

var ikke meget plads, for hvert rum var ikke meget større end et stort børneværelse er i dag, men der var også plads til os. Tre sov i soveværelset og tre sov i stuen, så der var en reden op og rydden væk med sengetøj hver dag. Det krævede en masse tolerance og hensyntagen af os alle, men det gik forbavsende godt, og selskab manglede vi jo aldrig. Vi havde det faktisk rigtig hyggeligt.

Efter to måneder lykkedes det for os at leje et meget stort værelse. Der var ikke køkken, men i vaskehuset var der opsat et køkkenbord med et gasapparat. Men vi var lykkelige, for nu var vi os selv.

Senere fik vi en lille pige og omsider også en to-værelses lejlighed i Rosengade 15. Den var på 36 m² og bestod af en stue med kakkelovn, et soveværelse uden opvarmning, et køkken med kun koldt vand i hanerne og til madlavning et gasbord med to gasapparater. Lokum i gården og fælles vaskehus i kælderen til afbenyttelse i 3 dage hver 3. uge samt et lille kælderrum til opbevaring af forskellige ting, vi ikke havde plads til andre steder. Vi følte, at vi havde vundet i lotteriet, da vi fik lejligheden. Den kostede 40 kr. om måneden, og det var ret billigt, for min mands ugeløn var 68 kr. eller 300 kr. om måneden. Telefon havde vi ikke, det havde almindelige familier ikke dengang. Skulle man ringe, det var normalt kun, hvis man skulle have lægehjælp, så lånte man telefonen hos købmanden eller bageren.

Madlavning

Det var virkelig svært for en nygift at stå med en fin kokebog med masser af gode opskrifter og så

Schythi og Poul Sørensen med datteren Birthe, 1943

opdage, at opskrifterne slet ikke passede til de varer, der kunne købes. I starten var det nogle underlige retter, vi fik, og jeg gav dem aldrig navn, før efter vi havde spist dem. Men min svigermor var god til at lære mig, hvad jeg skulle bruge, så efterhånden fik jeg lidt begreb om madlavning i krisetider.

Det er meget almindeligt i dag at bruge 200 g kød til en bøf. Dengang havde vi 200 g kød, der skulle strække til en hel uge, så bøfferne blev til rødbedebøf, kartoffelbøf og selleribøf med ristede porreringe, da vi ikke kunne få løg, og det stod der altså ikke noget om i min kokebog. En grøddag om ugen var almindelig og biksemad, hvortil man brugte hele ugens madrester tilsat kartofler og så en god klat syltetøj til – det smagte mægtigt godt. Kaffen var ristet korn, krydderierne var trøpulver tilsat 1% smagstilsætning, hvedemel og margarine fandtes slet ikke, heller ikke piskefløde eller sydfrugter

Gassen var rationeret. Brugte man over rationen, betalte man dobbelt pris og brugte man mere end 50% over rationen, blev der lukket for

gassen. Mange madretter blev kogt færdig i en høgasse, eller man kom aviser om gryden og anbragte den i sengen under dynen.

Tøj

Tøjbeholdningen for en kvinde bestod for det meste af 2-3 dagligkjoler, en søndagskjole og en fin kjole. De, der havde fået en ny frakke lige før krigen, fik ingen ny i de fem år, krigen varede, eller også blev den vendt, så vrangsidens blev til retside. Mændene havde to sæt arbejdstøj og to jakkesæt. Blev jakkesættet for slidt, blev det også vendt. Vi unge fik lært at passe på vores tøj. Alt blev lappet, stoppet og repareret i en uendelighed. Gamle strikkede trøjer blev trevlet op omkring et grydelåg og bagefter dampet over en kedel kogende vand, så det blev glat og kunne igen strikkes til noget brugbart.

Baby- og børnetøj var det sværeste at få. Vi fik et rationeringskort til spædbørnsudstyr, som man kunne købe i bestemte forretninger. Alt var fremstillet af cellulose, et meget slasket stof. Babytøj gik i arv under hele krigen, og man byttede ofte. Da jeg ventede vores andet barn, købte jeg af en gammel dame et hjemmehækket sengetæppe af rent bomuld for 80 kr. Det tog mig tre uger at trevle det op og dampe det. Af garnet strikkede jeg meget lækkert babytøj, og efter krigen købte en dame hele babyudstyret af mig for 800 kr.

Blomstrede gardiner blev til fine kjoler, slips blev vendt og brugt som pynt eller man syede morgensko af dem, men så var det også for at give dem i julegave. Gamle skjorter fik ny flip og opslag, og kunne de ikke bruges som skjorter længere, blev de til forklæder, som man broderede korssting på. Jeg havde ikke råd til en syma-

skine, så der gik meget tid med at holde tøjet i orden.

Luftalarmer og udgangsforbud

Som en del af dagligdagen måtte vi jo indrette os efter de befalinger, der kom fra regeringen og de sidste to år fra tyskerne.

Der var beskyttelsesrum i hvert eneste hus, altid i kælderen. Blev der luftalarm, løb husvagten (en af beboerne i vores opgang) rundt og bankede på dørene og så var det om at komme ned i kælderen i en fart. Vi slæbte på børn, tæpper, bøger, kaffe og noget spiseligt, for en luftalarm kunne godt vare mellem to og seks timer. Jeg var forfærdelig bange for at blive spærret inde, så da vi havde været i kælderen fem gange, blev vi oppe i lejligheden og lagde os med dynen under sengene. Men husvagten var gal, for han havde ansvaret for, at alle gik i kælderen.

Efter folkeopstanden i august 1943 blev der udgangsforbud fra kl. 8 om aftenen til kl. 6 om

Gården til Rosengade 15. Birthe Sørensen flankeret af Hanne og Ole Søltoft

morgenen. Men vi fandt hurtigt ud af, at skulle vi besøge vores venner, der boede i samme gade som os, så tog vi turen over de små plankeværker. Det opdagede tyskerne ikke, for det var jo i baggården, det foregik. Skulle vi til fest hos venner, der boede længere væk, måtte vi overnatte.

Selvstændig frisør

Min mand var som omtalt maler, men om vinteren gik han som de fleste andre håndværkere på understøttelse til 33 kr. om ugen, det var under halvdelen af en normalt arbejds løn (70 kr. om ugen i 1943), så der skulle spares op til vinteren.

Det første år af vores ægteskab havde jeg forskellige småjobs som frisør, men et fast heldagsjob var umuligt at opdrive. Ved en tilfældighed fik vi øje på nogle tomme lokaler i Munkensdam 5, og da der ikke var nogen frisør i området - de fleste saloner lå i bymidten - blev vi enige om, at her kunne jeg starte min egen salon. Det var i september 1943. Vi fik en ung pige til at passe vores lille pige og huset for 65 kr. om måneden. Frisørsalonen havde åbent mandag-torsdag 8-18, fredag 8-20 og lørdag 8-14. Prisen for en permanent var dengang 12 kr., klipning, vask og ondulering kostede 6,50 kr., men der kom mange kunder, så jeg købte mig hjælp i form af en elev.

En fredag eftermiddag i foråret 1943, hvor salonen var fuld af kunder - tidsbestilling brugtes ikke meget, da kun få havde telefon -var der pludselig ingen vand og ingen strøm. Flere kunder sad med vådt hår, så jeg ringede til kommunen, der oplyste, at tyskerne foretog udgravninger i Seest og derfor havde afbrudt for strøm og vand - ingen vidste, hvornår det kom igen. Min elev, der var i lære på sidste år og kunne nogle få

Frisørsalonen, Munkensdam 5

tyske gløser tilbød at køre til Seest og klage vor nød til tyskerne. Det lykkedes hende at gøre arbejdslederen forståeligt, at kunderne ikke kunne sidde med vådt hår, og han lovede hende så, at han efter ca. 30 min. ville åbne for forsyningen i 3 timer. Det skete også, men nogle af kunderne glemte alt om hår og skyndte sig i stedet hjem for at lave aftensmad og kaffe. Bagefter tænkte jeg på, hvor vanvittigt det var at sende en elev af sted for at tale med den tyske værnemagt. De kunne

have opfattet det som en provokation, men det gik heldigvis godt.

En dag i slutningen af 1944 stak en af mine gamle kunder mig det illegale blad BUDSTIKKEN. Jeg fik det hurtigt ned i en skuffe, og i midtspausen, hvor der aldrig plejede at komme kunder, tog jeg det op igen. Jeg var fordybet i læsningen, da der pludselig stod en tysker i døren. Han ville vide, om salonen også var for herrer. Da jeg svarede, at den kun var for damer, gik han igen. Jeg havde været heldig endnu engang.

Transportmidler

Man rejste ikke gerne uden for byen i den sidste del af krigen. Ingen almindelige mennesker havde bil, og togene gik som vinden blæste. Tyskerne havde forret på al togtrafik, og skulle et tropetog køre igennem, blev alle andre tog kørt ind på et sidespor og kunne holde der i timevis, indtil der igen var fri bane. I den sidste tid kunne bare angsten for togsabotage fratage en lysten til at forlade byen.

Cyklen var det eneste sikre befordringsmiddel, såfremt man kunne have den i fred. Der var personer, der var eksperter i at »skrælle« (afmontere) et par cykeldæk i løbet af ingen tid, så det handlede om at have kæder og hængelåse, der kunne forhindre dette. Håndværkerne kunne transportere uendelige mængder af værktøj og materialer på deres cykler og alle udflugter foregik på cykel.

Under hele besættelsen indrettede vi dagligdagen i takt med de forbud, der blev flere og flere, som årene gik. Sammenholdet voksede i samme

takt, og udadtil var vores gamle konge et fast holdpunkt. Vi lærte at tage en dag ad gangen, og i slutningen af besættelsen, da terror hørte til dagens orden, var vi glade for hver dag, der gik godt. Derfor var den 5. maj også helt eventyrlig, den dag, da vi igen fik friheden til at tænke og tale frit.

Nu kunne vi igen trygt benytte de offentlige transportmidler, og efter en tid kom togene til at køre til tiden igen. Tilbage var minefaren i de indre farvande og ved Vestkysten. Det varede flere år, inden den var elimineret. Langsomt, meget langsomt vendte vi tilbage til normale forhold. Den ene rationering efter den anden forsvandt, men bl.a. benzinrationeringen ophørte først efter 1950.

Poul Sørensen og sønnen Kurt foran Rosengade 15

Ure og briller i 100 år

af Lissa Kjær

I 1877 åbnede Niels Lauridsen urmagerforretning i Låsbygade 50. Inden den tid havde han haft urmagerværksted og salg på Seest Bakke. Han var født 2. januar 1843 af forældrene Kirsten Marie Hansdatter og husmand Laurids Jensen i Seest Vesterskov. Hvor interessen for urmagerfaget kom fra, og hvor han havde lært faget, vides ikke. Slægten, der bestod af gårdmænd og husmænd, kan føres helt tilbage til 1600-tallet i området Seest/Vranderup.

Ejendommen Låsbygade 50 (matr. nr 49), hvori urmagerforretningen lå, købte Niels Lauridsen i 1878, og naboejendommen nr. 52 i 1895. Disse ejendomme ejedes af familien til 1979. I Låsbygade lå der dengang mange store købmandsgårde. Her kom man fra by og land og handlede, og der er sikkert især blevet solgt mange lommeure.

Fra Seest havde Niels Lauridsen et ejendommeligt ur med sig til Låsbygade. Det var placeret i det lille vindue ved siden af det store udstillingsvindue helt frem til 1980. Det runde ur hang i et lyreformet kompensationspendul, og lyrens strenge var lavet skiftevis af zink og messing for at udligne temperatursvingningernes indflydelse på pendulets længde. Herved opnåedes en nøjagtig gang.

Niels Lauridsen døde i 1927, men forretningen bevarede sit udseende trods flere forskellige ejere indtil maj 1980, da den blev nedlagt.

Niels Lauridsen fik tre børn. Den yngste søn,

Hans, etablerede 2. juli 1918 »Fotomagasinet«, som nu ligger i Østergade og ejes af en nevø, Svend Jensen. Hans Lauridsen var bl.a. kendt for sine Koldingfilm. Niels Lauridsens datter Kirsti-

Niels Lauridsen og sønnen Hans Lauridsen, Låsbygade 50 (matr. nr. 49) ca. 1902. Uret med det lyreformede ophæng ses i vinduet til venstre

ne Marie blev gift med forfatteren Harald Tandrup.

Den ældste søn, Peter, tog eksamen i 1898 fra Den danske Urmagerskole i København. Skolen havde eksisteret siden 7. april 1875. Han etablerede sig som urmager den 24. oktober 1901 i Jernbanegade 20, men flyttede få år efter til nr. 8. Jeg blev født og boede i samme ejendom og er barnebarn af Peter Lauridsen.

I min opvækst og ungdom fulgte jeg urmagervirksomheden på allertætteste hold. På værkstedet sad der 3-4 urmagersvende og reparerede ure i mange afskygninger - store som små. Der var armbåndsure, lommeure, vægure i alle størrelser, bornholmerure og meget andet. Det var håndværk i ordets bogstaveligste forstand. Man skilte urene fuldstændigt ad, rensede dem i benzin, tørrede og smurte, isatte evt. nye dele, og samlede det hele sammen under en lup, der hang fast i øverste og nederste øjenlåg, en såkaldt urmagerlup. Urene blev repareret op til mange gange og genbrugt. En overgang var der så travlt, at vi måtte sende ud af huset til hjemmerekparatører rundt om i landet.

Min farfar kørte også to gange om ugen (onsdag og lørdag) ud til kunder og trak ure, f.eks. til Kolding Sygehus, Domhuset, Rådhuset, Sct. Nicolai Kirke og mange andre steder. Det var spændende at kravle op ad de stejle trapper i kirketårnet, og med et håndsving fik vi de store tunge lodder trukket op, så tårnuret kunne gå en uge igen. Kirkeuret blev skænket i 1874 af kancelliråd A.C. Dahl. Urhamrene blev fremstillet til heltime, halvtime og kvarterslag. Omkring 1970 blev det hele automatiseret, og vi ophørte efterhånden med dette. Mange private i store villaer

Urmager Peter Lauridsen

og på store gårde i omegnen fik også besøg af urmageren en gang om ugen for at trække de fine taffelure eller bornholmerure.

Under krigen i 1940-45 og i årene derefter var der ingen import af ure. Så da importen blev frigivet i 1952, kom der et vældigt opsving i salget.

Armbåndsurene, som havde været på markedet i mange år, blev det dominerende i salget, og lommeurene forsvandt langsomt ud af billedet. Der blev produceret mange smarte armbåndsure på fabrikkerne i Schweiz, og det blev moderne med ure i alle størrelser, både vægure, standure og små nipsure. Til konfirmationer og op til jul er der altid blevet solgt rigtig mange ure.

Jeg har ikke glemt, at der også blev solgt briller og optiske instrumenter og artikler i Peter Lauridsens urforretning. Det hørte med i en urforretning dengang.

Urmagerbutikken, Jernbanegade 8, ca. 1930. Fra venstre Metha Wolf, som var ansat 1920-1979, Gerda Lauridsen og Peter Lauridsen, som ejede butikken

Optikeruddannelsen fandtes ikke i Danmark, og briller blev lavet efter øjenlægerecept. Efterhånden fik man også ved selvstudier og erfaring lært at bruge en prøvekasse. Kunden fik et par prøvebriller på, og fra prøvekassen, som indeholdt alle styrker fra + og -0,25 dioptri, satte man glas i prøvebrillen og ændrede styrken ved at sætte eller aftage flere glas. Nu kunne urmageren selv udmåle en accepteret brille, og sygekassen refunderede det meste af udgiften. Flere urmagere/optikere havde færdiglavede briller, som

kunne prøves på stedet, og man fik brillen med hjem.

Optiske instrumenter, såsom barometre, uden- og indendørs termometre, hygrometre, lupper, læseglasser, kikkerter o.s.v. var en stor artikel, som især til jul blev solgt i store mængder. Jeg husker tydeligt, når vi pyntede til jul hver lørdag i december. Hele gulvet blev dækket med varer, og alle gardiner blev rullet fra, så de, der gik søndagstur, kunne se hele varesortimentet.

Som laugsskilt havde min farfar et rigtigt gade-

ur, som i dag kan ses, hvis man går fra Slotsgade til Østergade ved Lille Torv og ser ind i baggården til Jernbanegade 8.

Min farfar Peter Lauridsen fik tre børn. Den yngste, Inger, blev gift med tømrer Holger Westengaard. Den mellemste Gudrun forblev ugift og fik i 1935 svendebrev som urmager. Hun arbejdede i sin fars forretning og overtog den i 1951, da Peter Lauridsen døde. Lige fra sin tidlige ungdom dyrkede Gudrun gymnastik på Goon'es damehold og sluttede efter 45 år med idrætsmærket i guld med 23 sløjfer. Metha Wolf var som forretningsfører ansat fra 1920.

I 1979 blev urmagerforretningen solgt til to trofaste medarbejdere. I 1989 ophørte forretningen, som på daværende tidspunkt var eneejet af Anker Kristensen.

Peter Lauridsens ældste søn, Kay, min far, blev først udlært som urmager, men interessen var ved optikken. Han åbnede derfor sin egen forretning den 22. oktober 1929 alene med optik og optiske instrumenter. Forretningen, der kun var på 16 m² lå i Jernbanegade 1, i apotekets ejendom. Der var værksted i kælderen på ca. 8 m² og et lille kontor på en forskudt etage. I 1978 flyttede forretningen over på den anden side af gaden til nr. 8, hvor den befinder sig i dag. Den daværende urmagerforretning fik da vores gamle lokaler i Jernbanegade 1.

Fra åbningsannoncen i 1929 og til dags dato har vi samtlige udclip, annoncer, brevpapir, kassebøger m.m. En lang, lang historie om en handel og et fag, hvis uddannelse først blev godkendt i 1954. Fra dette år kom de første lærlinge i lære som optikere. Min far, Kay Lauridsen, var på et 5 uger langt kursus i Jena hos Zeiss i 1932.

Derefter kunne han kalde sig statseksamineret diplomoptiker.

I et afskærmet rum havde han apparatur til at udmåle øjnene med, samt en såkaldt synsprøvekasse. Der var ikke mange brillestel at vælge imellem, og på daværende tid var der absolut ingen mode i at gå med briller. Jeg husker også, der lige efter krigen flere gange årligt kom en øjenpuster et par dage. Han fremstillede glasøjne til de mennesker, der manglede et øje. Folk kom og satte sig, så han kunne se det raske øje,

Optiker Kay Lauridsen. Foto: Studio 14, 1978

Optiker Kay Lauridsen, Jernbanegade 1, 1956. Foto: P. Thastum

imens han ved en gasflamme varmede glas op og pustede et nyt glasøje, der lignede det raske øje i farve og facon.

Der skete og sker en rivende udvikling indenfor optik. Min far stod selv i butikken med min mor som hjælper til alt forefaldende arbejde samt regnskab og indkøb i de første 20 år. Derefter blev der ansat optikassistenter, unge damer, som blev oplært til at slibe glas i stel samt ekspedere kunderne. Kikkerter, termometre, lupper, læseglas, barometre og kompas var også omfattet af optikerens udvalg.

I 1966 kom min mand, Ove Kjær, der på daværende tidspunkt var el-installatør, i forretningen og gik 4,5 år i lære, hvoraf ca. 1 år var på skole i København. Fra dette år blev uddannelsen udvidet til at omfatte synsudmåling og kendskab til øjets sygdomme og anatomi. Så kaldtes man optometrist.

Der skete nu en voldsom udvikling. De store firmaer kappedes om at lave de tyndeste glas i store styrker, og glas i flere styrker med mindst forvrængning, glas med farveskrift o.s.v. Der gik mode i brillestel, nu skulle de være klædelige og smarte. De store modefolk som Christian Dior og mange andre fik man til at designe brillestel. Instrumenterne til udmåling af øjet blev elektroniske.

I 1980 døde min far, og jeg begyndte som min mor at gå til hånd og hjælpe til med alt forefaldende arbejde. Nu er det hovedsagelig dekoration og regnskaber, jeg beskæftiger mig med. Min uddannelse som børnehavelærer brugte jeg kun i 10 år. I 1993 blev vores ældste søn Klaus ansat i forretningen efter en læretid i Haderslev hos optiker Leif Nissen og en efterfølgende to års periode i Århus på Kontaktlinseinstituttet.

I dag har vi 6 uddannede optikere og 3 elever, som er fordelt i forretningen i Jernbanegade 8 og i filialen OPTIKJÆR i Kolding Storcenter, som kom til i 1993.

Min mor, Gerda Lauridsen er 91 år og stadig ivrig deltager i diskussionerne omkring forretningerne. Hun kan se sit livsværk gro og vokse videre i familien.

Det var i korte træk en families historie gennem 118 år, for hvem TIDEN og SYNET har været ledetråden til et godt og indholdsrigt liv.

Peter Eriksen og hans slægt

af Poul Erik Petersen

Som den flittige læser af Koldingbøgerne vil vide, var der også sidste år en artikel om Peter Eriksen skrevet af Aksel Kirk. På basis af sin morfars dagbog - han var husflidslærer - og artikler i Dansk Husflidstidende gav han en skildring af Peter Eriksens virke som husflidskonsulent. Grunden til, at der nu kommer endnu en artikel, er, at jeg som efterkommer af Peter Eriksen kan supplere Aksel Kirks artikel med en skildring af Peter Eriksens livsforløb i øvrigt.

Den levnedbeskrivelse, der her følger, er resultatet af et stort arbejde, og det har bestemt kunnet ses på telefonregningerne hos familien i et par kvartaler. Men det har været utroligt spændende. Og navnlig takket være tre halvfætre, hvis fædre i sin tid har interesseret sig for sagen, blev stofmængden efterhånden nærmest overvældende. Gennem dagbøger, breve og mange andre kilder kom jeg personen så nær, at jeg dybt beklager, at han døde 25 år, før jeg blev født. Han må have været et prægtigt menneske.

Den 18. september 1836 fødtes i Diernisse nær Fåborg en pige, som blev døbt Ulrikke Eriksen. Samme dag fødtes i Diernisse nær Hoptrup en dreng, som blev døbt Peter Johannes Eriksen. Begge blev utroligt nok tidligt adopteret af onkler, som boede tæt ved hinanden i Aller og Skovhuse nær Hejls. De gik i skole sammen, blev konfirmeret sammen, blev gift med hinanden og levede et langt og lykkeligt ægteskab og fik 11 børn.

Takket være en stamtavle udarbejdet af en tysk gren af slægten kan vi føre Peter Eriksens forfædre tilbage til 1630. De har været borgere i Haderslev og gårdmænd i Eisbøl vest for Haderslev. Slægtsnavnet var Ladegaard, men det blev droppet af Falle Erichsen Ladegaard, som var født i 1770, og som studerede teologi ved Københavns Universitet. Siden blev han præst på Føhr, diakon i Åbenrå, sognepræst i Løgumkloster og sluttelig sognepræst i Vejstrup-Hejls, hvor han virkede i 21 år.

I modsætning til forfædrene, der gennemgående kun fik 7 børn, efterlod Falle Erichsen sig 12 børn. En stor part af børnene drog sydpå og gjorde glimrende karrierer navnlig omkring Kiel. Den mest kendte efterkommer er nok Gerhard Stoltenberg. Andre blev på egnen og var meget danske.

Nr. 3 i præstens børneflokk med familienavnet Falle var født i 1802 i Løgumkloster. Han overtog ved sit giftermål i 1827 Ballegaard i Hejls, som præsten havde købt allerede i 1820erne under landbrugskrisen. Uvist af hvilken grund solgte Falle i 1834 Ballegaard og købte gården med det forunderlige navn Dumdelum i Diernisse. Her flyttede han så til med 4 børn, alle drenge, og her fødtes i 1836 Peter Eriksen.

Men i 1840 skete en økonomisk katastrofe, og Falle måtte gå fra gården. I en årrække ernærede han sig kummerligt som teglbrænder, men endte sine dage som krovært i Them, hvor en søn var

blevet i den grad velhavende gårdejer, at han købte landsbykroen.

Men børnene havde måttet fordeles til andre medlemmer af familien. Peter var så heldig sammen med sin elskede lillesøster Ananie, der var 8 år yngre, at blive adopteret af faster Jakobine og hendes mand gårdejer og sognefoged Enevold Anker, som kun havde en søn, Falle Anker, en halv snes år ældre end Peter. Ananie udvandrede med mand og 4 børn til Amerika. To af hendes børnebørn var i Danmark i 1938. De var da helt betaget af idyllen i barndomsegnen, helt specielt skovduernes kurren i Skovhuse, som Ananie havde fortalt om.

Peter Eriksen gik i Aller Skole hos den dygtige degn og skolelærer Sørensen, Ulrikkes plejefar. Ulrikke og Peter fulgtes ad hele vejen, samme klasse i skolen, konfirmeret sammen Palmesøndag den 4. april 1850, og efterhånden blev de klar over, at de var skabt for hinanden.

Tidligt stod Peters hu til at blive lærer, og han er nok blevet bestyrket i sine fremtidsdrømme som hyppig gæst i degnens hus. Som 16-årig kom han i huset hos degnen i Stepping, K.L. Kristensen, hvor han hjalp til i skolen og selv samlede kundskaber.

Det var således en velforberedt elev, der i 1854 startede på Lyngby Seminarium ved Grenå, hvorfra han 1857 udgik med hæder. Om livet på seminariet kan man få et indtryk i Evald Tang Christensens erindringer. Han begyndte, da Peter Eriksen sluttede, men havde de samme lærere. Dagbogen fra seminarietiden fortæller om en levende alsidig undervisning fjernt fra den »sorte skole«.

Direkte fra seminariet startede Peter Eriksen som andenlærer i Vonsild, indtil han i 1858 kaldedes til lærer på Årø.

Peter Eriksen var nu blevet 22 år, og han flyttede til Årø med 14-årige søster Ananie som husholderske, men i løbet af det år, han virkede på Årø, blev han gift med sin Ulrikke. Vielsen foregik den 24. juni 1859 i Aller Kirke.

Frovin Jørgensen skriver i Kolding Byrådsårbog for 1978 om skolevæsenet på Årø, at embedet var så lille, at en familie næppe kunne leve deraf. Lønnen var 3 tdr. rug, 2 tdr. byg, 3 læs halm, 2 læs hø, 18 læs tørv á 800 stk. og 30 rdl. i rede penge, dertil et tillæg på 10 rdl. på grund af den ringe løn, fri bolig med tilhørende kálhave og en jordlod så stor, at skolelæreren kunne holde en ko og 3 får. Til gengæld skulle han passe bøndernes får oppe på Korsø, d.v.s. sørge for, at de blev flyttet.

Der var 48 børn i skolen, og det første, der skete, var, at Peter Eriksen fik lov til at dele dem i to hold, 22 i det ældste og 26 i det yngste.

Og her kom Jens Skrædder i skole, beretter Frovin Jørgensen. I Jens erindring står lærer Eriksen som en høj kraftig mand, der gjorde sig megen umage i skolen. Hver søndag formiddag gik han en lang tur i markerne, tænkte over religiøse spørgsmål og lavede en prædiken, som han om eftermiddagen holdt for de gamle på øen, der ikke kunne komme i kirke inde på fastlandet, og det gjorde han lige så godt som præsten, føjede Jens til. Jens holdt meget af lærer Eriksen.

En bestemt begivenhed bed sig fast i erindrungen. Det var februar måned. I frikvarteret havde drengene fået lov til at gå ud. De talte om, at åen vist var frosset til. Det kunne være morsomt at gå en tur på den. Seks drenge besluttede at prøve isen, men da de nåede tilbage til skolen, var døren låst. Efter en tid lukkede lærer Eriksen op, ikke for at lukke dem ind, men for at give dem

besked om at gå ud i hegnet og skære sig hver en kæp. Jens skar sig en lille en på en alens længde, men hans fætter Peder sagde: »Den er for lille«, selv tog han en stor granstang på en favns længde. Inde i skolestuen stillede de op to og to og marcherede op til læreren. »Hvem vil være den første? Vil du Peder?« spurgte læreren. »Ja«, svarede Peder og lagde sig over lærerens stol og ventede på slaget af den lange stok, men der kom intet slag. Da han drejede hovedet, sænkede læreren stokken og sagde: »I ved børn, at jeg kan ikke slå jer, men jeg vil bede jer huske at blive gode mennesker«. Denne lille begivenhed gjorde et stort indtryk på skolebørnene. De så, at deres lærer var en god mand, og Jens glemte det aldrig.

Både skolehuset, boligen og degnejorden var i en jammerlig forfatning, som også var skyld i, at forgængereren havde forladt embedet. De stærkt indgiftede gårdejere på øen manglede vilje til at gennemføre det lovede nybyggeri, så da chancen bød sig i 1860 for at blive førstelærer i Ødis Bramdrup, slog Peter Eriksen til. Her var skole-distriktet nylig blevet delt, og skole og bolig var næsten nye. Embedet lønnedes med fri bolig med have, 120 rdl., 4 tdr. rug, 3 tdr. byg, 24 læs tørv eller 6 favne brænde til eget og skolens brug, 3 læs hør, 2 læs halm samt land til 2 køer og 4 får.

Her oplevede Peter Eriksen Sønderjyllands voldelige sønderlemmelse i 1864. Kun 8 sogne af Haderslev Amt lagdes til Vejle Amt og 4 sogne til Ribe Amt. Ødis Bramdrup blev ved Danmark, men Peter Eriksen var med i sønderjydernes tog til København i 1865. Den lille bog om »Slesvigernes besøg i København« beretter om Peter Eriksens tale ved Frederik VII's kiste, hvor han

Peter Eriksen

indledte med »Brat af slaget rammet« og igennem sin smukke fremsigelse og hele personlighed i den grad greb tilhørerne, at sjællændere og slesvigere rakte hverandre hånden til besegling af, at deres fælles mål var at se dem genforenede, som ønskede at være ét.

Men ikke alene nationalt var 2. halvdel af 1800-tallet en voldsomt turbulent periode. Også politisk var modsætningerne store, specielt i provisorietiden efter 1866-grundloven. Og Peter Eriksen var bestemt ikke begejstret for højremænd. Men stærkest engageret var han nok i

Vejstrup skole

skolens udvikling, den sorte skoles krampe-trækninger og det frie ords fremgang.

Otte år blev det til i embedet i Ødis Bramdrup. Børnetallet voksede, og der blev bygget et klasseværelse til og en lejlighed på loftet, og der blev ansat en andenlærer.

Men i 1868 skete der forandring igen, og nu var det en hel lille familie med 4 børn, der drog til Vejstrup for at overtage embedet som første-

lærer. Ikke alene et stort og godt embede, men oven i købet beliggende i barndommens land. 21 år blev det til i Vejstrup, 7 børn fødtes i familien, så det blev til 8 døtre og 3 sønner, der nåede til skelsår og alder. 2 børn døde som spæde, en datter som 8-årig. Selvom embedet i Vejstrup hørte til de gode embeder, var det nødvendigt med stor tarvelighed og nøjsomhed, navnlig efterhånden som børneflokkens blev stor. Og når deg-

nelodden og -haven nødvendigvis måtte udnyttes til det yderste, samtidig med at et krævende embede skulle passes, var der også brug for en helt utrolig flid.

En af de ældste døtre, Angelika, fortæller, at der dyrkedes rodfrugt i udstrakt grad. Børnene lugede roer og gulerødder, liggende på knæene, med ømme knæ og værkende rygge, men når hun kom dødtræt hjem, tog far hende om skuldrene og opmuntrede hende, så hun fik noget af sit mod tilbage. Hun fortalte også, at der til hele den store børneflok kun var et par sko, som de så måtte enes om at bruge. Angelikas tur til at bruge dem var, når hun en gang ugentligt gik til spilletime i Christiansfeld. Det var et hjem med klaver. Børnenes løn for arbejde i marken var 2 øre om ugen, men så fik de til gengæld ikke sukker i kaffen, det ansås for en unødvendig luksus. Da købmanden bebredede Peter Eriksen, at han unddrog børnene sukker, som var sådan et fortrinligt næringsmiddel, blev kaffen serveret med sukker og fløde, 2-øren til gengæld inddraget.

Fra Vejstrup-tiden har vi 3 dagbøger, som dækker perioden fra 1877 til 1882. De tegner et billede af et par, Ulrikke og Peter, som har udfoldet en helt usandsynlig flid i hus og mark og have. Også af en børneflok, som blev opdraget til flid og nøjsomhed. Og af et meget gæstfrit hjem med et rigt familieliv i sand grundtvigsk ånd med sang og musik. Der var 3 køer i stalden og en hest, der hed Lise. Der var får, og man opdrættede også grise, som man lejlighedsvis solgte for 30 øre pr. pund levende vægt, når de vejede ca. 200 pund. Der var 3-sædet stadsvogn og arbejdsvogn og kane, for dengang var der nemlig vintre til.

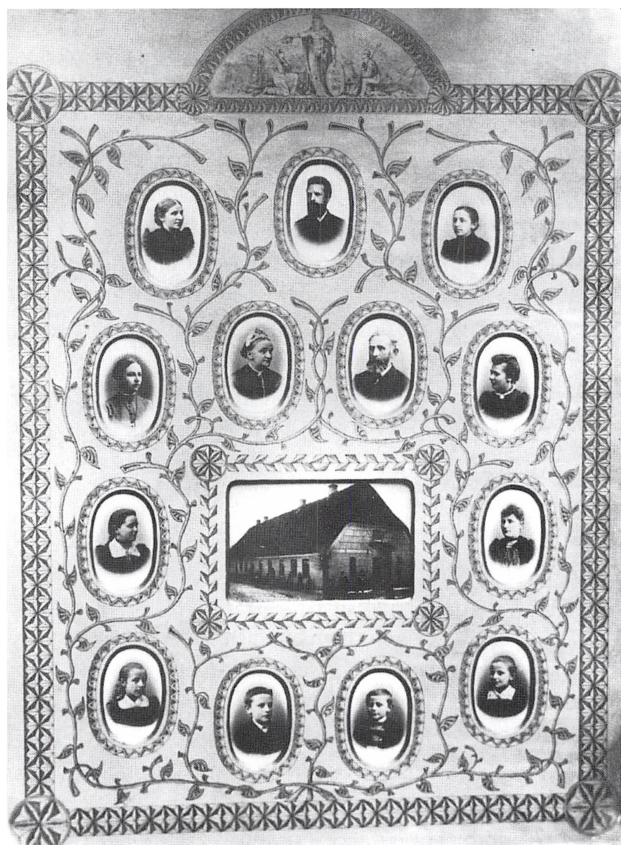
Den gamle skole var nabo til kirken, lå ud for kirkegårdens nordøstlige hjørne. Desværre er

den revet ned for ikke ret mange år siden. Tilbage står kun et lille hus, som dengang var vaskehus. På grunden kan man tydeligt se bygningernes omrids. Derimod ses ingen spor af de to haver. Prydhaven med masser af forskellige frugtræer og køkkenhaven. Peter Eriksen podede selv frugtræer og solgte dem siden for 1 kr. pr. stk. Det lyder billigt, men det var samme beløb, som han gav en mand for en hel dags arbejde i marken. Selvforsynende bestræbte man sig på alle områder for at være, så man havde alle de almindelige afgrøder i have og på mark. Men også mere eksotiske ting som meloner og agurker i mistbænk blev der tid til, og noget så sjældent som rosinblommer. Brændslet sørgede man selv for, man skar tørv, 11.000 stk. pr. år, og kørte i skoven efter kvas. Man kørte til stranden efter sand og efter tang til at dække kartoflerne med.

Bagningen var noget af et familieforetagende, men man bagte også af 3 skæpper rugmel, der svarer til godt 50 liter. En gang forsøgte man sig med majsmel, men det blev en fiasko. Hvedebrødet har Peter Eriksen nok ikke været involveret i, for det nævnes ikke i dagbogen.

Kirken lagde beslag på meget af degnens tid. Alle gudstjenester var han involveret i, og indimellem måtte han selv klare gudstjenester og begravelser, ligsyn i massevis og kirkebogen ikke at forglemme. Dagbogen beretter om en bispevisitsats. Den gamle 74 årige bisp var rigtig rar, men han skulle jo have sine små bemærkninger gjort: Jeg skulle ringe 3 gange til gudstjeneste. Jeg måtte ikke sige »lad os alle bede« men »lader os alle bede«. Jeg måtte ikke sige »dej« og »mej« og »sej«, men »dig« og »mig« og »sig«.

Lidt ekstra indtægter til den store families underhold klaredes på mange måder. Han skrev

Peter og Ulrikke Eriksen og deres børn med Vejstrup skole i midten

kontrakter for sognebørnene og testamenten. Af og til var han ude for at afstikke en have. Men først og fremmest udfoldede han i vintertiden en flittig virksomhed som foredragsholder. Og emnerne skiftede gennem årene. De første mange år var det kristelige foredrag, og de var værdsat, der kom mange tilhørere.

Kolding Folkeblad skriver i 1877 om Peter Eriksens stærkt besøgte bibelske foredrag, som

man skattede ved på 10 års dagen for hans tiltrædelse at overrække ham en sofa, et par malerier m.m. 8-9 år tidligere havde han for en lignende virksomhed modtaget et smukt taffelur. Siden blev emnet landbrugsforedrag for landmænd til 10 kr. pr. stk.

Indimellem blev der tid til at tage initiativ til at starte en hesteforsikringsforening, hvor Peter Eriksen havnede i bestyrelsen og blev administrator. På samme måde gik det med brugsforeningen, hvor han blev sekretær og drog med på indkøbsrejser. Han fandt ud af, at det kunne betale sig at købe ind i Tyskland, d.v.s. Christiansfeld og Haderslev. Embedet var lønnet med 160 kr. om året.

Efterhånden blev det husflidssagen, der først og fremmest interesserede. Fra 1848 havde den gode gamle husflid været på retur i Danmark. Men i 1880 stiftedes Dansk Husflidsselskab. Peter Eriksen var med fra første færd. Han startede husflidsskole i Vejstrup, og han blev medlem af landsforeningens bestyrelse. Mange aften gik i værkstedet med bogbinding, træskæring, paparbejde og mange andre gøremål. I marken dyrkede man sin hør, som man siden rødne, heglede, skættede, spandt og vævede. Man avlede sin egen uld, som man kartede, spandt og vævede. Ulrikke startede syskole den 14. maj 1879, og til sin fødselsdag den 18. september fik hun en symaskine.

Hurtigt blev Peter Eriksen en meget anvendt foredragsholder for husflidssagen, og i 1889 bevilgede Rigsdagen et embede som husflidskonsulent, der for Peter Eriksen betød 8 meget lykkelige år indtil hans død i 1897.

I brev til søster Ananie i Amerika fortæller Peter Eriksen om sin nye status. Familien er flyt-

tet til Kolding, bor i Dalbygade i en stor 5 værelses lejlighed med alle bekvemmeligheder og luter nye møbler. De fire yngste børn bor hjemme og går i byens bedste skoler - det koster mange penge. Men det var vemodigt at forlade det yndige gamle hjem i Vejstrup skole med de dejlige haver. Da embedet blev opløst ledigt, meldte der sig 59 ansøgere, men hvem fik det? Den yngste af dem alle, Peter Eriksens svigersøn, Niels Bundgaard. Det var en glæde, også at kunne bevare tilknytningen til det gamle hjem.

Mathilde og Niels Bundgaard blev dem, der i særlig grad førte slægtens sangtraditioner videre. Det samme gjaldt deres børn, Helga - gift Grell - og Peter, og helt specielt Peters søn, skuespilleren og sangeren Poul Bundgaard.

Peter Eriksen fortæller, at han får 2400 kr. om året af staten og alle rejser godtgjort efter regning, 2. klasse jernbane og 1. klasse dampskib. Året før havde han holdt 97 foredrag, og når han kom hjem efter 3 eller 4 ugers rejse, var han og Ulrikke så glade for hinanden som kærestefolk.

På rejserne fandt han lejlighed til at besøge sine brødre i Them, Randers, Rudkøbing og Haderslev, dog ikke bror Erik i Kiel. Og de døtre, som var spredt over landet, fik også besøg af den gamle far.

I Kolding blev Peter Eriksen frimurer. Selv var han meget begejstret og ønskede, at det var sket 30 år tidligere. Men Ulrikke var mindre begejstret, hun havde dog ikke troet, at hun skulle opleve, at Peter havde hemmeligheder for hende.

Gennem årene havde Peter Eriksen problemer med øjnene. Og i 1896 blev det helt galt. Han måtte underkaste sig en svær øjenoperation i København, det ene øje »mistede al sekræft«. Men inden han var fuldt restitueret, stødte

anden sygdom til, og kun 60 år gammel døde han 2. februar 1897, og begravedes den 8. februar fra Vejstrup Kirke. På Vejstrup Kirkegård står stadig den kæmpestore gravsten, rejst af husflids-sagens venner, med Peter Eriksens valgsprog »Arbejde adler manden«.

Ulrikke flyttede til en mindre lejlighed på Dyrehavevej, siden til Ejlersvej nr. 12, hvor hun boede sammen med to af døtrene, indtil hun døde i 1924, 88 år gammel.

Ved 100 års mindefesten i 1936 hos familien Grün i Strandhuse - moster Katrine, gift Grün, var en datter - hvor 60 ud af 80 mulige efterkommere deltog, priste »nr. 13« i flokken sit barndomshjem. Hun priste moderen for dygtighed og utrolig flid og faderen for godhed og mildhed. »Selv når man straffede var det med mildhed, et kærligt blik bragte os til stilhed«.

At være en del af en så stor familie har været noget ganske særligt. Det var spændende i min barndom i 1920'erne og 1930'erne at gå på opdagelse i min fars forretning Carl Petersen Manufakturhandel i Østergade, men der var mange andre steder at gå hen inden for familiens kreds.

Den gamle oldemor Eriksen husker jeg kun dunkelt, men hun var lidt skrap på sine gamle dage og kaldte mig pilfinger. Derfor stod hun for mig noget i skyggen af mine andre oldeforældre, hospitalsforstander Jens Jensen og hans kone på Sct. Jørgens Hospital, der havde en pragtfuld stor have ned til Slotssøen.

Deres søn, Carl Jensen, var min morfar, malermester i Skolegade og gift med Peter Eriksens datter Ulrikke. Det var også et børnerigt hjem, der var 7 børn, og trods beskedne rammer var der stor hjertevarme og familiesammenhold. Kun tre af børnene blev i Kolding. Min mor

Ulrikke Eriksen med ti børn, fotograferet før 1918. I bagerste række fra venstre: Ulrikke, Matilde, Peter, Carl, Nie, Anna. Sidende fra venstre: Hedda, Angelika, Ulrikke Eriksen, Annemarie, Katrine

Elna, Hedda, gift med Chr. Jørgensen på Auto Centralen og malermester Chr. Jensen, som førte det gamle firma i Skolegade videre.

På Ejlersvej boede to af Peter Eriksens døtre, moster Nie, som tidligt blev enke, og moster Hedda, som var den første kvinde, der gjorde karriere i Kolding Folkebank som kasserer. Hun blev gift sent med direktør N.P. Nielsen fra Syd-jydsk Trælasthandel.

Onkel Peter havde været tomatgartner i England og vendte hjem og fik tomatgartneri i Mårslet, men det gik ikke, vistnok fordi det var for tidligt, der var ingen forbrugerinteresse. Så han vendte tilbage til Kolding til et lille hus med en mark på Seest Bakke. Her dyrkede han først og fremmest radiser, som han kørte til byen på sin budcykel, og hvis grønthandleren ikke ville betale prisen, røg radiserne i åen på hjemvejen. Han

kom også og hjalp i vores store have på Fynsvej, og jeg tror nok, at han grundlagde min haveinteresse.

Moster Katrine, gift Grün, regerede i Strandhuse med restaurant og badeanstalt, og her færdedes jeg dagligt i sommertiden og lærte at svømme hos Michael Madsen. Det foregik på en briks på 1. sal, og når tiden var inde, fik man et bredt bælte om maven, blev tøjret til en tyk fiskestang, og så gik Michael Madsen frem og tilbage på broen og holdt eleven oven vande. Det gule porcelæn og den vidunderlige sukkerbrøds-kage mindes jeg med glæde. En skam, at virksomheden måtte nedlægges, men sønnen, Ulrik, døde ung, og døtrene blev gift, Kamma med Cenius Lebech fra Kildegård i Lunderskov, og Eva med guldsmed Sv. E. Thomsen i Adelgade.

Peter Eriksens ældste søn, Magnus, drev med succes en tekstilforretning i Christiansfeld, men døde allerede 1907. Hans eneste datter, Margrethe, kom i lære på Brødremenighedens hotel i Christiansfeld hos familien Peters. Da hun også

tidligt mistede sin mor, drog hun til Königsfeld, hvor familien Peters datter drev en kunst- og husholdningsskole. Her virkede tante Grethe i mange år som husholdningslærer. Jeg mindes tydeligt den feststemning, der greb hele familien, når tante Grethe kom hjem på sommer- og juleferie. Et år medbragte hun sin veninde, Liesel Rinderspacher, med det romantiske resultat, at Liesel blev gift med malermester Chr. Jensen. Forholdene i Tyskland udartede i den grad, at tante Grethe skulle indlede sine timer med Hitler-hilsen. Og dér trak hun grænsen. I 1938 drog hun hjem til Danmark, og efter to år på Ankerhus Husholdningsseminarium overtog hun i 1941 Borrehus Husholdningsskole, hvor studiekammeraten Gudrun Gundersen blev en uvurderlig støtte.

Borrehus Husholdningsskole blev herefter stedet, hvor Peter Eriksens store antal efterkommere samledes. Her var både husrum og hjerterum, og med Gudrun Gundersen som den energiske organisator mindes jeg utallige dejlige fester,

Grüns Restaurant og Badeanstalten i Strandhuse

hvor vi fik lejlighed til at møde selv fjernere slægtninge. Det er vemodigt, at heller ikke Borrehus længere eksisterer i sin gamle form. Men minderne har vi. Om en skole, et hjem præget af grundtvigsk ånd, af en stærk nationalfølelse og kærlighed til Sønderjylland, altsammen holdninger, som nok er taget i arv fra Peter Eriksen i Vejstrup Skole. Og helt specielt mindes jeg den tradition på Borrehus, at vi sang den julesang, som Peter Eriksen havde skrevet til melodien »Oh Stjerne hav Tak«. Den synges stadig omkring juletræet i mange af slægtens hjem:

Er Dagen lidt kort og Fuglenes Kor
forstummer i Skovene hvide
der er ingen Glæde en Dag saa stor
som Glæden ved Juletide.
Da kommer en Sommer med Lys og med Grønt
og med Sang

Da grønnes ved Arnen et Træ med Glans
det skinner af Lys i Skare
dog skønnere tindrer en Straalekrans
i Børnenes Øjne de klare,
da sjunge de Unge, de Gamle istemme med Fryd

Saa rejse vi sammen til Østerland
fra Sorig og Kaarene trange
som Snekke for Sejl os bar over Strand,
os løfter de glade Sange,
i Skare vi fare, saa lette som Fuglen i Sky

Vi lejrer os udenfor Betlehem,
hvor Hyrder til Hvile sig lagde,
et Sendebud daler fra Glædens Hjem
oh, hører I dog, hvad han sagde:
»For Eder, for Eder, en Frelser i Dag er født«

*Husholdningsskolen Borrehus ved 50 års jubilæet i 1958.
(Foto: N. Lisberg)*

De byggede Kolding

af Vivi Jensen

I midten af forrige århundrede kom der for alvor gang i Koldings vækst. Byen havde fået en ny havn i 1843, fra 1866 var der jernbaneforbindelse med Fredericia og Hamburg, og otte år senere førte sporene så langt nordpå som til Frederikshavn og vestpå til den nye eksporthavn Esbjerg. Af meget stor betydning var det også, at byen havde fået et nyt, stort og rigt opland mod sydøst, nemlig de otte nordslesvigske sogne, som var blevet tillagt Danmark som kompensation for de såkaldte kongerigske enklaver i Sydvestslesvig, som Danmark måtte afstå sammen med det øvrige Slesvig og Holsten, da Prøjsen i 1864 havde vundet krigen. Loven om næringsfrihed, der kom i 1857, gav øgede muligheder for oprettelse af nye virksomheder.

De gamle, lave huse langs byens gader blev for en stor dels vedkommende erstattet med grundmurede huse på to eller flere etager, af og til udsmykket med tårne og spir. Der var masser at lave for byens murermestre, så murersvende var efterspurgt og måtte ofte hentes langvejs fra. Lokalhistorikeren, redaktør P. Eliassen har en gang omkring 1910 nedskrevet forskellige håndværkererindringer. Han interviewede bl.a. den fremtrædende murermester S.L. Gynther, der beretter: »Der var, navnlig i murer- og tømrerfaget en mængde tyske svende. Da byggeriet her i byen i 1850erne rigtig kom igang, var der så mange tyske svende, at på arbejdspladserne tal-

tes ofte kun tysk. Så det er sket, at jeg er kommet hjem og har - fortsat på tysk! Der var kun ganske få danske svende i disse fag, mest bosatte folk«.

Murersvendene indtog dermed en forholdsvis stærk position. De havde ikke svært ved at få arbejde, og kun i de koldeste og mørkeste vintermåneder var der arbejdsløshed. Disse måneder brugte de ugifte svende ofte »på valsen«. Det sparede på kostpengene, for når en vandrende svend ankom til svendelaugets hus, var han sikret et måltid mad og et krus øl, og han kunne forhøre sig med hensyn til byggeaktiviteten på stedet - måske var det værd at vende tilbage hen på foråret!

En egentlig fagforening for murersvende stiftedes først i 1893, men fra 1885 kunne man melde sig ind i Jysk Murer- og Tømrerforbund. At der allerede tidligere var blevet gjort forsøg på at regulere arbejdstider og lønninger, kan imidlertid ses af et dokument, der findes på Museet på Koldinghus. Det drejer sig om et noget krøllet folioark, hvorpå en person, hvis navn vi ikke kender, har optegnet det, der skulle ligge til grund for en aftale mellem Koldings murersvende og -mestre.

Indholdet skal citeres i sin helhed, fordi det ikke alene kaster lys over tidens arbejdsvilkår, men også over de mange former for udsmykninger, som vi kan se, når vi færdes rundt i byen og i de indre forstads kvarterer.

Ord- og tegnforklaring:

16 skilling = 1 mark. 6 mark = 1 rigsbankdaler

□ = kvadrat

“ betegner tommer. 24“ = 1 alen = knap 63 cm.

Kantet parentes angiver, at indeholdet er tilskrevet med afvigende håndskrift.

Indbyrdes Love, og Priiscurant

Oprettet og vedtaget af samtlige Muurmestre og Muursvende i *Kolding*.

Vi samtlige Muurmestre har vedtaget at betale Muursvendene nedenstaaende Priiser fra 1ste Martz 1872.

Dog undtages de Svende der i Aaret 1871 ikke har faaet samme Dagløn som de Almindelige Muursvende eller rettere som de Fleste, og som for Tiden har fast Ophold i *Kolding* eller i *Kolding-Landsogn*.

Ligeledes har vi samtlige Muursvende vedtaget og forpligter os herved til ikke at Arbeide for Egen Regning under den Dagløn vi faaer af Mestrene samt Mesterselairen. Enhver Svend som overtræder de forpligtelser skal betale 1 Rdl. Skriver En Rigsdaler R.M. i Mulkt til (herefter følger tre linier, der ikke er udfyldt).

I Dagløn

I April (fra KL 6 Morgen til 7 Aften)

Mai, Juni, Juli, August, og September. Daglig.

I Martz og October (pr. Arbeidstime efter 7)

I Februar og November Do

I Januar og December Do

(Spidsetid som sædvanligt)

I Acordt.

1 □ Alen 1/2. Steens-Muur muret i Kalk

1 ditto 1. Steens ditto

Låsbygade 23-25. Husene har pudsede facader med hovedgesimser og formstensfriser, og under vinduerne er der henholdsvis malede og plastiske dekorationsfelter.

Rbd.	M.	sk *
1	1	
1		8
1		
	5	8
		7
		12

1 ditto	1 1/2 Steens ditto		1
1 ditto	2 Steens ditto	1	3
1 ditto	2 1/2 Steens ditto	1	6
1 ditto	3 Steens ditto	1	9
Muures derimod i Cement betales det efter Overenskomst.			
1 løbende Alen	9/9". Skorstensrør	1	
1 ditto	18/18". ditto	1	8
1 ditto	4 1/2 /9". Emrør		12
En Almindelig	18/18" Skorstenspipe indtil 12 Alens høide at mure og feye	15	
1 ditto	9/9" ditto ligeledes	12	
1 □ alen	Muurstengulv at lægge paa Fladen i Sand		6
1 ditto	paa Fladen i Mønster ligeledes i Sand		8
1 ditto	paa Høikant i Sand		12
1 løbende alen	Hovedgesims indtil 12" høide at trække	1	8
1 ditto	indtil 3/4 Alens høide	2	
Baand. Sokkeler. Lisener. Schweranger. og Solbenke. m.m.		1	2
1 ditto	Indvendig Gesims uden Fries 4 a 6" høi	1	14
for hver Tomme	Gesimsen er høire tillegges pr løbende Alen		1
1 ditto	Fries under Gesims for hver Tomme i Høiden		1/2
1000 Stk	Tagsteen paa almindelig Tag at indfuge og paalægge Mønning	15	
1000 Stk	ditto med Skotrender og skraae Hjørner. m.m.	18	
1000 Stk	ditto at Understryge	24	
1 □ Alen	Facade at fuge med glatte og skaarne Fuger		8
1 ditto	ditto at fuge med Fremstaaende Fuger		10
1 ditto	ditto at pudse glat med Cement	6	
1 ditto	ditto » » med Kalk		5
1 ditto	ditto glat Cement puds skaaren i Quadrer		12
1 □ Alen	Muur at berappe og afpudse med Kalk		3
1 ditto	Gibsdække eller Bræddevæg at pudse med Kalk		7
1 ditto	Vægge at pudse med Kalk		5
1 ditto	ditto at pudse med Cement		6
1 ditto	Vægge at berappe og afkoste		2 1/2
1 ditto	Gibsdække at Hvidte Eengang		1
1 ditto	Gibsdække og Hvidte Eengang		3/4
Herunder er med afvigende skrift anført: ovenstaaende Forslag kan ikke tages tilfølgende for vort vedkommende.			

S.L. Gynther M. Nielsen Ioh. Petersen HP Hansen

Dokumentets tilblivelse aflæses af skriften. En skrivevant person, der dog ikke helt mestrede brugen af store begyndelsesbogstaver, har smukt og pertentligt nedskrevet forhandlingsresultatet, der så er blevet drøftet mestre og svende imellem. De to indskud, der handler om arbejdstid og spisetid, er skrevet af en anden, mindre skrivevant person, utvivlsomt en repræsentant for svendene.

Til trods for alderen er det ikke ukendte problemer, der berøres. Svendene ønsker at sikre sig

Et kig fra Søndergade op mod Rindøbanen/Helligkorsgade. Alle husene er fra midten og sidste halvdel af 1800-tallet. Porten i Helligkorsgade er omsat med cementpuds skåret i kvadre. Facaden har lodrette lisener. Prydfrontonen på taget blev nedtaget for få år siden. Tv. ses Steinfaths Blikkenslagerforretning. Dette hus var intakt indtil denne sommer, men en ombygning har nu ødelagt et af byens sidste huse med forretning i mezzanin-etagen. Den karakteristiske høje sokkel er brutalt blevet borthugget til fordel for en moderne butiksfacade.

en ensartet løn, uafhængig af, hvem de arbejder for, og de erkender, at lønnen må være mindre om vinteren, hvor arbejdsdagene er korte. Ud over grundlønnen vil de have faste akkorder for definerede arbejdsopgaver, så der ikke skal forhandles i hvert enkelt tilfælde, med muligheder for løntrykkeri. Til gengæld tilbyder de at give afkald på privat at gå ud og underbyde mestrene - sort arbejde er ikke en moderne opfindelse. Det ligner derfor et godt stykke fagpolitisk arbejde, for der må have været opnået enighed med repræsentanter for mestrene, da en indledning som den foreliggende ellers ville have været utænkelig. Afsnittet, der handler om »svende, der i året 1871 ikke har fået samme dagløn« er mere tvetydigt. Har de mon fået mindre, fordi de ikke var dygtige nok, eller har de tværtimod fået mere, fordi de var bedre? Er det hele i virkeligheden de lokalt bosatte svendes forsøg på at sikre, at de selv tjener mere end de omrejsende svende? Oplysningen om, at de »for tiden har fast ophold i Kolding, eller i Kolding landsogn«, samt den kendsgerning, at man omhyggeligt undlader at nævne, hvad denne dagløn har været og skal vedblive med at være, kunne pege i den retning. Måske er det i virkeligheden et papir, der skal bruges til at vise de tilrejsende svende, at sådan er forholdene aftalt i Kolding, og at de lokale svendes løn sådan set ikke angår dem. Meget tyder på det! Imidlertid mislykkes det, fordi fire af byens mestre nægter at medvirke, uden at de angiver hvorfor. Måske vil de have mulighed for at belønne særligt dygtige fremmede svende, og måske ser de ingen grund til at behandle de lokale anderledes end de tilrejsende. Måske forudså de, at en sådan forskelsbehandling kunne give anledning til uro på

arbejdspladserne, og det kunne mestrene absolut ikke være interesserede i. Hvad baggrunden for deres afslag end var, var forslaget faldet, hvilket iøvrigt ikke betyder, at de aftalte takster ikke blev taget til følge i den hverdag, der fulgte. De fire mestre ville bare ikke forpligte sig med underskrift.

Tre af de fire murermestre er velkendte, og de har hver for sig sat deres væsentlige præg på byen og dens udvikling. *Hans Peter Hansens* virke har det derimod ikke umiddelbart været muligt at belyse, ud over, at han i 1872 var o. 55 år gammel, og at han døde i september 1886.

I. P. Gynther var en af byens unge, dygtige murermestre, oplært i Kolding hos faderen, L. P. Gynther. I 1872 påbegyndte han den store ombygning, eller snarere nyopførelsen af Dalby kirke efter L. A. Winstrups tegninger, men allerede året efter døde han, kun 34 år gammel. Arbejdet på kirken blev overtaget af broderen S. L. Gynther, der blev én af byens helt store murermestre, og hvis erindringer er citeret i indledningen.

Morten Nielsen var kun 33 år i 1872. Han var kommet til Kolding i forbindelse med opbygningen af den jyske længdebane i 1865, hvor han arbejdede som murersvend på brobyggerierne, men allerede året efter nedsatte han sig som selvstændig mester. Blandt de kendteste bygninger, han stod for, er Kolding Rådhus, det nuværende Erhvervenes Hus, det nu forsvundne Børneasyll, der lå i Markdannersgade, samt mange private huse. Også opførelsen af pavillonen i Marielund, der var tegnet af arkitekt Seemann, stod han for.

Murermester Morten Nielsen, Jernbanegade 21. Foto: Magnus Lind

I årenes løb blev han indehaver af talrige tillidsposter, såsom medlem af Arbejderforeningens bestyrelse, Sundhedskommissionen, Bygningskommissionen, Centralforeningen af Murer- og Tømrermestre i Jylland, og af Forskønnelsesforeningen, hvori han særligt virkede for anlæggelsen af Stejlbjerganlægget, iøvrigt sammen med Johan Petersen.

Johan Petersen fødtes i Hospitalsgade som søn af en murermester, og han blev selv en af byens store murermestre. I 1870'erne købte han sammen med en tømrermester området mellem kirkegården ved Tøndervej og Munkensdam, han

anlagde gaderne her, og det var ham, der opførte Sankt Michaels Kirke med præstebolig og skole (den nuværende skole er dog ikke hans værk - den er langt yngre). Teknisk Skole - nu Kolding Realskole - samt den gamle, nu nedrevne toldbygning. Forlystelsesetablissementet »Alhambra« var også hans værk. Fra 1879-1882 var han medlem af byrådet, og han sad i bibliotekets første bestyrelse, samt i bestyrelsen for samlingsbygningen »Fremad« i Låsbygade, der nu indgår i Kolding Byferie.

Johan Petersen var desuden brandsynsvidne, medlem af brandkorpset som officer ved nedbrydningsafdelingen, og taksator for Landbygningernes Brandforsikring. Han var desuden rodemester, d.v.s. skatteopkræver m.v. Af politisk overbevisning var han venstremand, og gennem mange år var han stiller for Chresten Berg, som han havde gået på aftenskole hos. Det er givetvis dette, der afspejler sig i engagementet i håndværkersvendenes forhold. Han stod bag bygningen af Svendehjemmet, som han blev formand for, ligesom han i mange år var formand for Håndværkersvendenes Rejse- og Sygeforsikring. Desuden ejede han bygningen ved siden af »Industrien« i Jernbanegade, hvor byens teater- sal lå.

Utroligt, at der også blev tid til at dyrke fritidsinteresser, men det blev der: Han var en af landets helt store kendere af frugttræer, og i sin egen vidt berømte have ved hjemmet på Seestvej producerede han frugttræer, der hvert år blev uddelt til medlemmerne af de danske Landbrugs- og Husmandsforeninger. Da Sydjysk Haveselskab blev oprettet, var han en naturlig formand. Lystfisker var han også. Han sad i bestyrelsen for Dansk Ferskvandsfiskeriforening fra

dennes oprettelse. Han var desuden, som så mange af tidens ansete borgere, frimurer, og det burde næsten være unødvendigt at tilføje, at han også var medlem af Grundejerforeningen, Industriforeningen, og Kolding Byråd (1879-1882).

Det var sikkert begrænset, hvor meget han havde nået at markere sig i 1872, men han har givetvis allerede da været en af dem, man lyttede til.

Ved hans 40-års mesterjubilæum i marts 1910, et par måneder før han blev 70, bragte Kolding Folkeblad et interview med ham på forsiden, og her blev der bl.a. lejlighed til at tale om gamle dage. Journalisten forhørte sig om datidens arbejdsforhold, og Johan Petersen berettede følgende:

»Ja, de har jo ændret sig betydeligt. Man måtte jo tage fat dengang - vi begyndte kl. 5 om morgenen og holdt ud til 8 om aftenen.

Tror De nu det var så godt med den lange arbejdstid?

Nej, vi tog jo nok godt fat den gang, men det gik alligevel ikke så godt fra fingrene som nu. Nu bliver der bestilt lige så meget i 10 timer som i 12 dengang. De fleste af svendene boede nemlig ude på landet, hvor de havde deres lod ved siden af, som også skulle passes. Men vi måtte jo lave det hele selv, både tegninger og beregninger. Der var jo ingen arkitekter den gang: gamle Winstrup (L.A. Winstrup, kgl. bygningsinspektør) var her nok, men han havde kun med offentlige bygninger at gøre. Og Fussing kom først flere år efter, at jeg havde nedsat mig.

Arbejdslønnen var vel noget lavere?

Ja, de fik 2 1/2 kr. om dagen. Nu får de jo 27-28 kr. om ugen.

Og materialerne?

Ja, for mursten har jeg betalt både 10 og 40 kr. pr. 1000, men prisen var ellers dengang 16-18 kr., nu er den 22-26 kr.

Byggeriet er jo sløjt for tiden?

Ja, der er ikke mere at gøre.

Hvornår var det hedest?

Ja, det var jo i midten og slutningen af 70erne

Murermester Johan Petersen (1841-1918)

og så i 90'erne. Men i de senere år har det været skidt.

Tror De ikke, det nok vil blive godt igen?

Nej! Løn og materialer er for dyre og lejerne for små. Det vil ikke komme foreløbig¹.

- Men tilbage til den indbyrdes løn- og priskurant! At læse de mange detaljerede beskrivelser af datidens murerarbejde, er næsten som at gå

en tur i Koldings indre by, ikke mindst i Adelgade og Låsbygade. Når man løfter blikket op over forretningsvinduerne, der desværre alt for mange steder skærer husene midt over, ser man de mange ornamentale detaljer, der nævnes i kuranten. I 1870'erne er de som regel udført i puds. Formsten kommer som hovedregel til et årti eller så senere. Også dem er der fine eksempler på i den indre by, og ikke mindst i de gamle

Kolding Rådhus er tegnet af L. A. Winstrup. Det er bygget i årene 1873-75 af muremester Morten Nielsen. En gennemgribende ombygning i 1924 ved arkitekt Ernst Pedersen omgjorde det italienske renæssancepræg til dansk klassicisme

Konsul Grausgade var et af Koldings første »brokvarterer«. Her opførtes boliger til arbejdere og småhåndværkere. Der bor mindst to familier i hvert hus, og man ser, at det unge par, der kigger ud af vinduerne på 1. sal, har en gammel mor boende. Materialekvaliteten var ikke i top, og der er ikke ofret megen udsmykning, ud over enkelte sokler og vandrette bånd. Faderens puds har kamoufleret de ikke altid lige velbrændte mursten. Til gengæld var en lejlighed i Konsul Grausgade til at betale for småfolk. Billedet er fra omkring århundredesskiftet, og man ser, at de gamle håndværkerskilte stadig var i brug. Skiltet under det åbne vindue viser, at der bor en drejer. Området er i dag næsten totalt udsaneret, og i 1980-81 opførte AAB nye boliger her

arbejderkvarterer i området mellem Tøndervej og jernbanen.

Hovedgesimserne, der trækkes i puds i løbende alen og af forskellig højde, ser vi umiddelbart under taget, og som regel strækker de sig et stykke ind over gavlen. Husets nederste del udformes med sokkel, og på facaderne pyntes

der med vandrette bånd eller lodrette lisener. Hvad »schweranger« betyder, har det ikke været muligt at opspore, men det er uden tvivl et ord, der er indkommet med de tyske svende. Solbænkene ligger under vinduerne. De indvendige gesimser - med eller uden friser - har prydet husets finere rum.

Knivsmed C. Christensens hus i Konsul Grausgade var et af gadens finere huse. Det har naturligvis sokkel. Nederste etage er pudset, øverste står i røde mursten med fremstående fuger. Det er desuden prydet med vandrette bånd og en slags forenklet kvaderpuds omkring vinduerne. Knivsmedens smukke skilt med den forgyldte nøgle findes i dag på Museet på Koldinghus

De upudsede huse kunne forsynes med forskellige former for fuger. Glatte og skårne var de almindeligste, de fremstående de pynteligste, men også de dyreste.

Ved pudning kunne et almindeligt murstenshus komme til at se ud, som om det var bygget af anderledes solide materialer. Man kunne pudse hele facaden (men aldrig bagsiden), eller kun f.eks. soklen, eller omkring port og døre. Cementpuds skåret i kvadre gav et solidt og gedigent indtryk - se f.eks. huset på hjørnet af Låsbygade og Blæsbjerggade. Ikke mindst Låsbygade opviser gode eksempler på denne udsmykningsform.

Ellers er det mest det praktiske murerarbejde, der omtales. Mure af forskellig tykkelse, lægning af murstengulve, tagsten, skotrender (det sted, hvor tag, der danner vinkel med hinanden, støder sammen), og skorstene. Kvaliteten af sidstnævnte måtte være i absolut top på grund af brandfaren, så opmuring af skorstenspiber er den dyreste enkeltdel.

At kuranten ikke blev vedtaget, er i denne sammenhæng uden betydning. Det indblik, den giver i datidens murerarbejde, kan være med til at åbne vore øjne for den rigdom af detaljer, der findes i byen omkring os, og som ved sin mangfoldighed er med til at gøre hverdagen mere farverig og afvekslende.

Note:

Fotos side 108, 109 og 110 i Museet på Koldinghus.

Kildevæld i Varmark- en slægtsgård i 300 år

af Ruth Krog Dahl

I 1955 solgte min far, nu afdøde Thomas Nissen Dahl sin fødegård, Kildevæld i Varmark. Han var da 60 år og var seks år tidligere blevet alene med fire piger, der på det tidspunkt var 4, 6, 8 og 10 år. Medvirkende til hans beslutning om at sælge var også, at landbruget i midten af 1950'erne blev mere industrialiseret. Landbrug skulle i fremtiden drives på en helt anden måde end tidligere, og det følte han, at han var for gammel til at give sig i kast med. Uden tvivl har det også påvirket ham stærkt, at en skypumpe i 1954 havde ødelagt den 75 år gamle staldbygning.

I kirkebøger og skifter har jeg fundet oplysninger om Kildevæld i de 300 år, gården var i vores slægt.

Den ældste oplysning, jeg har fundet, går tilbage til 1717, hvor der i Sdr. Stenderup kirkebog er registreret en vielse mellem Sara Chrestensdatter (f. 1692) fra Kildevæld og Michael Paulsen, der kom fra Sdr. Bjært sogn og altså havde giftet sig til gården. De fik to piger, men hun døde tidligt, og han blev gift igen, denne gang med Ane Madsdatter fra Moshuse. Med hende fik han fire børn, der alle kom godt i vej. De to piger giftede sig til henholdsvis Vesterbygård i Sdr. Bjært og Løgergård i Agtrup by. Den ældste søn giftede sig med enken på Dahlmansminde i Sdr. Bjært, den yngste Poul Michelsen overtog Kildevæld og drev den sit sin død i 1813. Han blev gift med Mette Jeppesdatter fra Løgergård.

Poul Michelsen og Mette Jeppesdatter fik fire drenge. Den ældste, Michel Paulsen (1764-1826) overtog efter faderens død Kildevæld. Han var i 1792 blevet gift med Anneken Jesdatter Dall (1775-1831) fra gården Bæklund i Hejls. Den yngste søn, Mads Paulsen blev gift med en anden datter på Bæklund og de overtog hendes fødegård.

Michel Paulsen og Anneken Jesdatter på Kildevæld fik 5 børn. I 1828 overtog den ældste søn Poul Michelsen (1794-1882) gården efter moderen og af skiftet kan man se, at hjemmet var præget af stor velstand.

Af skiftet fremgår det, hvad børnene hver især skulle have. Det aftaltes desuden mellem Poul Michelsen og moderen, at hun kunne blive boende på gården og få »ophold med håndpenge, kost, almindelige fornødenheder dækket og kopskat betalt«. Hvis hun måtte få i sinde, at hun ville bo for sig selv og så føre sin egen husholdning, så påtog sønnen sig at bygge hende et fem fags vel og bekvemt indrettet hus med fornøden helgårdsjord til, en brønd m.v. Hun skulle fortsat have håndpenge og sin kopskat betalt. Hun skulle også have »al maden, hun kan tilkomme, kørsel til kirke, til besøg hos venner, undtagen det er i plove- og joroptagningstid, samt benyttelse af kirkestol«. Ved hendes død skal han lade hende begrave efter sognets skik og brug, hendes jordiske gods skulle da tilfalde gården, dog ikke hendes »livsklæder«, som skulle deles lige mellem

hendes døtre. Anneken Jesdatter Dall døde tre år senere.

Poul Michelsen overtog gården i maj 1828, og den 28. juni samme år blev han gift med Bodil Marie Jesdatter Ravn-Thygesen (1806-1878). De fik tre børn, men de døde alle som spæde.

I 1848 byggede de det nuværende stuehus. Væggene i entréen var dekoreret med et stort maleri forestillende egnens gårde og Skamlingsbanken. Jeg husker det svagt fra min barndom. snegletrappen til 1.sal er også oprindelig. I hele huset er der indvendige vinduesskodder, som i min barndom blev lukket ved mørkets frembrud.

Efter sigende skulle Poul Michelsen have været en meget dygtig landmand. Kvægbestan-

Poul og Bodil Marie Michelsens gravsteder på Sdr. Stenderup Kirkegård. På stenen til højre står: Herunder hviler Støvet af Bodil Marie Michelsen, f. Thygesen. Ved hendes venstre Side ligger Støvet af hendes Smaa Børn. Ved hendes højre Side er der Plads gjemt for Støvet af hendes kjære Husbonde, Poul Michelsen af Varmark, som satte hende dette Minde under kjærlig Længsel og Haab i Christo. På stenen til venstre står: Her hviler Støvet af Gaardmand og tidligere Kirkeværge for Stenderup Kirke. Dbmd. Poul Michelsen

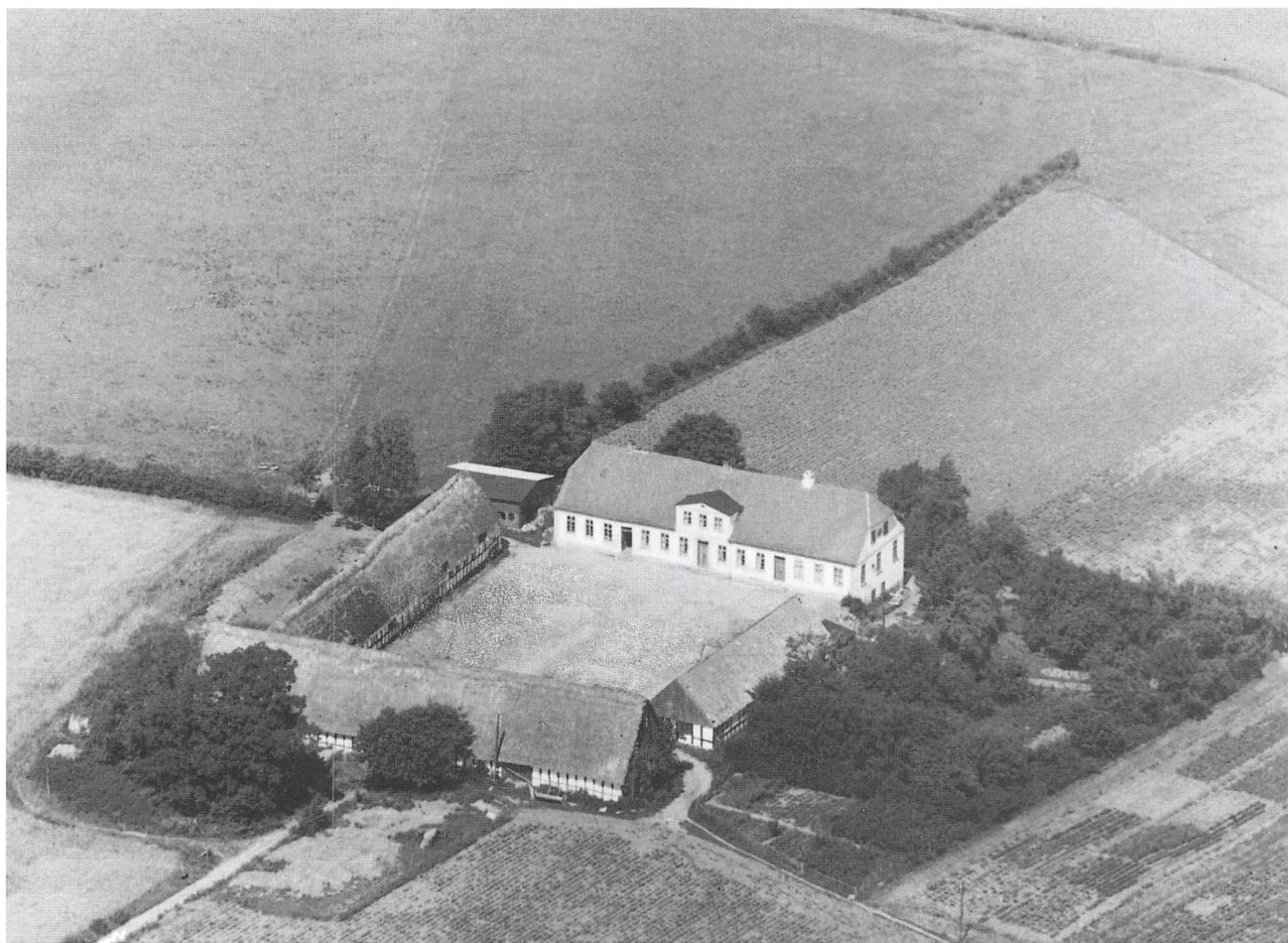
den var i 1871 12 heste, 62 hornkvæg, 10 får, 23 svin og 1 tyr. Der var i 1870 blevet født 52 kalve og 50 grise. Gården var på 181 tdr. land, heraf var 13,5 tdr. skov.

Poul Michelsen var i en årrække kirkeværge ved Sdr. Stenderup Kirke, og han var dannebrogsmænd. Han døde i december 1882 og blev begravet på Sdr. Stenderup Kirkegård ved siden af sin hustru.

Da han ikke havde nogen arvinger, blev der lørdag den 17. marts 1883 holdt auktion over hans dødsbo. Det lykkedes ikke at sælge gården som en helhed, derfor blev den delt op i fire parceller. Hovedparcellen solgtes den 9. april 1883 til min oldefar Jens Madsen Dahl (1838-1903), Anslet for 70.000 kr. Han var oldebarn af Poul Michelsens moster.

Min oldefar havde i forvejen en gård i Anslet i Fjelstrup sogn, nordøst for Haderslev, men købte Kildevæld i 1883, fordi han ønskede at flytte til Kongeriget, så hans sønner ikke skulle i tysk militærtjeneste. Han var meget dansksindet og havde i provokation mod flagforbudet plantet hvide og røde roser i sin allé op til gården i Anslet. Det var dengang nok til at blive udvist af Slesvig. Men det var også vigtigt for ham, at han fik solgt gården i Anslet til en anden dansksindet. Mellem 1864 og 1920 var der mange tyskere, der købte gårde i Sønderjylland.

Jens Madsen Dahl (1838-1903) overtog Kildevæld i maj 1883 og flyttede dertil med sin hustru af andet ægteskab, Anne Sofie f. Kyhl (1855-1929) og fem børn. I alt fik han 13 børn., nogle døde som små, fem udvandrede til Amerika som meget unge. En af dem kom tilbage og slog sig ned i Varmark. Det var Christian Jensen Dahl

Kildevæld ca. 1950

(1886-1977), som giftede sig med en af mejeribestyrer Søren Kolinds døtre, Asta. De boede i Bakkehuset i Varmark, hvor Chr. Dahl havde snedkerværksted og frugtplantage.

Efter Jens Madsen Dahls død i 1903 førte hans hustru gården videre, indtil min farfar, Mads Jensen Dahl (1869-1946), kunne overtage gård-

en sammen med sin hustru Anne Kjerstine Nissen (1864-1933) fra Løndtgård i Starup ved Haderslev.

Mine bedsteforældre var meget gode ved de ansatte på Kildevæld, bl.a. indførte de den skik, at de ansatte spiste sammen med familien.

Min far Thomas Nissen Dahl (1895-1977) var

Jens Madsen Dahl (1838-1903) med sin hustru af 2. ægteskab Anne Sofie og nogle af børnene. Bagerst til højre Mads Jensen Dahl

næstældste søn af Jens Madsen Dahl og Anne Kjerstine Dahl. Han overtog Kildevæld den 1. januar 1929. og blev i 1938 gift med min mor Ingeborg Petra f. Krog. Hun var opvokset på et lille husmandssted i Seest.

I værket Danske Landmænd og deres Indsats, Bd. V, Vejle Amt, 1944 står der bl.a. om gården: Dahl, Thomas Nissen, proprietær... Gårdens

navn er Kildevæld (Dahls fødegård); den er meget gammel, men ombygget, har været slægtsgård siden 1882 og er overtaget af Dahl 1929. Der var dengang opdyrket 81 tdr. land, hvoraf 13 tdr. var skov, hvilket er det samme som nu. Besætningen var ved overtagelsen 5 heste, 18 køer, 10 ungvæg og 30 svin, den er nu 5 heste, 18 køer, 20 ungvæg og 50 svin. Dahl er uddannet ved

Anne Kjerstine og Mads Jensen Dahl. Foto ca. 1920

landbruget og har været på Vinding Højskole 1912-13 og Ladelund Landbrugsskole 1920-21. Han er domsmand.

Kildevæld blev i 1955 solgt til Peter Madsen, Gråsten. I 1993 blev jorden solgt fra. Selv beholdt Peter Madsen kun matrikel 1b, skoven, og lidt jord omkring stuehus, stald og udhuse. I dag bor datteren og hendes familie på Kildevæld, Varmarksvej 50.

Kilder:

Kirkebøger for Sdr. Stenderup, Hejls, Vejstrup, Anslet-Aller, Anslet-Fjelstrup, Starup, Sdr. Bjert og Haderslev domsogn.

Kontrakt mellem Michel Paulsen og Anneken Jesdatter i Varmark, Tyrstrup herreds arkiv nr. 14 f, 270 ff. Landsarkivet i Åbenrå.

Kolding herred, panteprotokol B 7B-SP7, f. 676 ff.

Skøde fra Anne Sofie, enke efter Jens Madsen Dahl, til sønnen Mads Jensen Dahl. Privateje.

Skøde fra Mads Jensen Dahl til sønnen Thomas Nissen Dahl. Privateje.

Kreaturtælling pr. 15.7. 1871 og 1881. Kopi fra Rigsarkivet i Kolding Stadsarkiv.

Kolding Folkeblad 1954.

Kolding Avis 1883, 1884.

Hjemstavnsbog, Stenderup Sogns Historie, 1935

La Cour: Danske Gaarde, bd. 1

Mindeværket: Danske Landmænd og deres indsats, bd. V, Vejle Amt.

Ingeborg og Thomas Nissen Dahls brudebillede, 1938

Jul på Dyrehavegård

af Ove Lunden

Mit hjem var Dyrehavegård ved Kolding. Julen begyndte så småt på min fars fødselsdag den 14. december. Da fik vi grønlangkål på vendsysselsk maner. Disse kål blev kogt i suppe, derefter blev de krystet, det vil sige, at man pressede saften og suppen ud ved at lave kugler og trykke dem hårdt i hænderne. Kuglerne blev gemt på loftet, hvor der var godt med træk og koldt, derefter tog man de kugler ned, der skulle bruges. De blev skåret med en kniv og varmet i en gryde med lidt fedtstof, sukker, salt og fløde. Dertil fik vi brunede kartofler, flæsk, kold kogt medisterpølse, rødbeder og sennep.

I mange år holdt vi en aften med de unge mennesker, som var ansat. Det udviklede sig til, at det også var for venner og familie, så huset blev fuldt. Der blev sunget, klippet julepynt, fortalt eller læst historier, og hen på aftenen fik vi kaffe og småkager. I min barndom blev der serveret hvidtøl, koldt eller kogt, men der var ikke snaps. Den første snaps, far serverede, var til hans 50 års fødselsdag i 1938.

I tiden fra den 14. december og indtil jul var der mange forberedelser både ude og inde. Som nævnt var der mange unge, og arbejdet skulle gerne tilrettelægges, så de kunne komme hjem. Da mor og far var fra Vendsyssel, havde de mange unge deroppe fra, og flere af dem var kun hjemme til jul.

Der skulle skæres hakkelse og vales korn til hestene, males korn og blandes kraftfoder til ko- og svinestalden.

I marken skulle vi helst være færdige med at pløje. Plovene skulle hjem, gøres rene og sættes ind. En plov måtte ikke stå ude julenat, for så satte Jerusalems Skomager sig på den, og det ville give misvækst det næste år. Man skulle have tærsket korn. Halmen skulle køres fra laden over på staldlofterne, så det var nær dyrene. Man skulle have ryddet op overalt, der skulle være brændsel, træ og kvas (hakkede grene) til rådighed for køkkenet. Foder til dyrene skulle køres ind, det var sukkerroeaffald med top, som blev hentet fra nogle jordkuler, der var gravet ned. Vi havde nogle store kasser, som vi kunne slæbe ind i foderloen, hvorfra så fodermesteren kunne hente det med trillebøren. I hestestalden skulle der gøres roer rene, det var dog først i de senere år, man begyndte at fodre heste med roer.

Der skulle slagtes. Flæsken skulle saltes, der blev lavet pølser, medister og rullepølse, sylte og leverpostej. Jeg kan huske, da man begyndte at henkoge. Det kunne være pølser og ribben, som først skulle steges, inden man satte dem på glas. Det var spændende, om lågene holdt på glassene, når det var kogt, ellers måtte man gøre det om igen. Der blev slagtet gris og lam til de familier, der havde hjulpet meget i løbet af året ved at hakke roer og tage dem op. Det var fabriksroer, og de skulle graves op og toppen hugges af med en kniv. Der var også ekstra hjælp i høsten. Disse familier samt 3 gifte familier, der arbejdede fast på gården og boede i husene, der hørte med til

Familien på Dyrehavegård i 1930. Fra venstre: Ove, Mor (Karen Grønborg), Holger, Gerda, Far (Anders Peter Lunden) og Signe Marie

gården, skulle have flæskesteg til jul, og det er sikkert, at mange ikke havde råd til at købe. Der var megen arbejdsløshed og fattigdom, så der blev lavet kødpakker, som blev delt ud.

Der blev bagt meget. Det var skik, at vi ikke fik rugbrød fra Jul til Helligtrekonger, vi fik sigtebrød og franskbrød i stedet. I det daglige fik vi ikke franskbrød, men sigtebrød. Storvasken skulle også være i orden, det betød uheld at have tøj hængende julen over. Julekagerne skulle bages. Der skulle være mange pebernødder, de stod

fremme hele julen og blev også brugt som betaling ved spil. En aften lavede man konfekt, der skulle også gerne brændes mandler.

De unge lavede småting. Pigerne syede, man lavede de fleste julegaver selv. Der var hyggeaftener med sang og historie. Som tiden er gået, står der nok en særlig glans over den tid. Det var en afveksling i dagligdagen, som ellers var uden de store adspredelser.

En dygtig husmoder skulle have huset rent og pænt. Kakkellovnene skulle pudses. Møbler

børstes, der var ingen støvsuger. De få tæpper, man havde, blev banket. Gulvene skuret og ferniseret, det skulle gerne være om aftenen, så fernisen var tør til næste morgen.

Som julen nærmede sig, steg forventningerne, især ved os børn, men der var en del af de unge, der også glædede sig meget. Det var dem, der ikke før havde været hjemmefra og som nu skulle have fri. En dag før jul var vi børn nede i Kolding for at købe julegaver. Det var små beløb, vi havde at købe for, men vi fik lov til at købe en ting til de unge, det var mest en blyant med viskelæder. Far og mor gav dem en lommebog (Anders Niensens lommebog for landmænd). Vi fandt en lille ting til hinanden, og det vigtigste var så en gave til mor og far. Jeg tror nok, mor mange gange har fået en glasskål og far lomme-tørklæder.

Den 23. var der hyggeaften, der skulle man være færdig med alt ude og inde. De, der skulle rejse hjem, var klar til at tage afsted med det første tog om morgenen. Der var en pige og en af eleverne, det var gerne dem fra Koldingegnen, som blev. De kunne komme hjem med cykel eller rutebilen juleaften efter kl. 12. Der var dog gerne en pige og så forvalteren juleaften, fire børn, mor og far, og så kom tante Cille og morbroder Ejnar, han var skrædder i Kolding, og de havde ingen børn.

Dagen før juleaften var træet pyntet, det stod i elevstuen, og der var trukket for vinduerne, så vi børn ikke skulle se det, før det stod i sin fulde glans. Vi var ikke i kirke før juledag. Julebordet var dækket med det fine anemonestel der var dækket med lidt gran, små porcelænsnisser, hvid dug og servietter. Der var glas til saftevandet og et glas til portvin til desserten, og de store røde

sangbøger var der også. Jeg har endnu tre af dem. De var trykt i 1909, og der var 14 salmer med kønne pennetegninger af en Valdemar Nielsen. Der var tændte lys, og på et fad en pakke, det var mandelgaven.

Juleaften var en festlig aften. Vi havde alle det bedste tøj på, far i mørkt, min broder og jeg i matrostøj. Når mor sagde værsgod, gik vi ind i spisestuen til det festlige bord og tændte lys, man mærkede en særlig stemning og store forventninger til aftenen. Vi begyndte med at synge: »Det kimer nu til julefest«, så blev terrinen med man-nagrøden båret ind, og mandelen kom i og blev rørt rundt. Når alle havde fået, blev smørret til smørklatten sendt rundt, derefter sukker og kanel, glassene blev fyldt med jordbærsaft, og under spisningen steg spændingen, om hvem der var den heldige at finde mandelen. Når alle havde spist, viste den heldige så mandlen, gaven blev pakket ud, nok oftest en marcipangris med en rød sløjfe. I løbet af aftenen blev den gerne slagtet og fordelt.

Efter grøden stod den på steg. Der var nogle gange andesteg, men sjældent mere end et stykke til hver, men der var rigelig med flæskesteg. Der var halve æbler, rødkål, syltetøj og asier. Vi kunne få mere saftevand, men der kom også hvidtøl, det var i en glaskande, for til julen havde vi fået et lille anker med juleøl, der stod i kælderen. Efter stegen var der dessert, her skænkede far et glas portvin til de voksne, vi børn fik bunden fyldt, alt efter alder.

Utålmodigheden steg ved os børn, vi syntes, de ældre havde al for god tid, og de blev ved med at snakke. Endelig gik vi fra bordet, men dermed var ventetiden ikke forbi. Vi gik ind i stuen, og medens der blev ryddet op i spisestuen og vasket op i køkkenet, måtte vi vente på juletræet.

Far kom med alle julekortene og brevene. Man læste ikke juleposten, før efter julemaden var spist. Der var mange breve. Der var fra familie, venner og tidligere medhjælpere. Der var ikke mange hilsner og reklamer fra forretninger og handlende. Der kunne være nogle enkelte fra forretningsforbindelser, men de var personlige og skulle henregnes til vennerne.

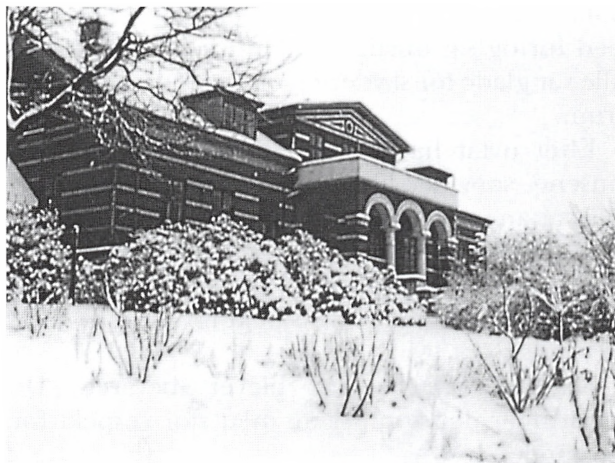
Så forsvandt far, spændingen stod på det højeste, endelig åbnedes døren ind til træet, det stod så der i al sin glans, børnenes øjne strålede. Vi stod lidt, og så på træet, der gik helt op til loftet, med lys og pynt. Der lå pakker under træet, men der var ingen, der rørte eller pillede ved noget. Så tog vi hinanden i hænderne og gik omkring træet, sang flere julesalmer og sange, og når vi havde haft: »Højt fra træets grønne top«, og »Julen varer længe«, sluttede vi med, at far sang en sang, som de altid havde sunget, da han var barn. Der var ingen, der var klar over, hvor den kom fra. Den begyndte med: »Gå bort fra døren, Hansemand«. Min søster er siden blevet klar over, at det er Juletræsgaloppen af H. C. Lumbye. Hun har fået tekst og melodi fra Lulu Ziegler, efter hun havde hørt den i radioen.

Så toppede aftenen, nu skulle vi have gaverne, det tog sin tid. Der blev kun taget en pakke af gangen, og vi så den blev åbnet. Gaven blev beundret og kommenteret, inden vi begyndte på næste pakke. Hvis man brugte den tid til udpakning i dag, med den gaveregn, man oplever, kunne en juleudpakning nok ikke lade sig gøre på en aften. Men jeg er sikker på, at vi nok var mere spændt og ikke mindst mere glade for de gaver, vi fik. Det var mest bløde pakker med tøj, som vi sikkert skulle have alligevel, men der var dog også et stykke legetøj, ikke store ting. En tegne-

bog med farver, måske vandfarver. Et år fik min broder og jeg »Den lille Ingeniør«. Det var små jernskinner med huller, som så skulle skrues sammen, datidens Lego. Jeg var altid meget spændt, om der skulle være en træhest. De legetøjsheste, der har sat de dybeste minder, var to lavet i papmasse og med hjul under. Der var sele-tøj og en lille vogn, som de kunne spændes for. Forvalteren kom en af juledagene med en hestestald lavet af en træmargarinekasse. Den var med både høhække og krybbe, et fint stykke legetøj. En anden gave, der gjorde et stort indtryk, var en bil, der kunne trækkes op. Efterhånden kom vi gaverne igennem, der blev så budt på hjemmelavet konfekt, der var også æbler og appelsiner og kaffe til de voksne. Efterhånden blev vi børn trætte. Hvis vi ikke var faldet i søvn, sagde vi pænt godnat og gav hånd til hinanden.

Efter juleaften begyndte juledagene, der varede frem til Helligtrekonger. I den tid var det kun det mest nødvendige arbejde, der blev lavet.

Dyrehavegård ved juletid

Frem til det blev normal arbejdsdag var spiseti-
derne og kosten fulgt af bestemte traditioner.
Første måltid var nok ca. kl. 10, da stod den på
grønlangkål og pålæg, der blev serveret både
koldt og kogt hvidtøl. Kl. 14 var der kaffebord
med kage og småkager, der var mere samvær med
familien for de unge mennesker, der var hjemme.
Aftensmaden var kl. 17, da var der dækket pænt
op, og vi fik lidt ekstra, det man kaldte søndags-
mad. Flere gange i løbet af julen havde vi træet
tændt. Vi havde ikke mange julegæster eller fest.

Nytårsaften var meget lig juleaften med pæn
aftensmad, her var der heller ikke stærke drikke.
Vi fik et glas vin, når klokken slog tolv. Det må
have været stueuret, for vi fik først radio i 1927,
måske var det i 26. Det var en Nil-Høg. Det var
lavet af et el-firma Nielsen og Høggaard i Kol-
ding, og Morten Nielsen var en af fars bedste
venner, og kom meget derhjemme. Det var ikke
meget med nytårsskyts, men som regel havde far
et par raketter og morbroder Ejnar havde også
købt noget forskelligt. Tante Cille var lidt sur
over, at han havde brugt penge på det, hun ville
administrere, det duede han ikke til. Cilles sur-
hed fortog sig hurtigt, når hun opdagede, at vi
alle var glade for skyderiet, og Ejnar var lidt i cen-
trum.

Efter nytår havde vi juletræ for børnene fra
husene, som der blev sagt. Det var de familier,
der var ansat på gården. Det er mærkeligt at tæn-
ke på, hvilken hylde, man var kommet på. I mit
hjem var der ikke noget at rutte med, men der
var en vis stil og en stor respekt for det, der måt-
te bruges.

Juletraditionerne er blevet bevaret. De
ændringer der kom, skete med stor respekt for
de gamle.

Dyrehavegårds gårdsplads

Hvornår var det nu, det var?

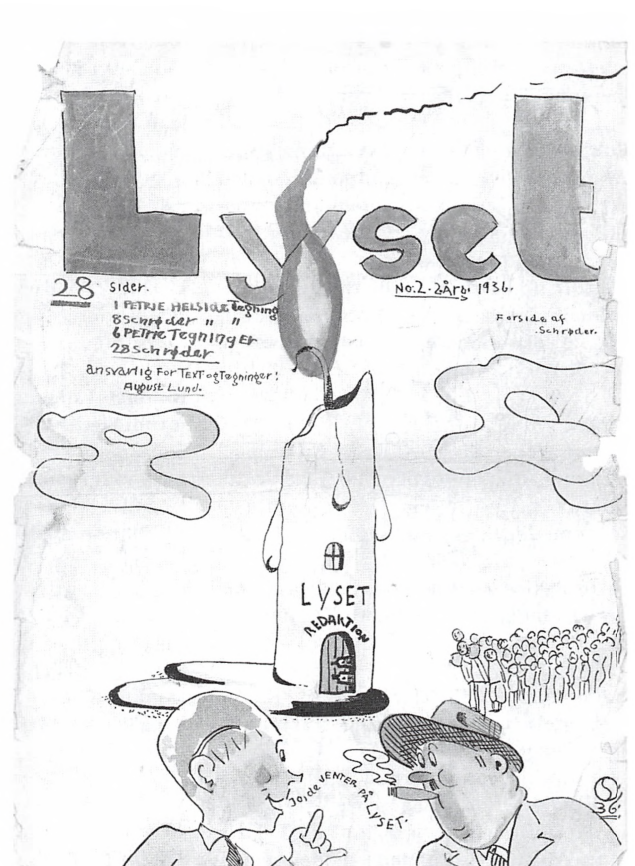
af August Lund

I Koldingbogen 1993 bringer Jytte Ortmann en velskrevet, underholdende og lidt nostalgisk artikel om skolebladet LYSET, gymnasieblad for det, der dengang hed Kolding Højere Almenskole

Jeg redigerede selv LYSET i 1936-37 og kan derfor korrigere Jytte Ortmann på et enkelt punkt. LYSET kom *ikke* til verden i 1933, men først i 1935. Jeg er nemlig i besiddelse af LYSET nr. 2, 2. årgang 1936. Forsiden er tegnet af Ole Schrøder. Ansvarlig for text og tegning: August Lund. Bladet udkom kun i et håndskrevet eksemplar, der nu befinder sig på Kolding Stadsarkiv. I LYSETs 25 års jubilæumsnummer fra 1960 er der en fortegnelse over redaktørerne fra 1935-1960. Den begynder med Peter Straarup (1935-aug. 1936), August Lund (aug. 1936-aug. 1937), Otto Simonsen (aug. 1937-aug. 1938) og så fremdeles sluttende med den 25. redaktør Niels Hove 1957.

Hermed mener jeg at have bevist, at barnet kom til verden i 1935.

Quid erat demonstrandum.

Koldingbegivenheder

1. september 1994 - 31. august 1995

af Søren Flø Sørensen

Presse

Et flertal i TV-Syds bestyrelse går ind for en flytning af TV-stationen fra Haderslev til Kolding. (25.9.) TV-Syd sender sin første udsendelse fra Kolding 10.7 fra den nye TV-station på Elvej. (11.7.)

Koldingen'n er død. Det lokale satiriske julehæfte er ophørt efter at være udkommet uregelmæssigt siden 1986. (1.12.)

Kolding får eget lokal-tv. Beskæftigelsesudvalget har givet 1 mill. i tilskud. Kanalen skal have 15-18 bistands klienter tilknyttet. (4.3) Stationen indleder udsendelserne til antenneforeningerne Søringen og Sønderport. (25.4) Den første direkte udsendelse finder sted 15.6. Stationen plages dog af økonomiske og styringsmæssige problemer. (11.7.ff, 30.8.)

Kirke

Simon Peder Kirke og Dalby Kirke har i forening ansat sogneordførerne indtil videre i et 3-års projekt. Det er den første sogneordførere i Kolding Provsti (2.9.)

Ny provst for Kolding Provsti bliver sognepræst Frank Kærgaard, Sdr. Stenderup. (11.9.)

Nationalmuseet foreslår, at Vonsild Kirke i forbindelse med restaurering skal have sit oprindelige tårn igen, der kun var halvt så højt som det nuværende. (19.10.) Menighedsrådet beslutter at gengive Vonsild Kirke det oprindelige tårn tegnet af C.F. Hansen. (27.12.) Beslutningen mødes af pro-

tester fra Vonsild Beboerforening. (10.1.ff) Tilbageførelsen af tårnet støttes af Akademirådet. (21.2.) 200 møder op til debatmøde om restaureringen. (1.3.)

Beboerne i Tiufkær og Blåkærskov protesterer mod nyt storkrematorium for Kolding, Vejle og Fredericia i deres lokalområde. (9.12., 13.12.) Provsten vil rette sig efter den massive modstand. (8.2.) Da Vejle forlader planerne om det fælles krematorium, bliver Kokmose-området udset til fælles Kolding-Fredericia krematorium. (26.4.)

Kristkirkens menighedsråd beslutter, at kirken skal blive stående som den er - med sidebygninger og arkade. (29.3.)

Kolding Kommune og andre offentlige myndigheder

Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti indgår forlig om budgettet for 1995. Grundskylden fordobles fra 6% til 12%, renovationsafgiften forhøjes med 200 kr. SF må gå med til, at tilskuddet til forældreorlov skæres ned til 10.000 kr. i 1995 og falder bort i 1996. Forliget indebærer en opvisningshal, et nationalt museum for dansk møbelkunst ved Trapholt, en løsning af trafikproblemerne ved Østerbrogade og et rockungdomshus. (16.9., 10.10.)

Ved Folketingsvalget 21.9.1994 går Venstre meget frem ligesom på landsplan. (22.9.) Elsebeth Gerner Nielsen bliver nyt

radikalt folketingsmedlem for Koldingkredsen i stedet for Jens Bilgrav Nielsen, der ikke genopstiller. (23.9.) Venstres Eva Kjer Hansen tredobler sit stemmetal og bliver topscorer i Vejle Amt med 15.057 stemmer. (23.9.)

Maldiverne skal have ny vandforsyning, og Kolding Kommunes vandforsyning er valgt som konsulent for firmaet Danish Water Supply. (30.9.)

Europort-planerne får eget politisk udvalg. (8.12., 10.1.)

Erhvervsfremmeudvalget nedlægger sig selv p.g.a. manglende opgaver. (20.12.)

De Konservative i Koldingkredsen har valgt ny folketingskandidat, den 49-årige politimand og tidligere cykelrytter fra Odense, Peder Pedersen. Han er i kampvalg med den lokale arkitekt Martin Peyrath. (22.2.)

Slotssøbadet har underskud og må gå til byrådet og bede om ekstra tilskud for at overleve. (24.2., 8.4., 11.4.)

En undersøgelse fra Randers Kommune viser, at Kolding har dobbelt så mange politiske udvalg som byer af samme størrelse, og de mødes også i længere tid. Der er også flere sager end f.eks. i Randers. (25.2.)

Fra 1. maj er Kolding Kommune at finde på tekst-TV gennem en aftale med TV-Syd

om bl.a. oplysninger om kulturlivet.. (7.3., 23.5.)

Ib Hansen, byrådsmedlem for SF og inspektør på Lyshøjskolen, forlader byrådet pr. 1.7. Han afløses som byrådsmedlem af Tonny Jensen. (31.5.)

Kommunale udligningsordninger koster Kolding 9,7 mill. kr. Vejle modtager 10,8 mill., hvilket skulle betyde, at Kolding Kommune har færre sociale opgaver end Vejle. (11.8.)

Uddannelse

Kolding Kommune køber samlet nye møbler til 5500 skolebørn og sparer derved penge. (10.9.) Sdr. Vang Skole modtager de første af de nye skolemøbler. (12.1.) Dansk Industri anmelder Kolding Kommune til udbudsklagenævnet, fordi man mener, at kommunen ændrede i udbudsmaterialet og dermed har overtrådt EU-reglerne om offentlige indkøb. (25.4.)

Kolding Amtsgymnasium afholder konference med deltagere fra 16 lande. Temaet er »Sprog, kultur og kommunikation«. (16.9., 18.9.)

De kommunale skoler savner vedligeholdelse for 45 mill. (14.10.)

P.g.a. for lav klassekvotient flyttes 6. og 7. klasse på Sdr. Stenderup Skole til Sdr. Bjert Skole. (6.1.)

Kolding Købmandsskole, Kolding Tekniske Skole og KIF Håndbold går sammen om at lave en håndboldskole, hvor eleverne både får en erhvervsuddannelse og en håndboldspiller/håndboldtræneruddannelse. (2.2., 1.8.)

Kolding Købmandsskole udbygger med et stort 2-etages atriumområde og i forbin-

delse hermed 10 store undervisningslokaler. (4.2.)

På Kolding Mediecenter, der er en underafdeling af Mødestedet og for størstedelen finansieret af EU-midler, kan man få kurser i video og TV-produktion, hvis man er arbejdsløs eller på orlov. (5.4.)

Kolding Tekniske Skole får fra august 1995 ny videregående teknikeruddannelse som kvalitets- og måletekniker. (16.4.)

I Kolding Kommune går forholdvis mange i privatskole 15,8% mod landsgennemsnittet på 10,7%. (7.6., 9.6.f)

Kunsthåndværkerskolen starter 1.8. en ny videregående uddannelse i interaktiv multimedie design. (Ugeavisen 28.6.)

I anledning af 50-året for Danmarks befrielse afholdtes en lang række arrangementer. Her har borgmester Per Bødker Andersen og en repræsentant for de engelske veteraner, Ken Moore lagt en krans ved Poul Søndergaards mindesmærke for frihedskampen. (5.5.)

Fynsvejs Ungdomsskole skal flytte fra Parkskolen til C.F. Tietgensvej. (16.8.)

Kultur

Museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou får »Entrepreneurprisen« for at have præget udviklingen på Koldinghus siden 1976. (17.9.)

De første roser er plantet i Den Geografiske Haves nye rosarium. (25.9.)

Café Koldinghus åbner dørene (2.10.)

Kolding Folkebibliotek kan notere en stigende efterspørgsel fra voksne på efteruddannelse og udvider samarbejdet med undervisere på voksenuddannelsesinstitutioner. (28.9.)

Kolding får sin tredje garde med baggrund i den tidligere støtteforening for Kolding Garden. (1.11.)

Kolding dropper efter 3 økonomisk vanskelige år Scandinavian Festival of Music. (9.11.)

1. spadestik tages til Det Danske Møbelmuseum på Trapholt. (11.12.,13.12.)

Bjørn Nørgaard lægger »grundstenen« til Trapholts skulpturpark med første del af en skulptur, der er lovet færdig om et par år. (31.3.)

Galleri en Face åbner i det tidligere Galleri Langhoff på Banegårdspladsen. (5.4.)

Musikskoleleder i Egtved, Anton Stormlund åbner privat museum, der viser telegrafens udvikling, i baghuset til Jernbanegade 21. (28.4., 6.5.)

Kolding Teater har fået ny og bedre stole, i alt 842, og der er kommet bedre lyd- og lysanlæg. (19.8.)

Socialt arbejde

Børnehaven i Sct. Jørgensgade og vuggestuen i Skolegade skal flytte. Jydsk Telefons Pensionskasse vil bygge 69 lejligheder i området.(17.11.) Vuggestuen skal flytte til det gamle sygehus, medens børnehaven skal huses i Skamlingevejen 24 som købes af Kolding Kommune til genhusning af børnehaven. (2.12., 21.12.)

Beboerne i nærheden af Hvilested Kro vil ikke have narkomanbehandlingshjem på kroen. (20.12.) Trods protesterne fastholdes beslutningen. (19.1.) Da Jens Riisberg, Hvilested Kro, ophører som kroejner, overdrages nøglen til foreningen Hvilested Medborgerhus. (4.3.) Ejstrupborgerne indretter selv huset. (20.3.) Hvilested

Medborgerhus indvies i maj. (22.5.).

Koldings bænkevarmere får et læskur ved Skydebanen. (7.1., 6.3.)

Overmarksgården åbner museum over institutionens historie med bl.a. »fuldecelle«. (3.2.)

Kolding Kommune og KFUM åbner folkekøkken på Haderslevvej. (1.4.)

Kolding Kommunes psykiatrigruppe vil søge at skabe kontakt til 50 psykisk syge, der lever i total isolation. (23.4.)

Det Rullende Galleris russiske ubåd har siden august 1994 haft 35.000 besøgende. (16.6.)

Bybilledet og trafikken

Kolding Kommune tildeles Danske Arkitekters Landsforenings bygherrepris »Æreskalejoskopet« for at have skabt rammer for god arkitektur. (21.11.f)

577 parkeringspladser bliver gratis i Koldings centrum fra 5.12. (29.11.)

En video, der lader journalist og forfatter Peter Olesen se på Kolding, er produceret af Kolding Kommune. (7.12.)

Skovvangen er blevet forlænget til Vejlevej med udkørsel forbi Kolding Storcenter. Hermed lettes trafikken til centret, og Vejlevej aflastes. (8.12.)

Vejle Amt er i gang med at anlægge ny vej mellem Nr. Bjertvej og Ekspresvejen. (5.3.)

25 markante og fredede bygninger i Kolding får en oplysningstavle. (5.3.)

Slotssøbadet, Kolding Byferie og Kolding-

hus får Kolding Kommunes pris for god arkitektur 1995. Arrangementerne på Arkitekturens dag 1995 er præget af miljø og økologi. (2.6.)

Markdannersgade er blevet byfornyset for 16,5 mill. kr., og der indrettes 15 lejligheder. (25.6.)

I Vonsild Syd er der rejsegilde på 33 almenyttige boliger forsynet med solfangere, ekstra isolering og fjernvarme. (12.8.)

Erhverv

Skattemyndighederne er vidende om 44 selskabstømninger i Kolding. Kolding er i overvægt i landets mange sager om selskabstømning. (10.9., 11.9.)

DSBs Taulov-terminal tages i brug 1.10. og afløser de nuværende stykgodsterminaler i Kolding, Esbjerg og Horsens. (19.9.)

En landsdækkende undersøgelse iværksat af Børsens Nyhedsmagasin giver Trekantområdet og især Kolding topkarakter m.h.t. udviklingsbetingelser for erhvervslivet. (8.10.)

Bilka har i sit første år i Kolding Storcenter opnået en omsætning på 675 mill. - 50 mill. over det budgetterede. (18.10.)

Koldingområdets ledighedstal falder kraftigere end på landsplan. Byggefagene og metalarbejderne har lave ledighedsprocenter, medens HK og Kvindeligt Arbejderforbund fortsat har høje ledighedsprocenter. (10.11.)

Efter forelæggelse for byrådet er konsortiet bag Europort gået i gang med at skaffe finansiering til multihal, butikker, vandland og ferieboliger samt en såkaldt leisure afdeling. (29.11.)

Det amerikanske firma Indiana Tubes etablerer hovedsæde for Europa på Kokholm. (20.12.)

Erhvervsrådets pris »Årets Virksomhed 1995« tilfalder elektronikvirksomheden Tricon på Gejlhøvedgård. (24.2.)

Handelsstandsforeningen og Kolding Folkeblad uddeler for første gang en initiativpris, der går til Hans Junker, Intersport, fordi han har givet Cityarkaden nyt liv. (16.3.)

Kolding Erhvervsråd, Kolding Handelsråd og Kolding Turistbureau samles i paraplyorganisationen Kolding Erhvervsservice med erhvervschef Erling Winther som direktør. (18.3.)

Kolding får det ene af de fire jydskeregionskontorer i Tele Danmarks fremtidige struktur. (7.4.)

Der er ved at komme mere liv i Jernbanegades smalle del og færre tomme forretninger. Ejendomsmæglerfirmaet Sindbjerg & Martinsen har fået dispensation til at indrette sig i gadeplan i Jernbanegade 19 (20.5.) og over for åbner Sportmaster ny butik. (20.6.)

Tømmerfirmaet Jens Gilling får den europæiske solpris som anerkendelse for deres produktion af solvarmeanlæg. (11.8.)

Miljø

Arkitekt Jens-Erik Jensen etablerer en sø på tre tønder land ved Troldhedestien i Bramdrupdam. Formålet er at få mere dyreliv til området. (19.2.)

Slotssøen er fuld af tungmetaller og fosfor, men Vejle Amt har en plan for en forbedring. (10.3., 24.3.)

Boligministeren laver samarbejdsaftale med Kolding Kommune om byfornyelsesprojekt til ejendommen Solgården indeholdende et solcelleanlæg til 20 mill., der skal gøre ejendommen næsten selvforsynende med el. (17.3.)

I Åparken skal opføres økohuse af Eksperimentarium for Bæredygtigt Design, Arkitektur og Kunsthåndværk. (10.6.) Det første hus skal bygges af den norske arkitekt Sverre Fehn. Arbejdet udføres af nordiske og baltiske arkitektstuderende og byggeklosterne består af ler, halm og vand. Byggeriet støttes af Kulturministeriets nye designfond. (Ugeavisen 14.6.), Nordisk Ministerråd, Den Grønne Fond og Statens Kunstfond. (6.7., 9.8.)

Boligminister Ole Løvig Simonsen, borgmester Per Bødker Andersen og Arne Vajnø Jeppesen, Byfornyelsesselskabet Danmark, glæder sig over samarbejdsaftalen om Solgården (17.3.). Foto: Orla Lund

Sport

Flemming Jørgensen, Kolding Orienterings Klub, bliver dansk mester i orienteringsløb. I damernes forskellige alderskategorier og i stafetmesterskaberne bliver det også til flere medaljer. (13.9.)

KFUM's ungdomsafdeling har særlig store problemer med at finde trænere p.g.a. mange indvandrere og flygtningebørn. (26.10.07)

Ved Kolding Kommunes årlige sportsfest, den 8. i rækken, kommer bokseren Dennis Holbæk Pedersen øverst på Årets Top 10 i Kolding-sporten. Årets idrætsleder bliver Erling Poulsen fra KFUM. (28.1.)

Den norske arkitekt Sverre Fehn beser arbejdet med opførelse af det første økohus i Åparken, 5.7.1995. Foto: Jonas Ahlstrøm

Judo og Jiu-Jitsu Klubben Tomoe er vært ved DM for ungdom 1995. Rasmus Schmidt henter en guldmedalje i klassen under 46 kg og Katja Thyboe en bronzemedalje i klassen under 38 kg. (3.4.)

Kolding Golf Clubs nye 9 hullers bane indviet. (10.5.)

Kort fortalt

Den 54-årige major og FN-observatør Per Hjort Skibelund fra Kolding dræbt i Kroatien. (20.9.)

De to brødre Hanse og Uffe Rørbæk Madsen udgiver sammen CD med navnet Rørbæk. Uffe er medlem af De Nattergale. (2.10.)

Kolding Julemærket 1994 er udført af Lis Møllerup. Motivet er dyr. (5.11.)

Årets Koldingborger 1994 bliver sølvmed Karl Gustav Hansen. (7.1.)

Årets Koldingplakat er malet af Niels Erik Gjerdevik fra Norge og udvalgt af Galleri Elise Toft. (7.1.)

Formanden for Kolding Byferie Anna Asgreen får Bikuben Koldings Kjørmespris 1995. (6.2.)

Koldinghus Tomaten introduceres af GASA Kolding. (10.3., 8.4.)

50-året for Danmarks befrielse markeres i Kolding med besøg af ubåden Springeren, besøg af engelske veteraner og afsløring af

mindesten i Sdr. Stenderup for faldne engelske flyvere, højtidelighed på Aksefortov, gudstjenester, fakkeltog, befrielsesmøde arrangeret af Vejle Amt på Staldgården, møde på Skamlingsbanken med prins Joachim, dramatisering af begivenheder fra krigen udført af Det Rullende Galleri, cabaret og flere bogudgivelser. (4.5.f)

Carl Zellers operette »Fuglekammeren« er Koldings festspil 1995 med Kenneth Ørsøe og Meckelina Røtness i hovedrollerne. (22.6., 25.6.)

I Penge og Privatøkonomis årlige undersøgelse af dyre og billige kommuner placeres Kolding som den dyreste i Vejle Amt. (9.6.) Til gengæld er supermarkedet LIVA i følge en undersøgelse udført af Morgenavisen Jyllandsposten billigste supermarked i landet for dagligvarer.

Søstre Pernille og Susanne Georgi udgiver single med titlen »Dub-i- dub« under gruppenavnet »Me & My«. (18.6.)

Årets Herkules udpeget af Koldinghus gaderne bliver tidligere fritidschef i Kolding Kommune, Vagn Laursen. (1.7.)

Årets eventyrspil er »Emil fra Lønneberg«. Tilstrømningen er stor og mere end 10.000 ser de 12 forestillinger (23.7, 7.8.)

Nye bøger

Munk, Hans: Boghandel i Kolding gennem 150 år. Munks Boghandel, 1994.

Koldingbogen 1994. Udgivet af Kulturudvalget i Kolding og redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou (14.11.)

Karl Gustav Hansen. Sølv/Silber 1930-1994. Redigeret af Poul Dedenroth-Schou. Museet på Koldinghus, 1994.

Fra årets eventyrspil i Den geografiske Have. Emil fra Lønneberg har hejst Ida (Camilla Pedersen) op i en slagstang. Foto: Jonas Ahlstrøm

Due-Hansen, Helge: Fisker Henrik Tørnæs af Frydenborg ved Kolding og hans nærmeste slægt, 1994.

Due-Hansen, Helge: Tonnesen af Sdr. Stenderup sogn i Hertugdømmet Slesvig, 1994.

Besættelse og befrielse. Af Jesper Hansen og N. J. Østergaard, Kolding Stadsarkiv, 1995 (21.3.)

Besat & Befriet. Erindringer fra besættelsestiden i Kolding. Redigeret af Tove Jørgensen og Birgitte Dedenroth-Schou. Kolding Stadsarkiv, 1995. (6.4.)

Døssing, Agner Marius: Kolding Politi i historisk lys og skygge. 19. september 1944 - 5.-13. maj 1945. Kolding Politi, 1995. (6.5.)

Furdal, Kim: Roning i Kolding 1895-1995. Kolding Roklub, 1995.

Ratjen, Jesper: Krigens mindesten. Alsang 4 - 5. maj 1995. Kolding Stadsarkiv, 1995.

Schjerup Hansen, Jens: Koldinghus Slots- have. Dronning Dorotheas haver ved Koldinghus. Akademisk Forlag, 1995.

Erling Jørgensen, Kunstmuseet Trapholt, 1995. Anne Marie Carl-Nielsen. Redigeret af Birgit Lenvold, Museet på Koldinghus, 1995.

Koldingbogen

25. årgang

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding

Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou

Sats og tryk: Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding

ISSN 0901 8077

Forsidebillede: Kolding set fra Tivoli, ca. 1900

**Kolding
Kommune**

Kulturudvalget